

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Disertační práce

2019

Petra Hesová

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a komparatistiky

Dějiny české literatury a teorie literatury

Disertační práce

Josef Václav Frič (1829–1890): V mé bibliothece

Josef Václav Frič (1829–1890): In meiner Privatbibliothek

Josef Václav Frič (1829–1890): In my library

Petra Hesová

vedoucí práce: PaedDr. Luboš Merhaut, CSc.

2019

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 19. 3. 2019

Petra Hesová

ABSTRAKT

Předkládaná disertační práce materiálově čerpá z dochované literární a knihovní pozůstalosti českého spisovatele a novináře Josefa Václava Friče (1829–1890), místně rozdělené a doposud neutříděné, s cílem vytvořit podklad pro budoucí práci s celým fondem v co nejširším spektru oblastí, počínaje pomůckou orientační až po zřetele badatelské a vědecké. Obsahuje seznamy Fričových rukopisů, dochovaných památek a archivovaných dokumentů, uložených v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, katalog Fričovy osobní knihovny, uložené v Knihovně Národního muzea v Praze, s podrobným popisem proveniencí, a podrobnou autorskou bibliografií. Komentář k Fričovu fondu se soustřeďuje na genezi a historii sbírky a zohledňuje nejpozoruhodnější exempláře, do nichž Frič vpisoval své poznámky, kritické postřehy, organizační značky, náčrty a varianty vlastních básní, dodatečné korektury, nebo i šifrované zprávy.

klíčová slova: Josef Václav Frič (1829–1890) – osobní knihovna – autorská bibliografie – výzkum knižních proveniencí – česká literatura 19. století

ABSTRACT

In der vorliegenden Dissertationsarbeit stützt sich auf Material aus der erhaltenen Bibliothek und Nachlaß der tschechischen Schriftsteller und Journalist Josef Václav Frič (1829–1890), geteilt lokal und ungeordnet, um eine Grundlage für die künftige Arbeit mit dem gesamten Fonds in einem möglichst breiten Spektrum von Bereichen, beginnend mit Anleitung Werkzeuge zum Erstellen zum Standpunkt von Forschung und Wissenschaft. Diese Dissertationsarbeit enthält Listen von Manuskripten, erhaltenen Denkmäler und archivierten Dokumenten, in den Literaturarchiv des Denkmals des nationalen Schrifttums in Prag gespeichert; Katalog persönliche Fričs Bibliothek, in der Bibliothek des Nationalmuseum in Prag einlagern, mit Detailbeschreibung der Provenienzbegriffe; und eine ausführliche Verfasserbibliografie. Kommentar zu Fričs Fonds konzentriert sich auf die Entstehung und Geschichte der Sammlung und spiegelt die bemerkenswerte Exemplare, in denen Frič seine Bemerkungen, kritische Einsichten, organisatorische Marke, Skizzen und Gedichte besitzen Varianten, zusätzliche Korrekturen oder verschlüsselte Nachrichten eingeschrieben.

Schlagwörter: Josef Václav Frič (1829–1890) – Privatbibliothek – Verfasser Bibliografie – Provenienzforschung – Tschechische Literatur des 19. Jahrhundert

ABSTRACT

The presented dissertation draws materially on the preserved literary and library estate of the Czech writer and journalist Josef Václav Frič (1829–1890), locally divided and so far not sorted, with the aim of creating a basis for future work with the entire fund in the widest possible range of areas, from the orientation aids to research and scientific. It contains lists of Frič's manuscripts, preserved monuments and archived documents, deposited in the Literary Archive of the Museum of National Literature in Prague, a catalog of Frič's personal library, stored in the National Museum Library in Prague, with a detailed description of provenance, and a detailed bibliography. The commentary on Frič's collection focuses on the genesis and history of the collection and takes into account the most remarkable specimens in which Frič has written his notes, critical insights, organizational marks, sketches and variations of his own poems, additional proofreading, and even encrypted messages.

keywords: Josef Václav Frič (1829–1890) – personal library – author's bibliography – research of book provenance – Czech literature of the 19th century

OBSAH

Úvod	8
1/ Josef Václav Frič	14
1.1/ životopis J. V. Friče.....	14
1.2/ osobní knihovny významných kulturních osobností	29
1.3/ osobní knihovna J. V. Friče (do roku 1890).....	33
2/ Fričova pozůstalost	50
2.1/ po roce 1890 (†14. 10. 1890 J. V. Frič).....	50
2.2/ po roce 1945 (†10. 9. 1945 J. J. Frič).....	56
2.3/ po roce 1963 (rozdělení archivu).....	61
2.3.1/ fričovský fond v LA PNP	61
2.3.2/ fričovská knihovna v KNM	62
2.3.3/ dvojí soupis knihovních jednotek fričovské knihovny	64
3/ Zpracování soupisů fričovského archivu	69
3.1/ soupis bibliografie J. V. Friče.....	69
3.2/ soupis rukopisů, drobných tisků a dalších památek J. V. Friče, uložených v LA PNP	73
3.3/ soupis knih, periodik a drobných tisků, uložených ve fondu J. V. Friče v LA PNP	75
3.4/ soupis knihovny J. V. Friče, uložené v depozitáři KNM v Terezíně	75
3.4.1/ schéma katalogizace	77
Literatura	79
1/ materiálové zdroje	79
2/ elektronické databáze vědeckých institucí	79
3/ bibliografické katalogy	79
4/ literatura k výzkumu osobních knihoven a popisu provenienčních značek	80
5/ literatura k osobě a tvorbě J. V. Friče.....	86

Souhrn	92
Resumé	96

PŘÍLOHY

Bibliografie J. V. Friče

Soupis rukopisů, drobných tisků a dalších památek (LA PNP)

Soupis knih, periodik a drobných tisků (LA PNP)

Soupis fričovské knihovny (KNM)

Frič I

Frič II

Frič III

Frič IV

Frič V

ÚVOD

volba tématu – metodika – zdroje – cíle

*Někdy kniha vypráví příběh složený z otisků palců,
poznámek na okraji, podtržení, podpisů na titulním listu,
dokonce i dírek od červotoče,
a ještě krásnější příběh vypráví, když i ve stáří pěti set let
jsou její listy stále svěží a bílé a vržou pod prsty.*

(Umberto Eco: Dotýkat se knih, 2004)

Podnět ke vzniku předkládané disertační práce byl dán novodobým zájmem o výzkum privátních knihoven (nejen) českých kulturních autorit a jejich knižních proveniencí – o sběr, popis, analýzu a centrální evidenci provenienčních značek a dalších individualizovaných prvků v knihách obsažených či pro knižní jednotku charakteristických – v posledních letech podnícený studiiemi a podpořený programy, které se zabývají dějinami četby a čtenářské kultury (čtenářskou recepcí i individuálními zvyklostmi s četbou spojenými) na pomezí humanitních disciplín, jako jsou literární věda, knihovnictví a archivářství, historie, lingvistika, teorie kultury, psychologie, sociologie atp.

Předkládaná disertační práce navazuje na metodický výzkum knižních proveniencí, podpořený grantovým programem aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity NAKI: DF12P01OVV023 – PROVENIO a realizovaný řešitelským týmem specialistů Národního muzea v Praze¹ i externími odborníky z partnerských institucí² v období let 2012–2015. Jeho součástí byl provenienční výzkum personálních (osobních a rodových) i korporátních knižních sbírek Knihovny NM, a to jak ucelených, tak i rozptýlených, s cílem (a/) stanovit všeobecné metodologické postupy pro záznam a katalogizaci knižních proveniencí a (b/) vytvořit samostatnou textově-obrazovou autoritní databázi vlastníků knih a

¹ Zejména z oddělení rukopisů a starých tisků, oddělení zámeckých knihoven, oddělení knižní kultury a oddělení základního knihovního fondu KNM.

² Archiv Národního muzea, Literární archiv a Knihovna Památníku národního písemnictví v Praze, Knihovna Náprstkova muzea, Knihovna Českého muzea hudby, Ústav informačních studií a knihovnictví a Ústav české literatury a komparatistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR ad.

knižních celků. Projekt dospěl k zdárnému naplnění vytyčených záměrů a jeho konkrétní výstupy jsou dostupné na webových stránkách www.provenio.net. Veřejně přístupná databáze mj. obsahuje autoritní biogramy dřívějších majitelů knih s charakteristikou jejich sbírek i s popisem a ukázkou typických provenienčních značek a je propojena s fondovými katalogy, v nichž jsou zaneseny bibliografické záznamy vztahující se k daným majitelům.

Využila jsem nabídky zapojit se do projektu metodiky výzkumu knižních proveniencí od jeho prvopočátku a s podporou pracovníků Národního muzea se po celou dobu jeho čtyřletého trvání soustředila na průzkum a popis osobní knihovny českého spisovatele a žurnalisty Josefa Václava Friče (1829–1890). Výsledky mé práce byly použity při vývoji metodiky projektu, vloženy do databáze, zveřejněny na výše zmíněných webových stránkách a využity při přípravě výstavy Komu asi patřila, kterou pořádala KNM od 3. 12. 2015 do 6. 3. 2016 v Českém muzeu hudby. Kromě samotného průzkumu knižní pozůstalosti spojené s katalogizací jsem dílčí výstupy prezentovala např. na mezinárodní konferenci Osobnosti česko-francouzské kulturní mediace, která se konala 7. 7. 2015 v prostorách nové budovy NM v Praze, a v textové podobě je též publikovala ve *Sborníku Národního muzea*.³ Obsah těchto příspěvků je v upravené, resp. rozšířené podobě také součástí předkládané disertační práce.

Práce materiálově čerpá z dochované Fričovy literární a knihovní pozůstalosti a soustřeďuje se nejen na ty části knihovního fondu, které patřily výhradně J. V. Fričovi, tzn. exempláře, s nimiž Frič běžně pracoval, které často četl a studoval a do nichž si vpisoval své poznámky, kritické postřehy, náčrty a varianty vlastních textů, dodatečné korektury, pracovní značky aj., nýbrž zohledňuje i všechny sbírkové soubory dochovaného materiálu do Fričova fondu dodatečně vloženého po jeho smrti, tj. po roce 1890, stejně jako památky a dokumenty cizích autorit⁴ záměrně i nahodile Fričův fond kontaminující. Současně zahrnuje i dochovanou Fričovu sbírku rukopisů, drobných tisků, památek a dokumentů archivovaných v Památníku národního písemnictví v Praze, do níž jsem v letech 2014–2018 získala přístup a měla možnost (byť značně omezenou a v praxi velmi komplikovaně realizovanou) prohlédnout, popsat, přepsat a dokumentovat její zpřístupněnou část. Paralelně tak s průzkumem Fričovy

³ Osobní knihovna Josefa Václava Friče. Poznámky na okraj. In *Sborník Národního muzea v Praze*, řada C – Literární historie, roč. 58, 2013, č. 3–4, s. 66–70.

Fričova pařížská léta tučná i hubená. In *Sborník Národního muzea v Praze*, řada C – Literární historie, roč. 61, 2016, č. 1–2, s. 63–72.

⁴ Pod pojmem „cizí autorita“ mám na mysli osobu jinou než J. V. Friče, v praxi se pak jedná jak o osoby Fričovi blízké či známé, tzn. rodinní příslušníci, přátelé, kolegové, spolupracovníci, ale i odpůrci ap., tak o osoby Fričovi neznámé, tzn. takové, s nimiž se osobně neseznámil, nebo nemohl setkat, např. pozdější pořadatelé jeho pozůstalosti, dřívější majitelé knih či dárci sbíraných památek ad.

osobní knihovny v KNM postupovaly i mé sondy do převážně rukopisného materiálu a znovu se začal rýsovat kompletní obraz do dnešní doby dochovaného spisovatelova odkazu, který je už přes půl století záměrně rozdělen do majetku několika kulturních institucí a v jejich rámci pak dále rozptýlen v různých odděleních. (Součástí Fričova fondu jsou též položky hmotné povahy, zařazené převážně v Uměleckých sbírkách PNP; autografy a opisy související s jeho dramatickou tvorbou nalézáme zase ve fondech Divadelního oddělení Národního muzea.) Po několikaleté intenzivní práci v terezínském depozitáři Knihovny Národního muzea, kde je uložena Fričova osobní knihovna, a v badatelně Literárního archivu Památníku národního písemnictví se domnívám, že teprve a jedině znovuscelením, revizním zkatalogizováním a definitivním uspořádáním tohoto jedinečného souboru archivovaných knih, rukopisů a dalších dokumentů lze obnovit kontinuální přehled o Fričově životě a tvorbě. Tato obsáhlá sbírka, jež byla víceméně uspokojivě zdokumentována a logicky utříděna už v období mezi světovými válkami, obsahuje nejen množství unikátních exemplářů dochovaných po spisovatelově smrti, tj. takové, které skutečně vlastnil a sám užíval, ale řádově též identický počet dodatečně získaných památek a tiskovin – od fragmentů, krátkých novinových výstřižků, zpráv a posudků, separátů a výňatků z dobových periodik, k originálům i opisům až po jednotlivá čísla novin a časopisů, celé brožury, publikace a knihy – dokumentující jeho dílo, dobu a místa, v nichž působil a tvořil, stejně jako různorodý ohlas jeho kulturní, společenské a politické činnosti vůbec.

Zpřístupnění obsahu Fričovy pozůstalosti po druhé světové válce (deníky, zápisníky, korespondence) a též dostupnost fondů dalších rodinných příslušníků (otce, bratrů a synů, rodiny Kavalírových), podobně jako jeho přátel, spolupracovníků a současníků vůbec (fondy Čelakovský, Hálek, Havlíček, Neruda, Němcová, Sabina, Skrejšovský atd.), vedly k zvýšení zájmu literárních badatelů a historiků o Fričův odkaz a podnítily jejich snahu nově jej interpretovat, zhodnotit a zařadit do kontextu všeobecně známých kulturních osobností národní minulosti. V padesátých a šedesátých letech 20. století se tak dělo spíše se zřetelem politicko-historickým než primárně uměleckým. Dobový diskurz se soustředil především na Fričovu protirakouskou činnost, z tvorby byly vyzdvihovány jeho práce agitační, esejistické a publicistické, v nichž se vyjadřoval k aktuálnímu veřejnému dění, hodnotil politickou situaci a načrtával koncepty možných společenských změn, a normovaly tak obraz Friče jako uvědomělého revolucionáře a básníka odvážně bojujícího za své ideje. Vzniklo mnoho rozsáhlých studií publikovaných v odborných časopisech nebo tematických sbornících,

(re)interpretující Fričovy politické snahy a jeho světonázor,⁵ k vydání byly připravovány výběry především jeho politických článků a statí a z beletrie upřednostňována výhradně „revoluční“ poezie (Otto a Božena Šimáčkoví, Karel Kosík, Růžena Grebeníčková, Miloš Pohorský, Jiří Beran, Božena Wirthová).

V tomto duchu z dostupného archivního materiálu ještě na samém sklonku sedmdesátých let bohatě čerpal i Václav Žáček pro svou monografii *Josef Václav Frič* (edice Odkazy pokrokových osobností naší minulosti, Praha, Melantrich 1979), v níž kladl důraz na obraz Friče-bojovníka, jeho „progresivní revoluční program“ a „práci pro nesvobodný lid a pokrokovou Evropu“.⁶ Úctyhodně vyčerpávající výběr z Fričových dochovaných rukopisů, tisků a dalších památek však připravil, rozsáhle komentoval a ve třech objemných svazcích společně s nově edičně zpracovanými *Paměťmi* publikoval Karel Cvejn (*Paměti I–III*, Praha, SNKLHU 1957, 1960, 1963), jemuž nadto předcházela sice méně obsáhlá, avšak obdobně fundovanými poznámkami opatřený výběr z ego-dokumentů *J. V. Frič v dopisech a denících* (Praha, Československý spisovatel 1955). Dochovanou bibliotékou se výlučně zabýval pouze Richard Khel, který společně s Janou Jakšovou sestavil seznam badatelské veřejnosti zpřístupněných exemplářů (*Knihovna Josefa Václava Friče – bibliografický soupis*, 1965).

Cílem této disertační práce bylo v první řadě vyhledat, zdokumentovat (opisem nebo fotograficky registrovat) a zkatalogizovat jednak provenienční značky zanesené do jednotlivých exemplářů Fričovy knihovny (razítka majitelská i korporátní, kolky, nakladatelské štítky, exlibris atd.), jednak nesmírné množství poznámek, komentářů, symbolů a dalších unikátních prvků, nalézajících se v jednotlivých exemplářích (vpisy Fričovy i jiných osob, dedikace, podpisy, akviziční záznamy, adresy, vložené předměty atd.), identifikovat je a případně atribuovat, popsat jejich funkci, původ, stáří atp., popřípadě upozornit na jedinečnost tisku, nebo nějakou jeho specifickou mimořádnost či zvláštnost. Zpracování bibliografického katalogu metodologicky vychází z mezinárodních standardů zpracování knižních proveniencí

⁵ Zvláštní akcent byl kladen zejména na Fričovu zálibu v husitství, která ovšem přirozeně vyplývala z všeobecného dobového zájmu o českou historii v duchu heidelberské školy národního romantismu. Věda i umění v českých zemích druhé čtvrtiny 19. století upínaly pozornost k památkám a zdrojům 14. a 15. století, tematizovaly období vlády (českého rodu) Přemyslovců, hledaly národní vzory v Husovi a Žižkovi atp. Podobně byly z dobového kontextu vytrženy a tendenčně přizpůsobeny i Fričovy názory na dělníky a chudé (srov. např. ranou povídku *Bledá růže*, ale i pozdní *Paměti*, které jsou výmluvným a reálnějším dokladem Fričova postoje k „nižším“ sociálním vrstvám).

⁶ Žáčkova monografie je zaměřena na dějinné a politické souvislosti Fričova života a tvorby. Její dnešní informační hodnotu si vzhledem k tendenčnosti výkladu nedovolím hodnotit, z literárněhistorického hlediska mě však překvapilo významné množství chybných údajů a faktických nepřesností.

dané Konsorciem evropských vědeckých knihoven (Consortium of European Research Libraries) a navazuje na postupy zahraničních projektů zkoumajících knižní provenienci (The British Library,⁷ Staatsbibliothek zu Berlin,⁸ Bibliothèque municipale de Lyon⁹). Katalog Fričovy osobní knihovny s popisem jednotlivých položek a přepisem rukopisných vpisků je doplněn obrazovým materiálem¹⁰ vybraných provenienčních jednotek a odkazy provázán se všemi ostatními seznamy – jednak se seznamem rukopisů, drobných tisků a dalších, převážně listinných památek, uložených v Literárním archivu Památníku národního písemnictví; jednak se seznamem tisků pro svou unikátnost vyjmutých z knihovny a uložených společně s rukopisy, dokumenty a památkami v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Posledním referenčním soupisem je Fričova bibliografie souborně i samostatně vydaných básní, povídek, dramát, překladů a článků, která byla sestavena s oporou několika dochovaných autorských rukopisných náčrtů (poznámky, útržky) a nedokončených konceptů pozdějších pořadatelů jeho literárního odkazu. Výkladová část popisuje Fričovu osobní knihovnu (fond KNM) a literární pozůstalost (fond LA PNP), jejich vznik, obměny a stávající složení, sleduje historii fondu a též upozorňuje na konkrétní význačné exempláře a unikátní provenienční značky. Jejich prostřednictvím chce i nově a jinak charakterizovat samotného Friče – se zřetelem k tvůrčímu gestu, které jimi proniká a formuje je a jímž proměněny vstupují do historického kontextu, přičemž obecně upřednostňovaná literárněhistorická fakta zde nemají tvořit tradiční osnovu, nýbrž spíše pomyslnou sítnici, na niž se teprve promítá obraz „spisovatele“ (básníka, dramatika, prozaika, překladatele, politika, žurnalisty, ...) a odraz „čtenáře, vpisovatele a apografa“ (ten, který knihy píše – ten, který knihy čte – ten, který do knih vpisuje – ten, který z knih pořizuje výpisky). Chce nahlédnout autora z perspektivy tvůrčího procesu, při němž se z čtených textů rodí autografy, a právě k tomu průzkum Fričovy knižní a současně rukopisné pozůstalosti připravil ideální podmínky.

Shrnuji:

Předkládaná disertační práce vznikla proto, aby

⁷ <https://www.bl.uk/>

⁸ <https://staatsbibliothek-berlin.de/>

⁹ <https://www.bm-lyon.fr/>

¹⁰ Všechny přiložené fotografie jsem pořídila v průběhu vyhledávání provenienčních značek amatérsky, tzn. bez stativu, bez užití blesku a bez zvláštního nasvícení, běžným digitálním fotoaparátem (značky Samsung ST77) přímo v depozitáři, resp. na chodbě před ním, neboť prohledávané exempláře nebylo možno ze skladu přenášet do studovny; snímky jsem upravovala v grafickém programu oříznutím a doostřením.

a/ obnovila původní soudržnost knihovního a rukopisného fričovského fondu, revidovala původní i novější neúplné soupisy, opravila jejich nepřesnosti, doplnila je a aktualizovala;

b/ připravila podklad pro budoucí utřídění a definitivní zpracování Fričova fondu ve zmíněných institucích;

c/ přepsáním rukopisných vpisků a poznámek uchovala cenný zdroj informací o Fričově době, které se vlivem nevhodného skladování i přirozeného chátrání média postupně a nenávratně ztrácí;

d/ a připravila tak podklad pro textologický výzkum Fričova tvůrčího procesu a pro eventuální nové edice jeho díla.

1/ JOSEF VÁCLAV FRIČ

s knihami, o knihách i bez knih

*Není to věc lehká, pěstí zabít ježka, praví přísloví,
nesnadnější však jest,
máme-li v sedmdesátém roce svého věku hájiti věci,
kterých jsme prováděli, když nám bylo dvacet.*
(Hippolyt Soběslav Pinkas, Národní listy 31. 7. 1897)

1.1/ životopis J. V. Friče

Josef Václav Frič, nejstarší syn pražského advokáta Josefa Františka Friče (1804–1876)¹¹ a Johany Reisové (1809–1849),¹² se narodil 5. září 1829 v Praze.¹³ Měl jedenáct mladších sourozenců, z nichž osm se dožilo dospělosti.¹⁴ Při křtu mu bylo dáno jméno Abund,¹⁵ při biřmování roku 1841 přijal jméno Václav.¹⁶ Jeho vlastenecké smýšlení formovalo už záhy rodinné prostředí, především pražští intelektuálové předběžnové generace, kteří se u Fričů scházeli k besedám, jednak vlastní pilná a různorodá četba, saturovaná především ze zdrojů dědovy a otcovy knihovny a pochopitelně i ze zakázaných a mládeži nedoporučovaných titulů. Vedle klasického kánonu odpovídajícího dobové skladbě učiva akademického gymnázia, které Frič sice s obtížemi, ale nakonec úspěšně absolvoval, ho inspirovala jak tehdy právě probíhající vlna evropské romantiky (Schiller, Goethe, Uhland, Scott, Heine, Byron), tak autoři domácí provenience (Mácha, Klicpera). Jako prvorozenému synu z dobře

¹¹ Nejstarší syn Josefa Friče (1768–1831) a Barbory Anny Hedbávné (1763–1831), vlastenecký politik, spoluautor české právní terminologie, člen Matice české, rady Českého národního muzea, Měšťanské besedy ad.

¹² Nejstarší dcera Antonína Reise (1778–1822) a Marie Anny Bachoven von Echt (1779–1836), sestra Antonie Reisové (1817–1852), druhé manželky Františka Ladislava Čelakovského (1799–1852).

¹³ V domě U Reisů ve Vodičkově ulici (v místě nynější Lucerny), manželé Fričovi tou dobou bydleli naproti, v domě U Vosátků, ale už roku 1830 se přestěhovali do nedaleké Pasířské ulice (dnes Palackého).

¹⁴ 6 bratrů a 5 sester: Abund (1830–1832), **Antonín** (1832–1913), **Karel** (1834–1915), **Johana** (1835–1904), **Anna** (1837–1916), **Václav** (1839–1916), Božena (1843–1850), **Vojtěch** (1844–1918), Klemens (†1846), **Karolina** (1847–1871) a **Marie** (1849–1923).

¹⁵ Kmotří Abund Bachoven von Echt (1778–1850), bratr Fričovy babičky, a Terezie Pokorná.

¹⁶ Kmotr MUDr. Václav Staněk (1804–1871), manžel Fričovy tety Karoliny Reisové (1813–1867).

situované pražské rodiny se mu od útlého dětství nabízelo mnoho možností, kam směřovat svůj talent, schopnosti, zájmy a jaké volit budoucí povolání. Tak jak doporučoval Josef Jungmann,¹⁷ největší autorita generace první poloviny 19. století,¹⁸ si i Frič nepřetržitě, od raného věku až do smrti, vedl deníky, zápisníky a makuláře, do nichž důsledně poznamenával své myšlenky, postřehy a nápady, seznamy přečtených knih, podrobné výpisky z četby a excerpta reálií. Četl vždy s perem nebo tužkou v ruce, a pokud zrovna neměl při ruce volný list papíru, zapisoval své postřehy přímo na nepotištěné stránky, na vakáty a do okrajů právě čtené knihy, brožury nebo periodika. Pomýšlel na sepsání alegorické elegické epopoje o vlasti, zabýval se slovanskou mytologií, z českých dějin ho fascinovalo období husitství (Hus, Žižka).¹⁹ S přáteli, jimž mj. často své knihy půjčoval,²⁰ organizoval kolokvia tematických přednášek a sám na nich aktivně vystupoval,²¹ se sourozenci, rodiči a přáteli pořádal domácí divadelní představení, pro něž upravoval znění známých her klasických dramatiků.²² Kromě prvních jinošsky citlivých milostných veršů a dedikačních básní, v nichž oslavoval a napodoboval své první umělecké a politické vzory (Shakespeare, Uhland, Berlioz, O'Connell, Máchu), začal na popud V. K. Klicpery psát truchlohru *Kochan Ratiborský* s vážným úmyslem plně se celý život věnovat literatuře. Svě první práce otiskl v časopisech *Květy* a *Poutník*. Přátelil se se synem Františka Palackého Janem (1830–1908) a s bratry Fingerhutovými (Náprstkovými) Ferdinandem (1824–1887) a Vojtěchem (1826–1894), s nimiž o prázdninách roku 1843 cestoval po východních a jižních Čechách.²³ O dva roky později navštívil manžele Čelakovské ve Vratislavi a odtud odjel přes Berlín²⁴ na Rujánu.²⁵ Po absolvování prvního ročníku pražské filozofické fakulty se vzepřel rodičovské autoritě – rozčarován neopětovanou láskou zprvu k Marii Panklové²⁶ a následně k Marii Podlipské²⁷ –

¹⁷ Josef Jungmann: *Zápisky*. Praha, Budka 1998, s. 51.

¹⁸ V alegorické vzpomínce ze školních let Frič popisuje, jak zpovzdálí často pozoroval „zbožňovaného“ Jungmanna při procházce Prahou: „...zapamatoval jsem si, kde přede mnou na jaký kámen šlápnul, i hleděl jsem po celou cestu kráčet přesně v jeho šlépějích od něho ovšem pozorován; takovou měl jsem před ním úctu.“ (Paměti I, 1957: 67) Ve Fričově pozůstalosti se také nalézají podrobné výpisky z Jungmannova slovníku, který považoval za jednu z nejdůležitějších knih vůbec.

¹⁹ Viz *Památky: oblíbená píseň Husitská; viz Kresby: portréty Husa a Žižky; viz *Další listinný materiál – mapy: Žižkovo tažení; XIII/ Přednášky; viz Fascikl B: Pout' do Kostnice r. 1868 ad.

²⁰ Viz sešit z roku 1845 s nadepsanými jmény a záznamy o zapůjčení a vrácení konkrétní knihy.

²¹ Viz bibliografie IXb/.

²² Domácí divadlo byla běžná forma zábavy v měšťanských rodinách 19. století, podobné scénáře jsem našla i mezi rukopisnými fragmenty v pozůstalosti Karla Havlíčka Borovského (viz *Památky: z let 1842, 1846 a 1857).

²³ Viz Kresby: Rožmitál.

²⁴ V berlínském antikvariátu si 2. 9. 1845 koupil Sofoklovy hry za 15 krejcarů (viz III 2a).

²⁵ Viz Kresby: z cesty po Německu.

²⁶ Marie Panklová (1830–1888), mladší sestra Boženy Němcové.

utekl v srpnu 1846 z domova²⁸ a pokusil se žít a jednat samostatně. Pod falešnými jmény cestoval po západní Evropě.²⁹ Od plánované sebevraždy, kterou hodlal spáchat „po vykonání odvážného činu k dobru a spáse člověčenstva“,³⁰ ho odvrátila četba Jeana Paula a Byrona (viz III 11–16).³¹ V Hamburku se načas přidal ke kočovné herecké společnosti, z Lipska odjel do Londýna, kde pracoval v Gleinislově továrně na vytloukání papírových okras, a díky známostem s polskými emigranty³² v lednu 1847 do Paříže, aby zde absolvoval vojenský výcvik u generála Dembiňského. Z nedostatku hmotných prostředků se však musel v květnu 1847 pokorně vrátit domů a nechat se zapsat do druhého studijního ročníku pražské filozofie. Tou dobou rozpracoval historickou tragédii *Václav IV.* a první zpěvy *Upíra*. Velmi aktivně se angažoval v předrevolučním a následně revolučním dění let 1848–1849. Fungoval jako spojka mezi studenty a členy Repealu, s nimiž byl dlouho ve styku, pomáhal nejen při přípravě schůze ve Svatováclavských lázních, ale i ve studentském výboru a studentských legiích³³ a vedl demonstraci s druhou peticí císaři.³⁴ Jako příslušník a delegát studentského spolku, bratrstva Slavia se účastnil³⁵ také Slovanského sjezdu, přičemž se mj. seznámil s významnými členy polsko-rusínské sekce, ruským revolucionářem M. A. Bakuninem (1814–1876) a polským K. F. Libeltem (1807–1875). V průběhu svatodušních bouří organizoval studentské povstání soustředěné v Klementinu a odpor na barikádách. Při bombardování Prahy zajal guberniálního prezidenta hraběte L. L. Thuna (1811–1888) a hodlal jej použít jako rukojmí k zastavení palby. Po kapitulaci Prahy prchl před zatčením přes Vídeň do Záhřebu. Namísto původního plánu vstoupit do vojska J. Jelačice (1801–1859) odjel s Ludovitem Štúrem (1815–1856) na Slovensko, kde se zapojil do ozbrojeného povstání proti Maďarům. Byl si však vědom nejasného postavení Slováků mezi stranami revolučními a císařskými, a klonil se dokonce k některým požadavkům Lajose Kossutha (1802–1894). Ještě po vyhlášení amnestie

²⁷ Marie Podlipská (1830–1883), později manželka J. A. Gabriela, pocházela z Opočna – na počest jejího rodiště Frič užíval pseudonym Jan nebo Josef Opočenský, s jejím bratrem Jindřichem byl vězněn na Komárně.

²⁸ Zprávu o tragické smrti syna pražského advokáta (pádem ze skály do Labe) a její pozdější odvolání přinesl deník *Bohemia* 1846, No. 124 a No. 127 (viz *Památky).

²⁹ Viz *Památky: ilustrovaný deník *Můj nový Ján*.

³⁰ Paměti I, 1957: 195.

³¹ Okouzlení Byronovým dílem trvale zastínilo Fričovo dosavadní nadšení pro Schillera, viz vzpomínka (Paměti I, 1957: 195–196), jak vyměnil pět Byronových svazků vázaných v hnědé kůži u „lakotného“ antikváře Neustadta za několik pěkně vázaných ilustrovaných knih ze své příruční bibliotéky a za vzácné benátské vydání Tita Livie in folio a ještě musel doplatit jeden tvrdý tolar.

³² Viz *Památky: Krempowiecki a Kominkowski.

³³ Sám byl členem kohorty filozofů v hodnosti centuriona.

³⁴ Jednání s vládními činiteli se však osobně neúčastnil.

³⁵ V roli pozorovatele, do porad nezasahoval a oficiálně nevystoupil s žádnou řečí.

a zrušení zatykače se s vážným bojovým zraněním ramene léčil ve vídeňské nemocnici.³⁶ Po návratu do Prahy ho značně citově zasáhla smrt matky, již na památku dedikoval právě realizované vydání své romanticky fantastické básně *Upír* (1849), inspirované byronovskou, lermontovskou a mickiewiczovou poetikou. Brzy ovšem začal znovu iniciovat pokusy o obnovení revolučních akcí a pro jejich podporu založil Českomoravské bratrstvo,³⁷ které sdružovalo stejně smýšlející pražské studenty a bylo ve spojení s německými spolky Markomania a Praga. Po prozrazení májového spiknutí byl spolu s Karlem Sladkovským (1823–1880) a Karlem Sabinou (1813–1877) zatčen a dva roky držen ve vyšetřovací vazbě na Hradčanech. V lednu 1851 byl odsouzen na osmnáct let žaláře a k výkonu trestu převezen do komárenské pevnosti v Uhrách, kde odseděl tři roky a čtyři měsíce, až do vyhlášení všeobecné amnestie 24. dubna 1854.³⁸ Během věznění neustále plánoval svoji budoucnost, četl a houževnatě studoval zdejší cenzurou povolenou, z domova zasílanou odbornou literaturu, časopisy a beletrii,³⁹ psal a překládal básně (především Háfize, Heineho, Bérangera, Uhlanda, Musseta, Někrasova, Konarského, Słowackého ad.), psal novely a divadelní hry, zajímal se o lidové a vojenské písně, učil se anglicky, francouzsky, maďarsky a rusky.

Po návratu do Prahy sestavil a vydal almanach *Lada Nióla* (1854), který dedikoval svému otci a do nějž sám přispěl mj. novelou *Život sváteční*.⁴⁰ Podílel se na redakci i obsahu Bendlova

³⁶ Viz *Památky: 4 kvitance za ošetření.

³⁷ Čítalo přes třicet členů, každý vystupoval pod krycím jménem (kromě Jana Nedvídky z Ovčár, *1826): Frič pod pseudonymem Stratimirovič.

Ve fričovské knihovně jsem našla anglické vydání Shakespearových her (viz III 83) s vepsaným věnováním Fričovi od přítele **Maxmiliana Mauxe**, člena Bratrstva pod pseudonymem **Bém**. (Tato provenienční značka nebyla doposud registrována.)

³⁸ Ve fričovské pozůstalosti se nalézají nepřeberné množství dochovaného i později sebraného materiálu dokumentujícího období revolučních let 1848–1849, které by vydalo na několik samostatných knih. Vzhledem k zaměření této práce toto téma ponechávám v pozadí a pouze upozorňuji na pozoruhodné památky a zdroje ve všech čtyřech soupisech.

³⁹ Frič při každé příležitosti psal rodině a žádal, aby mu poslali vybrané knihy. I když mu bylo z domova vyhověno, musely všechny tiskoviny projít vězeňskou cenzurou, která posuzovala ideovou nezávadnost jejich obsahu (viz **cenzenské komárenské razítko** v posuzovaných svazcích např. III 121–124). Zabaveny mu byly Meyerův konverzační slovník, kniha o stenografii, Šafaříkův *Národopis* s mapou, Stilleho publikace o geologii *Revolutionen der Erdrinde* (kvůli zavádějícímu názvu), Hajnišovy *Kopřivy* a *Flavius Josephus* (viz III 124), předány Rittersbergův *Kapesní slovníček konverzační* (viz III 21–22), Jungmannova *Slovesnost* (viz III 48), Amerlingův *Svět v obrazech* (viz III 166) a Feuchterslebenova *Dietetika duše*. Podle Fričova svědectví byly vězňům povoleny jedny německé (provládní) noviny, gramatiky a některé slovníky, úplatní strážníci jim však opatřili Schlosserovy *Dějiny*, Lamartinovu *Historii girondistů*, Bérangera, Vischerovu *Estetiku* (viz III 172–177), Humboldtův *Kosmos*, kompletní vydání Goetha, Schillera a Shakespeara (viz III 83), Feuchterslebenovy spisy, Sallettovo *Laienevangelium* a Springerovy *dějiny revoluce*.

⁴⁰ Odborná i laická veřejnost přijala almanach velmi kriticky. Recenzenti hodnotili většinu příspěvků jako práce slabé a nevýrazné, jiné pobouřilo, že uvádí do české literatury heinismus a byronismus. Fričův bývalý přítel Pok Poděbradský, ovšem skryt pod pseudonymem, dokonce rozhořčeně varoval čtenáře, zvláště ženy, před nemravností uveřejněných děl (viz bibliografie Iab/).

satirického časopisu *Rachejtle* a na uspořádání sebraných spisů Jana Pravoslava Koubka.⁴¹ Přestože oficiálně vystupoval jako firemní společník bratra Karla, který provozoval obchod s lihovinami, byla jeho literární, publicistická a vůbec kulturně společenská činnost v padesátých letech neustále policejně sledována. Brzy po sňatku s Annou Ullmannovou (1827–1857) ovdověl, neboť manželka zemřela i s dítětem při porodu. Vzápětí se oženil s Annou Kavalírovou (1825–1893), dcerou zakladatele sázavské sklárny, s níž – coby sestrou spoluvězně, která se opakovaně u vídeňského dvora zasazovala o milost pro odsouzené – se seznámil už ve vězení. V jejich domácnosti se poté setkávali mladí spisovatelé, pozdější skupina almanachu *Máj*.⁴² Za schůzky s politicky podezřelými osobami, za plány a přípravy k vydávání nových českých časopisů a literárních příloh (*Praha, Svět a domov*⁴³), za nedodržení zákazu opouštět město, za účast na demonstrativních pohřbech Karla Havlíčka (1821–1856) a Ludvíka Rittersberka (1809–1858) a konečně i za neohlášené vydání básně Dudák ve sborníčku *Pomněnky* byl po domovní prohlídce zatčen a 30. srpna 1858 policejně internován v sedmihradské Deési.⁴⁴ Ve snaze zbavit se permanentního policejního dozoru, spojeného s neustálým zabavováním písemností a knih, cenzurou a kontrolou korespondence, a vymanit se z hmotné nouze,⁴⁵ hledal Frič cesty, jak se odtud co nejdříve dostat buď do Vídně, anebo do Londýna. Žádal proto rodinu i vlivné přátele o pomoc a příspěví, bez očekávaných výsledků pak ale sám přistoupil spíše ke stížnosti a obraně než žádosti směřované na policejního ministra Kempena k povolení o vystěhování se do USA za účelem prodeje českého skla,⁴⁶ což byla ovšem jen záminka k získání oficiálního souhlasu k opuštění Deése. Po několika dalších neúspěšných pokusech získat povolení k návratu do Čech se dobrovolným podpisem emigračního konsensu⁴⁷ vzdal rakouského občanství a 8. března 1859 v doprovodu policie oficiálně opustil říši.

I přes nevyhovující životní podmínky Anna svého manžela do Deési dobrovolně následovala, stejně jako kdy dříve ho podporovala v jeho tvorbě i pronárodních aktivitách (viz Aniny

⁴¹ *Sebrané spisy Jana Pravoslava Koubka veršem i prozou I–IV*. Ed. F. L. Vorlíček. Praha, K. Bellmann 1857, 1859.

⁴² Frič se podílel na vydání a do každého ze čtyř ročníků přispěl několika básněmi, dvakrát i prozaicky, skryt pod pseudonymy; Anna pod uměleckým jménem Sázavská publikovala v prvních třech ročnících verše.

⁴³ Společně s Karlem Sabinou.

⁴⁴ Městečko Deés (Dej) na východě Uherska, dnes na území Rumunska.

⁴⁵ Fričovi nebyla vyplácena subvence, tj. příspěvek na výživu, která byla přiznána např. Karlu Havlíčkovi v Brixenu, a nesměl si ani přivydělávat psaním.

⁴⁶ V roli obchodního zástupce svého švagra, skláře Františka Kavalíra (1829–1874), s nímž byl vězněm na Komárně.

⁴⁷ Bylo mu jednorázově vyplaceno dvě stě zlatých „emigrazionsgeld“.

osobní poznámky a opisy Fričových deníků, zápisníků a korespondence) a v listopadu 1858 tu porodila syna Josefa Gábora Ľudevíta, který však záhy zemřel. Po zrušení internace se vrátila k matce na Sázavu, kde porodila mrtvou dceru Martu. Brzy nato odjela do Paříže, kde s manželem žila až do roku 1867, poté se třemi dětmi, Josefem (1861–1945), Janem (1863–1897) a Boženou (1865–1923), které se zde narodily, odcestovala do Prahy, aby jim zajistila vzdělání v českém jazyce.

Odjezd z Deése byl symbolickým začátkem Fričova dvacetiletého vyhnanství, které prožil v zázemí různých evropských metropolí s pevným odhodláním získat povolení k návratu do vlasti. Vždy hledal adekvátní zaměstnání a s ním spojené přiměřené postavení, jež by mu zajistilo nejen dostatečnou obživu, nýbrž i stálou přímou účast na kulturním a politickém dění, a tedy příležitost najít a přesvědčit dostatek schopných a cílevědomých sympatizantů, kteří by byli ochotni podílet se na realizaci jeho záměrů ve prospěch českých zájmů proti Rakousku. Nedobrovolné opuštění vlasti a přesídlení do exilu v podstatě Fričovi paradoxně umožnilo svobodně se pohybovat v ohniscích mezinárodního dění a vejít do přímého styku jak s významnými politiky, předními evropskými revolucionáři a emigranty, tak s představiteli veřejného kulturního života i uznávanými vědci. V novodobých českých dějinách se tak zařadil k prvním v zahraničí aktivně jednajícím osobám, které svou činností usilovaly o proměnu domácích politických poměrů. Působil v Londýně (1859–1860), v Paříži (1860–1867), v Berlíně (1867–1871, 1877), v Pešti (1871–1873, 1878–1879), Záhřebu (1873–1877) a Petrohradu (1877–1878), navštívil Řím a Istanbul (1878); živil se jako redaktor, zahraniční zpravodaj a překladatel. Z domova ho po celých dvacet let výrazně podporovali přátelé-žurnalisti a finančně i organizačně zejména bratři Karel, Václav a Vojtěch.

Když po krátkých zastávkách v Berlíně a Paříži nezískal kýžené subvence, obrátil se s doporučením maďarského hraběte Telekiho v květnu 1859 v Londýně na A. I. Gercena (1812–1870, též pod pseudonymem Iskander) s žádostí, zda by se mohl podílet na vydávání jeho rusko-francouzského týdeníku *Kolokol* (viz I 10), a hned mu nabídl patnáct svých článků⁴⁸ k otištění. Gercen však Fričovu nabídku odmítl a články neotiskl, protože nekorespondovaly s jeho aktuálními politickými plány. Stejně bezvýsledné jednání o vzájemné spolupráci a podpoře s Lajosem Kossuthem Frič kompenzoval příspěvky do německého emigrantského časopisu *Hermann J. G. Kinkla* (1815–1882), oponujícímu

⁴⁸ Viz *Další listinný materiál.

stoupencům týdeníku *Das Volk*.⁴⁹ Honoráře z redakce dokázaly pokrýt Fričovy životní náklady, když však pod vedením Eduarda Jucha časopis zanikl, rozhodl se natrvalo usadit ve Francii. Paříž⁵⁰ mu poskytovala ideální možnosti, jak navázat na svou dosavadní činnost. Potřeboval jednak udržovat stálé spojení s domovem, s rodinou i s přáteli z literárních kruhů, vybudovat a posilovat nové vztahy – a tak též spolehlivé kontakty – v komunitě zdejších krajanů-imigrantů⁵¹ a současně získat podporu ze strany francouzské veřejnosti⁵² prostřednictvím popularizace české otázky. Neustále se však přesvědčoval, jak obtížné je ji jasně formulovat, a především pro ni nalézt pochopení, neboť v porovnání se soudobým děním v Evropě se většinou jevila jako záležitost zcela podružná.

Důvěryhodného prostředníka a spojku s domovem získal např. v Soběslavu Pinkasovi (1827–1901),⁵³ díky jeho stykům též mohl přispívat do rubriky Bohême radikálního francouzského listu *Opinion Nationale*. Aktuality z českého prostředí zasílal zároveň do časopisu *Siècle* a konzervativního *Journal des Débats*. Konečně se mu také podařilo založit vlastní, dlouho a pečlivě koncipovaný časopis, v němž zahraničním čtenářům po vzoru Gercenova *Kolokolu* referoval nejen o Čechách a jejich postavení v rakouské monarchii, ale obecně o problematice všech slovanských národů, jejich sociálních a politických poměrech, kultuře a vědě, tradici a historii. Zprvu pomýšlel na šířeji pojatý francouzsky psaný list *Revue de Slave*, a proto požádal o finanční podporu chystaného „zrcadla minulosti a budoucnosti Slovanstva“ i o případnou spolupráci M. P. Pogodina (1800–1875) a O. M. Bodjanského (1808–1877), nesetkal se však s kladným ohlasem a první dohotovené číslo se ani nedostalo do tisku. Zúžil tedy své všeslovanské koncepty a již v srpnu 1860 předpřipravil program česky psaného měsíčníku *Čech* (viz VIIIa/ a soupis tisků), který pak vycházel od ledna 1861 v mezinárodní

⁴⁹ *Das Volk*, orgán londýnského Německého dělnického vzdělávacího spolku, vycházel německy v Londýně od května do srpna roku 1859, kdy se mj. vzrušeně diskutovalo o událostech rakousko-italsko-francouzské války a o zahraniční politice Německa, Pruska, Ruska, Francie, Anglie a Itálie. Fričova spolupráce s opozičním časopisem *Hermann* nebývala v odborné literatuře minulého století často zmiňována, neboť Frič se tu dostal do přímé názorové roztržky s Karlem Marxem a Friedrichem Engelsem.

⁵⁰ Nejprve bydlel na Montmartru, od roku 1864 trvale v Západní ulici poblíž Lucemburských zahrad (Rue de l'Ouest № 64, dnes Rue d'Assas) → odtud i inspirace pro články: viz II 21.

⁵¹ Severně od pařížské Rue de Rivoli, v pásmu kolem Palais Royal, Place d'Opera a Boulevard de Clichy (tzv. „česká Paříž“) se od poloviny 19. století usazovalo a zakládalo své obchody množství Čechů. Roku 1855 v Rue de Rivoli 226 otevřel svůj krejčovský salon a sklad oděvů **Josef Hůlek**, rodinný přítel J. V. Friče. Na obchod vyvěsil nápis: „Zde se mluví česky!“ Nejenže přispěl na stavbu Národního divadla a dotoval pařížskou, Fričem založenou Českomoravskou besedu, ale byl též zapojen do Fričových tajných politických plánů. (Viz dopis psaný neviditelným inkoustem adresovaný Hůlkovi.)

⁵² Vřelé osobní styky udržoval např. s historikem Julesem Micheletem (1798–1874).

⁵³ Český malíř, mj. děd Jiřího Voskovce (viz též IV 47, IV 124, IV 125).

svobodné ženevské tiskárně Pfeffer & Puky pod správou českého sazeče Jana Květoně⁵⁴. Frič jej dokázal obsahově naplnit téměř sám, redigoval ho a rozesílal několika tajně organizovanými distribučními kanály z Ženevy do Paříže, Londýna, Berlína, Drážďan a přes okamžitý zákaz ze strany rakouské policie i do rukou českých čtenářů. Publikoval v něm mj. překlady z *Kolokolu*, své protirakousky zaměřené články⁵⁵ či *Písně z bašty*. Téhož roku sestavil a v Ženevě knižně vydal i svůj *Výbor básní* (1861), do nějž zařadil část své dosavadní subjektivní a konfesijní lyriky, politicky angažovaných, rétorických a vlasteneckých veršů a některé výpravné básně s historickými náměty. Přes veškerou snahu a podporu⁵⁶ list po dvanácti číslech pro nedostatek finančních prostředků a problematickou distribuci zanikl, v Praze mu navíc čtenářsky konkurovaly bez obtíží dostupné *Národní listy*. Obdobně padl i další Fričův plán na vydávání časopisu *Svoboda všeslovanská*.⁵⁷ Prostřednictvím J. I. Kraszewského (1812–1887) se načas stal dopisovatelem švýcarského listu *Espérance*, velmi vřelé osobní vazby s A. B. Chodžkem (1804–1891) mu dopomohly do *Revue Contemporaine*, kde referoval o politické situaci v českých zemích. Do domácích, českých periodik zase směřoval nejnovější informace z Paříže, překlady, kulturně zaměřené „původní dopisy“ a fejetony (zejména zprávy ze světové výstavy, kritiky divadelních představení, zajímavosti ze světa vědy i literatury). Otiskovaly je *Národní listy*, deníky *Čas* a *Hlas* či Nerudovy⁵⁸ *Obrazy života* a *Rodinná kronika* (viz bibliografie VIIIb/). Roku 1862 se Frič zúčastnil londýnské průmyslové výstavy, na níž se opět po letech osobně sešel s Vojtěchem Náprstkem.

Fričovi, „vášnivému polonofilovi“, se v Paříži podařilo navázat na svá dávná přátelství s polskými vystěhovalci. Od zdejších – aktivnějších a organizovanějších – imigrantů, sdružených převážně v místní odnož spolků *Koło Polskie* (viz III 318), očekával především snazší cestu k realizaci smělé vize o rozbití Rakouska a vytvoření svobodné slovanské federace (s pomocnou účastí Chorvatů a Maďarů). Nebývale velký a příznivý ohlas jak u pařížských Poláků, tak i v řadách francouzské veřejnosti zaznamenal Fričův večerní cyklus pěti přednášek *Kurs české literatury v jazyce polském – Obrození české literatury a její vztahy k polské otázce*, který sestavil na podnět S. Elžanowského (1821–1874) a od února do dubna

⁵⁴ S Květoněm se Frič seznámil už v Praze v průběhu revolučních bouří roku 1848.

⁵⁵ Např. rozsáhlou historickou stať *Habsburkové v Čechách* (viz II 14), pojednání *Co se nám dělo těch posledních dvanáct let* nebo *Rozjímání vpřed i vzad*.

⁵⁶ Očekávaný příspěvek ze strany staročechů obdržel pouze jednorázově a to sto zlatých od F. L. Riegera, zadlužil se tak na několik let dopředu (viz složka *Čech*, účty za *Čecha*).

⁵⁷ Ve spolupráci s Bakuninem, do níž se hodlal zapojit i F. L. Rieger.

⁵⁸ Komunikaci s Janem Nerudou udržoval Frič mj. prostřednictvím korespondence své manželky s Annou Holinovou.

1862 polsky⁵⁹ přednesl společně s deklamací vlastních veršů v kruhu Společností učených a literárních.

Byť byla platforma zamýšlené politické strany v stávajících podmínkách nerealizovatelná, Fričova snaha o integraci slovanských imigrantů vyústila už v říjnu 1862 v závazný slib signatářů⁶⁰ scházet se každý čtvrteční večer v Café des Nations k společným debatám a zábavě. K sepsání, schválení a vytištění oficiálních statut prvního českého emigrantského spolku ve Francii, pařížské Českomoravské besedy došlo až v roce 1866.⁶¹ Beseda se profilovala jako přátelské, kulturně vzdělávací sdružení vzájemně se podporujících Čechů, Moravanů, Slezanů a Slováků usazených v Paříži (bez rozdílu stavu a náboženského vyznání) s cílem podporovat vlastenecké uvědomění, sdílet národní tradice a hodnoty, poskytnout útočiště strádajícím a případně i půjčku či finanční výpomoc nezaměstnaným a nemocným. Společenství se nijak neuzavíralo do sebe, naopak v zájmu propagace češtví a navázání kontaktů s francouzskými intelektuály vítalo i spřízněné a českému živlu nakloněné osobnosti, jako byli např. L. Léger a J. N. Paradyski.⁶² Ujímal se organizace oslav a zprostředkovávalo setkávání pařížského světa se zahraničními hosty, příležitostnými návštěvníky i formálními delegacemi. Pařížská Českomoravská beseda měla také svou oficiální knihovnu, kterou spravoval F. Khain a která shromažďovala a půjčovala české knihy, politické časopisy i literární periodika k individuálnímu studiu i všeobecné zábavě, společnému deklamování či veřejnému předčítání.⁶³ V průběhu šedesátých let vzrostl počet členů z původních třiceti přibližně na sto,⁶⁴ po Fričově odchodu z Paříže aktivity Besedníků poněkud ustávaly kvůli sporům o smysl sdružování a pokračování schůzek, posláním a názorovém směřování. K opětovnému posílení přispělo pozdější „nadmárodní sdružení“ všech po Evropě vznikajících a rozrůstajících se bratrských besed,⁶⁵ z nichž k nejaktivnějším patřily londýnská, berlínská, pešťská, záhřebská, mnichovská a petrohradská, sloučených v Kruhu přátel spolků zahraničních s tiskovým orgánem *Vlast* (viz **I 25**).

⁵⁹ S překladem mu pomáhali polští přátelé Benni, Sokołowski, Bernatowicz a Kożuchowski.

⁶⁰ Dochovala se jen fotokopie podpisového archu (rkps prvních šest řádků manu JVF).

⁶¹ Paralelně vznikal i berlínský Českoslovanský spolek (viz seznam rukopisů XI/).

⁶² Jednou z podmínek přístupu hostů do Besedy byla znalost českého jazyka a schopnost jím srozumitelně konverzovat.

⁶³ Frič věnoval pařížské besední knihovně výtisk Jungmannovy *Slovesnosti* (viz **III 48** s vepsaným věnováním manu JVF).

⁶⁴ Dokladů a dokumentů z tohoto období se bohužel dochovalo velmi málo, pravděpodobně je všechny z Paříže převezl Frič do Berlína, ale pak se ztratily při pořádání Národopisné českoslovanské výstavy roku 1895, po níž už nebyly do fričovské pozůstalosti vráceny.

⁶⁵ Viz seznam rukopisů XI/ České zahraniční spolky.

K hlavním představitelům spolku Koło Polskie patřil také L. A. Mierosławski (1814–1878), jehož Frič téměř nekriticky obdivoval⁶⁶ a který byl mediátorem jeho styků s Györgyem Klapkou (1820–1892) a Giuseppem Garibaldim (1807–1882)⁶⁷ během organizace pomoci polskému povstání, v němž hrál Frič úlohu organizátora českých dobrovolníků a zároveň prostředníka tajného vyjednávání zúčastněných spojeneckých stran. Na schůzce s R. Thurn-Taxisem (1833–1904) v Heidelbergu pak hovořili jednak o taktice proti Palackého a Riegrovu konzervativnímu listu *Národ*, protože Frič v té době přispíval do Thurn-Taxisova týdeníku *Boleslavan* a do *Národních listů*, jednak o založení politické organizace Dědicové⁶⁸ – tajného výboru pro samostatnost Čech a Moravy, skrytě pracujícího proti Rakousku s cílem vytvořit velkou svobodnou slovanskou federaci.⁶⁹ Finální porážka polského povstání a zásahy rakouské policie však Fričovy naděje a plány, vedené tímto směrem, zmařily. Následně se svým bratrem Václavem a s Jindřichem Podlipským (1832–1892)⁷⁰ odcestoval do Turína, kde na schůzi polských, maďarských a chorvatských demokratů zastupoval českou stranu. Odtud byl vyslán generálem Rózyckim s důležitou zprávou ke Garibaldi na italský ostrov Caprera a vedl s ním důvěrnou rozmluvu. Za prusko-rakouské války (1866) přijel tajně s generálem Klapkou do Prahy a jako stoupenec pruské strany jednal s Otto von Bismarckem.⁷¹ Podrobný popis tohoto pruského podniku, který měl vyústit ve velkou politickou protestní akci, představil Antonín Kotík (1840–1919) v programové propagační brožuře *Pláč koruny české* (viz **IV 94–98**, **IV 112**), na jejímž vzniku se Frič podílel, ale autorem – jak se při vyšetřování domnívala rakouská policie⁷² – nebyl. Program schválil a tisk v Berlíně zafinancoval Thurn-Taxis, ale mezi lid se brožura dostala příliš pozdě – už 23. srpna totiž Prusko s Rakouskem uzavřelo mírovou dohodu.

Poslední Fričův pokus o propagaci české politiky, kultury a historie ve Francii představovala spolupráce s Louisem Légerem (1843–1923),⁷³ s nímž u příležitosti konání pařížské světové

⁶⁶ Styky s Mierosławským pravděpodobně narušily Fričovy kontakty s opoziční frakcí polské emigrace, okruhem sdruženým kolem A. J. Czartorynského (1770–1861) a jeho syna Adama Witolda (1824–1865), které navázal prostřednictvím A. B. Chodžka.

⁶⁷ Viz např. **IV 91** nebo **I 22–23**: Fričovy původní dopisy v *Čase* 1860, č. 12; 1861, č. 45.

⁶⁸ Viz *Další listinný materiál – zelená krabice a portfej.

⁶⁹ Zda byl v Heidelbergu diskutován i plán založit novou českou politickou stranu (Národní strana svobodomyšlná, tj. mladočeši), s nímž Thurn-Taxis veřejně vystoupil v lednu 1864, z Fričových zápisků a poznámek není jasné, nelze to však ani vyloučit.

⁷⁰ Bratr Marie Podlipské, Fričův přítel, s nímž byl vězněn na Komárně.

⁷¹ Frič věřil, že Prusko podpoří jejich ideu svobodného neutrálního českomoravského státu mezi germánským Západem a slovanským Východem, a společně s tím se přikláněl i k Bismarckovu řešení.

⁷² Viz *Svoboda* 15. 4. 1867, č. 7, s. 219 (rubrika Zprávy).

⁷³ Francouzský historik a slavista, žák A. B. Chodžka, s nímž se Frič seznámil roku 1863, když mu zprostředkoval studijní cestu do Čech.

výstavy sestavil obsáhlý umělecko-vědecký almanach *La Bohême historique, pittoresque et littéraire* (1867, francouzsky – viz II 23, II 24). Z českých spisovatelů do něj kromě Friče přispěli Karel Sabina, Sofie Podlipská a Siegfried Kapper. Problematická distribuce opožděného tisku a policejní i soudní zákaz opět zapříčinily malou povědomost sborníku v rakouské monarchii, u francouzských čtenářů však svou úlohu splnil.

K trvalému opuštění Paříže Friče donutila nejen dlouhodobě nepříznivá finanční bilance (dluhy za tisk almanachu *La Bohême*, redakcí *Národních listů* neproplacené honoráře za zprávy o světové výstavě ad.), nýbrž i ztráta některých přátel (kvůli názorové podpoře Bismarckovy strany). Jeho vyhnaněcká cesta po rakousko-uherském vyrovnání vedla z Francie do Pruska, kde mu bylo na přímlovu Wacława Przybylského (1828–1872) nabídnuto místo berlínského dopisovatele cařihradské tiskové kanceláře. Díky Martinu Přibilovi (1805–1871)⁷⁴ byl přijat také na berlínský magistrát jako překladatel a tlumočník. V reakci na Palackého, Riegerovu a Braunerovu (za mladočechy i Grégrovu) „manifestační pouť“ do Moskvy na národopisnou výstavu, demonstrativní akci proti dualismu, vydal ironickou rozpravu *Rub a líc té slovanské výpravy na Rus* (1867 – viz II 25) a poté polemickou obranu *Bud' jasno mezi námi!* (1868).⁷⁵ Především díky štědré finanční podpoře Thurn-Taxisa a Augusta Švagrovského založil a v duchu programu Dědiců redigoval týdeník *Blaník* (1868),⁷⁶ který ovšem po pouhých deseti číslech kvůli špatnému hospodaření, neshodám vydavatelů a oficiálnímu rakouskému zakazu distribuce zanikl. Náhradou za nedokončený ročník byla autografovaná brožurka *Ani groš daně víc, čili jen skutky a ne slova!*, vyzývající Čechy k bojkotu odvodu daní rakousko-uherské říši, jejímuž rozšíření opět zabránila komplikovaná distribuce; a záhy nový, francouzsky psaný časopis *Correspondance Tchèque*,⁷⁷ který zahraničním čtenářům přinášel novinky z českého prostředí. Tentokrát se udržel téměř celý jeden ročník – až do začátku roku 1870, a významným ho dodnes (nejen z hlediska dějin žurnalistiky) činí příloha *Věstník spolkový*, první informační médium sdružující české zahraniční spolky. Za svou novou názorovou platformu zvolil Frič dočasně deník *Pokrok* (viz I 2–3) a trvale přispíval do obrázkového týdeníku *Světozor*, zůstával tak stále pod záštitou bratrů Skrejšovských, kteří na vydávání obou periodik participovali.

⁷⁴ Viz bibliografie VIIIb/.

⁷⁵ Obojí viz bibliografie Va/ a fascikl C.

⁷⁶ Viz bibliografie VIIIa/, seznam tisků a fascikl E.

⁷⁷ Redigovaný Louisem Schmidt-Beauchezem (1848–1912) a finančně podporovaný J. S. Skrejšovským (viz bibliografie VIIIa/).

Za prusko-francouzské války strnil Frič zprvu Bismarckovi, jednak roku 1869 získal pruské občanství (a vzdal se rakouského), jednak nesouhlasil s Napoleonem III. a s jeho řešením národnostních otázek. Brzy se situace v Berlíně vyhrotila natolik, že kvůli všeobecné nejistotě a zmatkům postupně přišel o podporu všech dosavadních přátel, upadl do deprese a tvůrčí stagnace. Spoléhaje na své pruské osobní doklady, přijel v říjnu 1871 do Prahy navštívit ženu a děti, byl však okamžitě zatčen a předán zemskému trestnímu soudu. Opakovaně – a marně – se pokoušel o znovuzískání rakouského občanství a oficiálního povolení k pobytu v Praze (viz **IV 19**).

Využil proto nabídky J. S. Skrejšovského stát se zalitevským zpravodajem jeho pražského německojazyčného měsíčníku *Politik* (viz **I 19–20**), propagujícího české národní zájmy především mezi německým čtenářstvem, a už v listopadu odjel z Prahy do Pešti.⁷⁸ Současně dopisoval také do dvou vídeňských periodik, do deníků *Südslavische Korrespondenz* (viz **I 30**) a *Wanderer* (viz **I 28**). Skrejšovského finanční krize ho však v roce 1873 donutila přijmout místo šéfredaktora chorvatského provládního listu *Agramer Zeitung* (viz **I 4–6**) a přesídlit trvale z Pešti do Záhřebu. K tomuto postojovému ústupku se odhodlal především proto, že věřil v příslibenou přímlovu bána Mažuraniće, od níž očekával brzké navrácení rakouského občanství a povolení návratu do vlasti – znovu však doufal marně. V říjnu roku 1874 inicioval vznik prvního balkánského krajanského spolku, záhřebské České besedy, neboť zde působilo mnoho českých přistěhovalců všech sociálních vrstev a rychle se rozvíjející kulturní prostředí v Chorvatsku napomáhalo i rozkvětu spolkového života. V létě 1875 Friče v Záhřebu navštívili oba synové, Jan a Josef, a podnikli s ním oddechovou cestu po západním Chorvatsku a slovinských zemích, která sice načas rozptýlila jeho sklíčenost z dlouhého pobytu v cizině, o to víc však posílila touhu vrátit se domů. V květnu 1876 se proto spolehl na ochranu svých pruských dokladů a přijel do Prahy, nicméně veškeré návštěvy osobní i oficiální, jež zde vykonal, byly policií sledovány a podrobně zaznamenávány.

I přes vyhlášený bankrot tiskárny nabídl J. S. Skrejšovský Fričovi znovu spolupráci. Frič uspořádal svoje záhřebské závazky a vyčkával ve Vídni, odkud byl jako zpravodaj časopisu *Politik* v březnu roku 1877 vyslán do Berlína a po vypuknutí rusko-turecké války z Berlína pak do Petrohradu. Během vyšetřování Skrejšovského konfliktu s Vilémem Tierhierem pomohl Fričovi z dočasné nouze V. K. Šembera (1844–1891), když jeho válečné reporty převedl do svého domovského vídeňského deníku *Neues Wiener Tagblatt*. Zde také vycházel na pokračování Fričův fejeton *Von Stambul nach Rom*, který po částech zasílal redakci přímo

⁷⁸ V roce 1873 tu Frič založil pešťskou Českou besedu (viz seznam rukopisů XI/).

z cesty, když v lednu 1878 odjel jako zpravodaj do Istanbulu (viz **II 28**) a odtud se vracel přes Řím a Gosič do Pešti (viz **III 382**, **III 395**); česky ho ještě téhož roku otiskl olomoucký katolický list *Našinec* (viz **I 21**). V Pešti setrval až do léta 1879, dopisoval do Skrejšovského nového časopisu *Epoche* (viz **I 26–27**), dokončoval „Vaškiádu“ (viz **II 33**) a redigoval své *Sebrané spisy veršem i prózou* (1879–1880),⁷⁹ jejichž vydávání v Ottově nakladatelství zahájil v lednu 1879 první svazek tragédií *Svatopluk a Rastislav* a brzy po něm první prozaický soubor *Povídky a fantazie*. O rok později byl vydán svazek poezie *Různé básně* a druhý prozaický soubor *Povídky a fantazie*.

Po berlínském kongresu a sestavení nové rakouské vlády posílil v říši slovanský element a jeho zájmy na úkor germánského, a Frič se proto na podzim roku 1879, když přesídlil z Pešti do Vídně a pracoval tu jako dopisovatel do Skrejšovského deníku *Slovanské listy*, znovu pokusil žádat o oficiální povolení k návratu do vlasti. Především díky přimluvě a pomoci J. S. Skrejšovského a Františka Nováka (1848–1903) předložil Eduardu Taafovi obšírný rozklad své dosavadní činnosti a dočasně mu byl – jako cizinci – povolen trvalý pobyt v Praze. Teprve po stylizovaném ceremoniálním slibu, přísahajícím věrnost bohu, císaři Františku Josefu I. a rakouské monarchii, který složil a podepsal na pražském policejním ředitelství v březnu roku 1881, získal pro sebe a pro členy své rodiny zpět rakouské občanství. Česká veřejnost tento čin vnímala jako servilní kapitulaci a nacházela jen málo pochopení pro jeho snahu o znovuzačlenění se do domácího společenského a kulturního života.

Frič nedokázal překonat odstup, který ho dělil od mladé generace, nedokázal se sžít s novým prostředím a nechápal proměnu společenských ani uměleckých hodnot. Od svého národa, pro nějž se snažil celý život pracovat, očekával nyní ocenění, respekt a přirozenou úctu, dostalo se mu pouze shovívavé tolerance (J. S. Machar, V. Dyk), častěji však ostré kritiky. Obtížně sháněl nakladatele a abonenty, takže z původně ohlášených dvanácti svazků sebraných spisů byly v Ottově nakladatelství vydány jen čtyři. Zbývajících osm částečně připravených nikdy nebylo tištěno.⁸⁰ Všeobecný nezájem, ztráty zaměstnání a neustálé odmítání Friče přiváděly do depresí a kvůli finančnímu nedostatku dokonce několikrát zvažoval návrat do ciziny.

Od října 1880 působil jako dramaturg a bibliotékář Prozatímního divadla s povinností přeložit ročně nejméně osm celovečerních dramát (viz bibliografie IIIb/). Vybíral především komedie

⁷⁹ Jedno z prvních ohlášení chystaného vydání Fričových sebraných spisů přinesl časopis *Stráž na východě* už 2. 8. 1878, č. 4.

⁸⁰ Na *Různé básně* měly navázat další dva svazky poezie (II: Romance a balady, byronovský cyklus *Rozpravy duše a revoluční Písně z bašty*, III: *Básně dějepisné, Alegorie a Překlady*), třetí povídkový soubor a jednotlivé divadelní hry (tragédie *Ulrik Hutten*, *Hynek z Poděbrad*, *Václav IV.* ad.).

oblíbených francouzských a německých autorů (Sardou, Rochefort, Labiche, Dumas ml., Pailleron, Sand, Birch-Pfeifferová, Langlois, Millaud, Anno, Chatrian, Reitler, Meilhac, Scribe ad.), dobová kritika však velmi přísně odsuzovala nejen frivolní, ne-li přímo lascivní humor nebo plytký děj, ale především jazykovou nedokonalost, neobratnost, rétoričnost a zastaralost Fričova překladu. Obdobných, jednoznačně negativních posudků ze strany recenzentů, stejně jako opakovaných zamítnutí⁸¹ se dočkaly i jeho původní hry, starší i novější, které předkládal ke schválení výboru Národního divadla k provozování. Převažovaly mezi nimi tragédie a dramatické básně s náměty ze slovanské, resp. české historie, k nimž čerpal látku z národních pověstí i z domácích a světových klasiků: už zmiňovaná prvotina *Kochan Ratiborský, Václav IV., Hynek z Poděbrad, Břetislav* (volně podle H. T. Schmida), *Taras Bulba* (na motivy N. V. Gogola), *Svatopluk a Rastislav, Libušin soud, Ivan Mazepa* (na motivy Julia Słowackého), *Vladimír, bohův zvolenec* (libreto k opeře F. Z. Skuherského), *Asjenův pád* (na motivy Vasila Drumeva), *Pobělohorci* a mnoho dalších⁸² (viz bibliografie IIIa/).

Jak je patrné i z pozdějších autorských úprav a prepisů původních děl, Frič se snažil některým dobře míněným radám naslouchat, v jejich směru zanést doporučené jazykové změny a texty tak modernizovat. Jeho způsob vyjadřování a psaní, založený na aspektech češtiny čtyřicátých a padesátých let, kdy jako emigrant opouštěl její přirozené prostředí, však během dvaceti let kontaminovaly slovní zásoby několika světových jazyků, jež denně používal a z nichž překládal, které přirozeně zasáhly i skladbu jeho řeči. Hranice porozumění tehdy oddělovaly Friče od domácího publika ve více rovinách. Autorsky ho brzy vystřídali Jaroslav Vrchlický, J. V. Sládek, Eliška Krásnohorská, Svatopluk Čech a další z okruhu časopisu *Lumír*, do nějž už Frič od roku 1874 neměl přístup. Po požáru Národního divadla v srpnu roku 1881 o obě zaměstnání přišel, přestože se mu podařilo před plameny ochránit celou knihovnu. Věnoval se tedy literárnímu odboru Umělecké besedy, práci pro Matici divadelní, byl členem a podporovatelem různých spolků a sdružení, pro něž pravidelně pořádal přednášky, přátelská setkání, návštěvy, výlety a další výroční společenské akce. Dočasně redigoval knižnici Divadelní ochotník (1884–1885), čtrnáctideník *Jevišťe* (viz **I 12b**) a humoristické *Šípy* (viz **I 31**), příležitostně přispíval fejetony, posudky a recenze, úvahovými články, politickými i kulturními sloupky, životopisy a nekrology významných osobností, zpravodajskými notickami,

⁸¹ Především ze strany nového dramaturga Ladislava Stroupežnického (1850–1892) (→ viz provenienční vpis **II 40**) a prvního ředitele Národního divadla F. A. Šuberta (1849–1915). K jejich polemice viz Fričovo Zasláno in *Příloha Národních listů* k č. 157 ze dne 7. 6. 1884 (s. 5) a reakce F. A. Šuberta a L. Stroupežnického in *Příloha Národních listů* k č. 162 ze dne 12. 6. 1884 (s. 6).

⁸² Poslední, rozepsanou a nedokončenou Fričovou dramatickou prací je tragédie *Jan z Želiva*.

ale i drobnými beletristickými texty do spolkových, regionálních, zájmových a literárních periodik a novin, jako byly *Vlast* (viz I 25), *Ruch* (viz II 46), *Studentské listy* (viz I 56), *Divadelní listy* (viz I 12c), *Ženské listy* (viz II 58 a II 64), *Čáslavské listy a Pravda* (viz I 18), *Švanda dudák* (viz II 43), *Paleček a Šotek* (viz I 13), *Světovzor* (viz II 59), *Osvěta* (viz II 61), *Vyšehrad* (viz I 14), *Česká Thalia* (viz I 12a), *Našinec*, *Naše hlasy*, *Mejtského Slovanské listy*, *Národní listy*, *Časopis Českého muzea*, vídeňský *Zvon*, vídeňský *Lev*, *Zora*, *Český krb*, *Ženský svět*, *Přehled*, *Národ*, *Venkov*, *Knejp* ad.

Podobně nepříznivý nakladatelský osud jako sebrané spisy postihl i Fričovy *Paměti do třiceti let*, tištěné v letech 1885–1887 u B. Grunda a V. Svatoně, kteří si zprvu od přislíbeného titulu vzhledem k aktuální poptávce a čtenářským trendům⁸³ velmi slibovali, a proto sepsali s Fričem smlouvu na dva díly. Frič však pojal svůj výklad velmi zeširoka a z původně plánovaných tří dílů – od dětství do třiceti let, dvacet let v cizině a návrat do vlasti – jen první⁸⁴ (a jediný skutečně realizovaný) musel být rozdělen do čtyř svazků. Grund tiskl *Paměti* po samostatných sešitech v celkovém nákladu 2 000 kusů a už v průběhu vydávání se objevovaly polemické posudky. Kritika opět napadala Fričův sloh a jazyk, někteří přílišnou mnohomluvnost a květnatost, jiní triviálnost výkladu, pokřivený slovosled, komolená jména a vulgární výrazy, pamětníci i nepřesnost a (záměrné) zkreslování sdělovaných faktů či nepatřičnou autorovu sebestylizaci. Část čtenářů byla zklamána, neboť očekávala (podobně jako Grund a Svatoň) více napětí či kontroverze, a především reflexi novějších let, proto i přes opakované výzvy k předplacení a postupné snižování ceny zájem abonentů neustále klesal. Grund přeprodal 638 zbývajících svazků ze svého skladu knihkupci Františku Bačkovskému, který je brzy po Fričově úmrtí pustil do prodeje, ale z komerčních důvodů označil za druhé vydání, tzn. náklad vlastního Českého knihkupectví a antikvariátu.

⁸³ Od sedmdesátých let se těšila čtenářské přízni domácí memoárová literatura, reflektující zejména období revolučních let 1848–1849. Iniciovaly ji mj. „upomínky z politických vězení“ Karla Sabiny, publikované od října 1863 na pokračování v časopise *Boleslavan* pod názvem *Hroby živoucích* a v upravené podobě pak roku 1870 vydané knižně jako novela *Oživené hroby*. Hned v úvodních odstavcích se vypravěč, resp. Sabina, pozastavuje právě nad absencí podobných svědectví a nepřímou tak vyzývá čtenáře-pamětníky k rozšíření tohoto žánru v české literatuře, dokud je to možné. A skutečně následovala vlna autobiografických zápisků více či méně literárně, zato však historicky hodnotných, především generace májovské (viz též IV 47, IV 86, IV 182). Společně s touto memoárovou a „ego-dokumentační“ literaturou tematizující české prostředí nedávných let se čtenářskému zájmu těšilo i jeho beletrizované zpracování, zejména kolportážní romány, které vydávalo pražské nakladatelství Aloise Hynka.

⁸⁴ Definitivní rukopis je datován dnem 26. října 1887.

Frič byl celý svůj život pevně přesvědčen o pravosti *Rukopisů*, průběžně se tímto tématem zabýval (viz knihovna **oddíl V** a též **I 21, III 411, IV 185**) a svůj názor hájil i po vystoupení realistů.

Posledním Fričovým aktivním politickým krokem byla jeho poslanecká kandidatura za mladočechy ve volbách do zemského sněmu v roce 1889 (viz seznam rukopisů X/). Neuspěl a následující vývoj strany ho zklamal. Zemřel 14. října 1890 na Královských Vinohradech, pohřben je na Vyšehradě,⁸⁵ na náhrobní desce od Josefa Fanty je vyryt citát z jeho básně *Stín mého života*: „Kýž by tu se mnou v jeden hrob zapadlo: neštěstí mého národa.“

Fričův syn Josef se zabýval biologií a syn Jan chemií a fyzikou, společně založili firmu na výrobu kontrolních přístrojů pro technické a laboratorní účely, polarimetry a geodetické měřicí stroje a také jako nadšenci v oblasti astronomie a astrofotografie vybudovali ondřejovskou observatoř. Dcera Božena byla klavíristka, především díky její péči se zachoval rodinný fričovský archiv. Společně s bratrem Josefem udržovala během první světové války tajné spojení s Národní radou v Paříži, za což jí byla in memoriam roku 1925 udělena československá revoluční medaile.

Fričovy životní osudy se staly námětem románů G. Pfliegera-Moravského, J. Svátka, R. J. Kronbauera, O. Červinky, V. Dyka, K. J. Beneše, K. Nového, J. Žáčka, V. Macury a nejnověji i O. Dvořáka (viz bibliografie Xa/) a byly zpracovány i filmově (viz bibliografie Xb/).

1.2/ osobní knihovny významných kulturních osobností

Dochovají-li se v pozůstalosti všeobecně známého člověka knihy a i další památky textové povahy, z nichž čerpal při výkonu své profese, anebo jichž užíval třeba jen pro rozptýlení ve chvílích aktivního odpočinku, stávají se nejen cenným zdrojem doplňujících informací o jeho životě a tvorbě, ale pomáhají též rozšiřovat dosavadní poznatky o dobovém kontextu, proměnách míst a vývoji vztahů, probíhajících událostech, tehdejší společnosti, jejích aktuálních módách a trendech, soudobé politické situaci atd. Poskytují nový úhel pohledu na politické, společenské, kulturní nebo i ekonomické jevy a děje tzv. velké historie a přinášejí pozoruhodné objevy v zkoumání dějin každodennosti. Dochová-li se spisovatelova osobní knihovna takměř v úplnosti, čítající několik stovek svazků, otevírá malý svět souvislostí, který

⁸⁵ Oddíl 3, hrob č. 24, mezi Nerudou a Heydukem. Ve stejném hrobě leží také Anna Fričová, která svého muže přežila o necelé tři roky.

dokáže poodhalit mnohou nejasnost vyvstávající z autorova života a díla, osvětlit jeho zvyklosti, názory či tvůrčí záměry.

Osobní knihovna je unikátní a nahodilý soubor knih a periodik shromážděný zpravidla jedinou osobou, jejíž poměr k sbírce, ať už ke knihovně v jejím celku, anebo ke každé jednotlivé položce v ní obsažené, lze charakterizovat buď jako roli majitele předmětu, anebo roli čtenáře. V prvním případě dominuje emocionální vazba majitele ke knize, vztahující se k její materiální povaze, ke knize-předmětu. Takový svazek může být majiteli vzácný pro svou sběratelskou hodnotu (vizuální provedení, bibliofilský tisk, snaha shromáždit všechna pokračování atp.). Jindy odkazuje k interpersonální komunikaci, kterou reprezentuje (dar – zintenzivněný např. vepsanou dedikací, výpůjčka – i její záměrné, ale též neúmyslné nevrácení, sdílení, zcizení), popř. dalším jedinečným souvislostem (významný autor, knižní kuriozita, nedostupný či zakázaný svazek, potěšení z rituálu výběru a nakupování krásných titulů). Majitel ve své knihovně především zrcadlí sám sebe, svůj vkus, své představy o estetice knihy a hodnotě umění, každý exemplář nabývá významu artefaktu. Naopak pro vlastníka knihovny v roli čtenáře je zásadní obsah svazku, smysl literárního díla, kterým je mu prostředkováno poznávání a poučení, ať už za účelem sebevzdělávání, získávání informací pro vlastní spisovatelskou, odbornou či zájmovou práci, nebo jen pro zábavu, odpočinek, ukrácení volné chvíle. Klíčová je tu především hodnota duchovní, již je kniha médiem. Jedinečnost knižní sbírky spočívá v nepravděpodobnosti, že by dvě různé osoby shromáždily tytéž knihy, že by s nimi nakládaly stejným způsobem a že by dodržovaly stejné čtenářské zvyklosti, postupy, strategie a pravidla, a koresponduje i s mírou nezáměrnosti, s níž takový množstevně neohraňovaný, volně se rozrůstající či řídící soubor vzniká, a funkcí, již má plnit.

Cílem však není striktně rozdělovat soukromé knihovny na bibliofilské sbírky a praktické příručky, neboť ve většině knihoven lze nalézt knihy obojího typu – takové, jež si vlastník ponechal z ryze osobních důvodů, stejně jako takové, s nimiž dennodenně pracoval – nicméně jejich poměrné zastoupení, obdobně jako způsob, jak vlastník s knihovnou nakládal, dává rozpoznat, byla-li pro něj zásadní kniha-předmět, nebo obsah v ní uchovaný.

Výzkum konkrétní osobní knihovny lze vést dvojím způsobem, ne nepodobným dvojí roli jejího vlastníka, tedy se zaměřením na význam materiální a mediační. Jedinečný soubor tiskovin tak může být klasifikován na základě hodnoty, jež je jim obecně přisuzována jako kulturnímu dědictví, jako památnému historickému objektu, případně se zřetelem k osobě vlastníka – tak je z něj mimoděk často vytvářen jakýsi „předmět dotýkaný“, určený k pietní

připomínce slavného majitele. Z druhého úhlu pohledu zde však vždy zůstává kniha ve funkci média duchovního obsahu, jenž mohl (ale také nemusel) mít v konkrétní době a na určitém místě vliv na názory a postoje svého čtenáře. (V této souvislosti je pozoruhodné také porovnávání četnosti výskytu daného díla v soukromých knihovnách různých osob, podobně jako posuzování míry jeho oblíbenosti – je-li žádanou sběratelskou položkou, je-li zmiňováno v pramenech a jiných zdrojích, jeví-li konkrétní nalezený exemplář skutečně známky užívání atd.)

Každý exemplář soukromé knihovny, v němž jeho majitel či čtenář zanechá specifické stopy svého užívání či jakékoli jiné vlastnické označení, se tak stává individualizovanou jednotkou, vydělující se z řady týčž výtisků daného vydání. Ať už byla kniha svým držitelem nově, nákladně umělecky převázána, anebo je její text zhusta podtrhán a obsahuje množství přípisů a čtenářských komentářů, nabývá statusu dobového pramenu. Společně s dochovanými ego-dokumenty, jichž se lze ve větší či menší úplnosti dopátrat v pozůstalostech a archivech (soukromá i profesní korespondence, deníkové zápisky, pracovní poznámky, vzpomínkové a příležitostné záznamy, osobní doklady, šmírbuchy apod.), tvoří osobní knihovna protiváhu obecně verifikovaným zdrojům a historickým materiálům, vypovídajícím o životě a tvorbě určité význačné osobnosti. Vpisky a záznamy v knihách však mohou ukrývat množství důvěrných informací, vztahující se k soukromí jejich vlastníka, či k lidem jemu blízkým a známým, a proto je na místě také otázka, jak s těmito památkami dnes zacházet a zda (případně do jaké míry) jejich obsah zveřejňovat.

Vůbec první český překlad vybraných statí kostnické školy recepční estetiky, publikovaný roku 2001 – tedy s více jak třicetiletým odstupem od vzniku originálů – souborně pod názvem *Čtenář jako výzva*, inicioval v českém prostředí výzkum privátních a korporátních knihoven a podnítil tak badatelský zájem o dějiny domácí knižní kultury. Úběžníkem výzkumných metod je entita recipienta⁸⁶ – čtenáře a majitele knih, jehož specifický výběr konkrétních exemplářů má být zrcadlem vývoje jeho duchovního, duševního a tvůrčího života, názorů a postojů, vlastností a schopností, osobních zálib, profesních zájmů a individuálních zvyklostí, pudů a vášní, vlivů a inspirací, preferencí a averzí, a současně i literárním odrazem dobových sociálních a národních, historických, uměleckých, edukačních, vědeckých, politických nebo ekonomických procesů. Takový obraz svědčící o transcendentní moci kultury mají skládat nejen tituly, jež se čtenář-majitel rozhodne v knihovně ponechat, ale i ty, které z ní záměrně vyřadí, knihy čtené, i nečtené. Provenienční značky jej ještě doostřují, neboť autentizují

⁸⁶ Zde ve významu vnětextového subjektu.

unikátní sbírku a verifikují přímou účast vytyčených subjektů jak v čtenářském procesu, tak v extenzivně pojaté praxi domácího i zahraničního knižního trhu.

Jsem však toho názoru, že při analýze a následné interpretaci bezesporu velmi zajímavých informací a poznatků, získaných zkoumáním osobní knihovny, je třeba zůstat na pozoru a nenechat se svést k formulaci mylných, fabulačně kreativních a fakta zkreslujících hypotéz, k níž dlouhodobé prodlévání nad archiváliemi a intenzivní zaujetí pro zkoumaný materiál badatele často svádí. Pro příklad uvedu jeden, pro starší knihovny velmi typický jev, který na první pohled budí pozornost, ale jehož obvyklá, jednoznačná a bezprostředně se nabízející interpretace je kupodivu snadno zpochybnitelná. Jedná se o fenomén nerozřezaných knih, jež svou evidentní nedotčeností v každém badateli ihned evokují nezáměr čtenáře jakkoli se titulem zaměstnávat. Z vlastní praxe v archivu a se znalostí obsahu různých osobních i korporátních knihoven však mohu potvrdit zcela běžné případy, kdy měli majitelé k dispozici některé tituly vícekrát v témže anebo i v různých vydáních, přičemž stopy užívání vykazují (a provenienční značky obsahuje) jen jeden exemplář. Badatelsky náročnější situace ovšem nastává tehdy, když se v knihovně dochová pouze onen nerozřezaný duplikát. Pak je nezbytné buď ověřit eventuální existenci užívaného exempláře, anebo ji alespoň předpokládat.

Při analýze a interpretaci je nutné vést v patrnosti i širší historické souvislosti, zejména poznatky vztahující se k dobovému a místnímu stavu knihovnictví a situaci soudobého knižního trhu, které v konečném důsledku vždy mají vliv na výslednou podobu i té nejmenší individuální knižní sbírky.⁸⁷ Je namístě provádět i důkaz sporem a pokládat si negující otázky: co naopak privátní bibliotéka není – o čem nemůže vypovídat – co, jak a proč může eventuálně i zkreslovat? Lze vůbec (a pokud ano, tak do jaké míry) shromážděné informace o knižní sbírce a jejích provenienčních značkách ve vztahu k majiteli knihovny považovat za průkazné a relevantní? Na tyto a podobné otázky se pokusím odpovědět pomocí výše zmíněné, všeobecně v kontextu čtenářství hojně užívané metaforu osobní knihovny jako

⁸⁷ Instituce související s čtenářstvím prodělaly v průběhu 19. století bouřlivý vývoj. Dokud totiž pro běžného občana nebylo možné vypůjčit si knihu soukromě (školní a univerzitní knihovny byly přístupné jen studentům, učitelům a vědcům a disponovaly pouze odbornou literaturou, nikoli beletrií, populárně-naučnými publikacemi, ani periodickým tiskem), musel si ji koupit (odtud také nakladatelská strategie vydávání jednotlivých titulů po sešitech na pokračování). Zakládání jednak veřejných půjčoven a čítáren, později obecních a městských knihoven, jednak různých zájmových spolků, besed a organizací, jejichž součástí a často i střediskem byla studovna s nepřetržitě doplňovanou knihovnou, vneslo radikální změny do existence a podmínek provozu nakladatelství, vydavatelství a tiskáren i do jejich distribučního procesu. Druhý, neméně významný vliv na obsah soukromých knihoven měla též permanentní přísná cenzura a s ní spojené policejní zabavování nepovolených knih, tiskovin i rukopisů.

čtenářova zrcadla. Vycházím přitom z jejího dvojího, historicky podmíněného významu, starověkého a současného.⁸⁸

Žádná materiálně existující knihovna nemůže být úplným a vyčerpávajícím souborem literatury, kterou její vlastník během života přečetl. Takový soubor představuje spíše reprezentativní vzorek širší množiny knih, jimiž se v dané době zabýval nebo které za specifických podmínek získal. Vedle něj je ovšem třeba předpokládat určitý (a pravděpodobně i několikrát větší) počet titulů, s nimiž se seznámil stejně podrobně jako s položkami v jeho osobní knihovně obsaženými, ale které se v ní z nejrůznějších příčin nenalézají. Mohou to být knihy ztracené, prodané, zabavené, zničené, knihy darované jiné osobě, nevrácené zápůjčky, nebo knihy, které kvůli jejich objemu a hmotnosti nemohl při stěhování či cestování vzít s sebou atp., dále tituly, které si sám pouze vypůjčil (a poctivě vrátil) bez záměru kupovat vlastní výtisk, a v neposlední řadě i knihy, jež si přál vlastnit, ale nemohl je z rozličných důvodů do sbírky zařadit (kvůli jejich nedostupnosti na trhu, nebo příliš vysoké ceně, kvůli cenzuře atd.). Teprve takový ideální seznam titulů, tj. vše, co čtenář v životě přečetl a současně chtěl přečíst, bych pojmenovala zrcadlem věrně a v úplnosti zobrazujícím a reprezentujícím jeho vnitřní svět – na rozdíl od jím skutečně vlastněné knihovny, sbírky více či méně náhodně shromážděných exemplářů, z nichž se dochovala do dnešní doby větší či menší část, tj. knihovny pojímané v její nahodilosti a neucelenosti – zrcadla zkreslujícího, poskytujícího pouze nezřetelný, mlhavý a jen v základních konturách vyjevující obraz svého majitele.

S přesvědčením, že výzkum osobních knihoven a provenienčních značek je unikátním projektem, jehož prostřednictvím lze získat nové a významné informace, které doplní a případně korigují dosud známá a ověřená fakta, jsem přistupovala i ke své vlastní práci s fričovskými fondy.

1.3/ osobní knihovna J. V. Friče (do roku 1890)

Jednou ze zachovaných osobních (měšťanských) knihoven 19. století, již nepostihl osud většiny pozůstalostí, totiž postupného rozptýlení a rozprodávání ze strany dědiců, je i Fričova sbírka knih a periodik a s ní spojená listinná pozůstalost, zahrnující převážně rukopisy jeho literárních, dramatických a publicistických prací, deníky a zápisníky, rozsáhlý soubor

⁸⁸ V raných dobách metafora zrcadla vyjadřovala zdání, klam, zkreslení, neboť v závislosti na vlastnostech materiálů, z nichž se zrcadla vyráběla, nejčastěji leštěných kovů, poskytovala jen mlhavý obraz. Teprve na přelomu 12. a 13. století – v souvislosti se zdokonalením předmětu – i metafora zrcadla nabyla dnešní, kladně hodnotící význam: pravda, úplnost, prozření, odhalení pravé skutečnosti.

korrespondence a množství drobných tiskovin (osobní doklady, letáky, pozvánky, vizitky, svolání, plakáty, mapy atp.). Samotná Fričova knihovna s převažujícím počtem individualizovaných exemplářů je též velice různorodá. Obsahuje soudobou i novější beletrii (od rozsáhlejších edičních řad klasiků po opravdové rarity) cizích i domácích autorů, tj. díla básnická, prozaická i divadelní hry, některé vlastní Fričovy spisy a překlady; dále především drobné politické brožury a sešity, sebrané ročníky novin, politických, vědeckých, literárních, divadelních a humoristických časopisů i zpravodajských a spolkových věstníků nebo jen jejich vybraná a záměrně archivovaná čísla, ale i odborné monografie a biografie, jazykové a výkladové slovníky, gramatiky, české i světové dějiny, estetiky, jazykovědná a filozofická pojednání, národopisné, politické a státoprávní stati, populárně-naučné či konverzační příručky, literárněvědné studie, právní předpisy a zákony, almanachy a ročenky, mapy a cestovatelské průvodce, výjimečně též texty náboženského obsahu a několik rukopisů.

Ve Fričově knihovně nápadně absentují tituly zakoupené pouze pro zábavu či potěšení. S výjimkou beletrie, kterou si Frič opatřil do roku 1849 nebo mu byla darována, se ve sbírce v podstatě nenalézají tituly, které by nebyly primárně určeny pro studium, nesloužily jako výchozí nebo opěrný text pro překlad (zejména divadelní hry), případně jako zdroj informací a inspirace pro zamýšlený fejeton či esej apod. Knihovna nevykazuje žádné znaky cíleného sběratelství (vícesvazkové knižní řady jsou naopak neúplné, Frič si pořizoval jen ty svazky, které obsahovaly pro něj zajímavá díla, a to dokonce i v případě nejoblíbenějších autorů – Byron, Shakespeare ap.) ani bibliofilské péče (vlepené štítky, individuální signatury či vepsané akviziční poznámky, natož kvalitní knižní vazbu, okrasnou úpravu desek, zvláštní ochranné obaly apod.). Na základě těchto zjištění lze Fričovu knihovnu jednoznačně označit za sbírku spojenou téměř výhradně s vykonáváním profese.

Zřetelně dominujícím jazykem většiny textů je čeština a němčina (většinou tištěná frakturou), v nemalé míře se vyskytují exempláře psané francouzsky, polsky, anglicky a rusky; méně též slovensky, srbochorvatsky a italsky, ojediněle latinsky, bulharsky, slovinsky, velšsky či lužickosrbsky.

Téměř každý exemplář nese nepřehlédnutelné stopy po Fričově intenzivním studiu a zaujaté četbě. Svazky, k nimž Friče pojila určitá emocionální vazba, a tituly oblíbených autorů si podepisoval⁸⁹ (viz **I 40**, **III 81**, **III 82**, **III 214–217**, **III 375**, **III 441**, **IV 132**) a/nebo do nich otiskoval své majitelské razítko se symboly lyry, hvězdy, meče a husitského cepu a s devízou

⁸⁹ Při atribuci podpisů je třeba dát pozor na podobnost s podpisem „Josef Frič“, tj. otec J. V. Friče (viz např. **III 192**).

PER ARDUA (viz **I 40**, **III 2a**, **III 3–16**, **III 39**, **III 41**, **III 121**, **III 170**, **III 264**, **III 265**). Jiné grafické exlibris, monogramové, resp. iniciálové F (viz např. **III 50**), které doposud nebylo v odborné literatuře evidováno, považuji za majitelské razítko J. F. Friče, tj. Fričova otce. V některých knihách se nalézají majitelská razítka Fričových bratrů, Karla a Antonína – monogramové exlibris K. F. (viz např. **III 73**) a A. F. (viz např. **IV 133**). V nejstarších exemplářích, které Frič četl v době svého mládí a ve vězení, převažují vpisky prováděné obyčejnou tužkou a násadkovým perem s tmavým inkoustem, později dominuje užívání červené, modré a fialové (patrně inkoustové) tužky. Z rukopisných provenienčních značek se jedná především o podpisy, Fričem vepsaná věnování, vpisky česky (latinkou) a německy (frakturou),⁹⁰ přípisky, poznámky, osobité komentáře, intertextové i intratextové odkazy slovní i číselné, specifické hodnotící a orientační značky a znaménka, interlineární glosy, korektury a varianty vlastních prací, překlady obtížnějších výrazů či vět, souhrny, výpisky na vložených listech, zatrhávání v okrajích, podtrhávání v textu, kresbičky, součty cifer, individuální rejstříky jmenné a číselné, opravy omylů tisku, seznamy na přideštích, vakátech a předsádkách, s obsahem titulu nesouvisející, vložené i vepsané konspekty či vzkazy osobám, jimž byla kniha zapůjčena.

Za povšimnutí stojí Fričův propracovaný systém hodnotících a tematických značek a symbolů, kterými označoval při excerpcích příslušné pasáže textu, k nimž se chtěl v budoucnu vrátit, aby se rychleji orientoval (viz např. **I 40** a **III 35–37**).

Historicky i badatelsky cenná jsou především rukopisná věnování a podpisy jak Fričových rodinných příslušníků a blízkých přátel, tak domácích i zahraničních osobností, dále knihkupecké štítky a nálepky, majitelská (osobní i korporátní) razítka, poštovní a kolková razítka, vlepené štítkové kolky a poštovní známky s otisky razítek, adresy a cizí exlibris. Pozoruhodnou kuriozitou je náhodný otisk prstu, patrně Fričův (viz **III 19**, **III 201**, **III 232**, **III 345**, **III 350**, **III 430**, **III 439**). Stejně tak za pozornost stojí cenzurní škrty v Klicperově hře *Eliška, poslední Přemyslovna* a Fričův komentář k těmto zásahům (viz **III 202**) nebo vyříznutá zadní deska knihy (viz **III 124**), kterou takto poničil pravděpodobně vězeňský cenzor na Komárně, když objemný svazek prohledával a zkoumal, zda neukrývá zvenku zaslanou zprávu či pašovaný předmět.

⁹⁰ Většinou respektuje jazyk textu, tzn. v německých titulech jsou vepsány komentáře německy, v českých česky.

O tom, že se kniha může stát médiem tajné zprávy,⁹¹ svědčí Fričova politická činnost spojená se založením a vedením tajné protirakouské organizace Dědicové v šedesátých letech. Doposud byly známy pouze stanovy spolku, jejichž znění ze dvou originálních rukopisů (na prouzcích papíru a opisu) kolacionoval a v roce 1919 publikoval Hugo Traub (viz **IV 102**). Frič posílal prostřednictvím sofistikovaně organizované sítě spolupracovníků zprávy psané neviditelným inkoustem (viz soupis tisků: brožura *April*; viz soupis rukopisů: *Další listinný materiál: zelená krabice a portfej) a/nebo šifrované. Princip kódování znaků pomocí čísel a písmen se často měnil a dešifrovací klíč byl vždy vepsán do „nenápadné“, „ideově nezávadné“ knihy nebo brožury, nejčastěji do starší sbírky básní nebo apolitické prózy, kterou adresát tajné zprávy obdržel jinou cestou. Jeden z klíčů obsahoval exemplář Máchova *Máje*, který se bohužel ve fričovské knihovně nenalézá (pravděpodobně byl záměrně zničen některým z agentů), při pátrání po šifrovaných zprávách se mi však podařilo najít jiný klíč v Komenského *Labyrintu* (viz **III 39**). V případě několika dalších exemplářů lze spekulovat, zda byly médiem tajné zprávy, šifry nebo klíče, neboť v nich pečlivé vyškrabání textu poničilo povrch papíru (viz např. **III 121**, **III 131**, **III 254**), v jiných se objevují neidentifikovatelné značky nebo systematicky provázané odkazy (viz **III 21** nebo **III 356**). Za nejpřekvapivější nález považuji šifrovanou zprávu intimního obsahu, vepsanou do osmého, devátého a desátého zpěvu chorvatského náboženského eposu *Kristiada* Jurija Palmotiće (viz **III 152**), kterou se mi podařilo alespoň částečně vyluštit i bez klíče. Frič používal neviditelný inkoust a různé formy šifrovaných zpráv už v polovině čtyřicátých let, tajnou abecedou si dopisoval nejen se svým přítelem z mládí Josefem Meissnerem,⁹² ale i se svými bratry. Ač se taková činnost může jevit jako pošetilý důsledek četby dobrodružné a romantické literatury, během světové války Fričův tajný inkoust zdokonalil jeho syn Josef Jan Frič, sestavil nové dešifrovací klíče a společně se sestrou Boženou prostřednictvím tajných zpráv udržovali konspirační spojení odbojového výboru Maffie se zahraničím (viz podrobně k odbojové činnosti J. J. Friče Martin Kučera: *Zprávy tajným inkoustem. Kapitola z dějin českého zpravodajství za první světové války 1914–1918*, Praha, Akcent 2003). Domnívám se, že právě takové souvislosti potvrzují oprávněnost výzkumu archivních fondů významných osobností, potažmo jejich knihoven a v nich dochovaných provenienčních značek.

⁹¹ Viz soupis tisků: Gallettiův atlas a Kaltschmidtův německo-anglický slovník, které zasílala rodina Fričovi do Komárna, obsahují tajně vepsané vzkazy a zprávy.

⁹² Josef Meissner, též Majzner (1828–1893), alias Pepík Hron – podle něj si Frič zvolil jeden ze svých pseudonymů.

Frič byl mnohostranný a pilný čtenář, literatura pro něj měla zásadní význam jak v osobním, tak v profesním životě. Četl odbornou, naučnou, věcnou i krásnou literaturou, většinou v jazyce originálu, tzn. nejen česky (slovensky) a německy, ale běžně i francouzsky, polsky, anglicky a rusky, v základech nebo pasivně zvládal i maďarštinu, srbochorvatštinu, latinu, řečtinu a italštinu. Z přečtených knih si pořizoval podrobné výpisky (jak se říká „četl vždy s tužkou v ruce“) a soustavně plánoval, jaké tituly bude číst, jaké excerpovat, jaké překládat, o čem bude psát. Měl předplacena česká i zahraniční periodika, spolkové věstníky a sešitová vydání edic, které ihned po doručení studoval. Knihy, brožury a časopisy, dochované v jeho osobní knihovně, nesou nesmazatelné známky velmi častého a intenzivního užívání, jak je patrné z nebyvalého množství rukopisných poznámek, vpisovaných přímo do textu nebo do volných okrajů, na vakáty, přídeští a obálky. Razantním zaškrťáváním vyjadřoval souhlas s autorovými názory, ještě častěji však odporoval a připisoval vlastní protiargumenty, někdy obsah vtipně glosoval, jindy jízlivě napadal. Jeho osobité komentáře doprovázejí nejen soudobé politické články a odborná pojednání, kde lze vzrušenou polemiku očekávat, ale také beletristická díla uznávaných autorů domácích i světových, dokonce i Fričův výtisk bible (vydání z roku 1842) je zhusta popsán vtipnými poznámkami. Důležité myšlenky si Frič v textu podtrhával, patrně aby se k nim mohl později vrátit a snadněji a rychleji se v textu orientoval. Delší pasáže zaškrťával do okrajů stránek a nejednou si na obálku brožury či knižní desku vypisoval sloupec stránkových odkazů, na nichž našel zajímavé informace. Rozsáhlejší výpisky si poznamenával na samostatné listy papíru nebo přímo do speciálních sešitů. Zvláště v mladém věku pořizoval z dějepisných příruček a starší domácí beletrie tematizující období slovanského dávnověku a přemyslovské a lucemburské éry českého státu podrobná excerpta reálií, zejména proprií, historismů, archaismů, neobvyklých slovních obrátů a různých dalších exotismů, které pak používal ve vlastní tvorbě, především při psaní historických tragédií (viz např. **I 40**, **III 73**, **III 113**, **III 121**, **III 135**, **III 139–140**, **III 160** nebo **III 182–183**).⁹³ Značnou pozornost Frič při četbě věnoval vyhledávání zajímavých citátů, jimiž pak ve funkci motto uváděl svá díla.⁹⁴ Do textu cizojazyčných publikací připisoval české překlady obtížnějších slov, jindy hledal a rychle zapisoval nejlepší výraz pro

⁹³ Této jazykové libůstky si povšimli už jeho spolužáci, zmiňuje ji např. Pavel Jehlička (1826–1883) v posudku Fričových juvenilií: ...9. [báseň] *ráz český v sobě chová, vyjma některá nová slova, jež zřídka v knihach nacházíme.*

⁹⁴ Explicitní i zamlčená intertextová provázanost byly charakteristickým znakem tradice romantické literatury, otevírat vyprávění nebo výklad heslem jiného autora patřilo k oblíbené spisovatelské praxi a zároveň plnilo úlohu ideové reference i anotace. Srov. např. i v rámci romantické ironie Puškinovu autorskou poznámku ke *Kapitánské dcerce* z 23. 7. 1836: „...jen jsme ke každé kapitole našli vhodné motto a tím přizpůsobili knihu zvyklostem naší doby.“

chystaný překlad. Excerpta doplňoval již zmíněnými tematickými značkami a hodnotícími symboly.⁹⁵ Z textologického hlediska (různočtení) jsou důležité nejen dodatečné autorské opravy omylů tisku v jeho již vytištěných pracích a rozhořčené poznámky o zkrácení zaslání rukopisu či jiném neschváleném redaktorském zásahu, ale především dodatečně zaznamenané variace a verze již vydaných děl, několikastránková excerpta s prvními náčrtly myšlenek a reakce, např. ve Fadějevových brožurách (viz **III 400**), nebo rozsáhlé doplňky na zadních vakátech některých svazků, např. v *Pamětech* (viz **II 51–57**), rozšiřující a zpřesňující vzpomínky, případně napravující dřívější nezáměrné omyly.

Navážu-li na spornou metaforu knihovny – zrcadla jejího majitele a čtenáře, zmíněnou v závěru předcházející podkapitoly, Fričova knižní sbírka zrcadlí všechny jeho individuální i sociální role a vyjevuje výsledky jeho osobních i profesních zájmů. Podoba a stav tištěných svazků napovídá mnohé o Fričově vztahu k materiálnímu vlastnictví (majitel knihy); jejich výběr a obsah zase o významu, který přičítal vlastnictví duševnímu, ukazuje k jeho potřebám, zájmům i životním hodnotám; forma a ráz individuálních provenienčních značek svědčí o jeho charakteru, zvycích a kreativě (čtenář knihy). V neposlední řadě je tu i kolekce Fričovy původní tvorby, v níž se odráží jeho mnohostrannost jako básníka, prozaika, dramatika, překladatele, redaktora a žurnalisty, ale i editora, korektora či autocenzora (autor knihy). Na základě detailní znalosti knižní sbírky se tak její majitel může jevit jako pracovitý, čínorodý a cílevědomý systematik, logicky a kriticky uvažující organizátor, racionalista. A přesto byl Frič ve vzpomínkách přátel a referátech svých pozdějších vykladačů nejčastěji posuzován z úplně jiných úhlů pohledu: v roli věčného dítěte a důvěřivého idealisty, nadšeného vlastence a blouznivého rozervance, hloubavého snílka, epigona byronismu a německého romantismu, měšťanského synka vzdorujícího autoritám, revoltujícího komandanta a zbrklého studentského vůdce, bojovníka za svobodu, revolučního demokrata, antimonarchy a Protirakušana, patetického a tendenčního básníka, vášnivého polonofila, strádajícího emigranta, pohotového rétora floskulí a frází, nepřiliš úspěšného dramatika, zavrženého knihovníka a nevyslyšeného publicisty, nezvoleného politika či ze shovívavosti trpěného stárnoucího muže. Byla mu vytýkána přehnaná stylizovanost v roli mluvčího vlastních vzpomínek, dovedená až do krajního histriionství. Snad lze takovou pózu přičíst povaze žánru, anebo možná autorovu pokusu o nadsázku a jemnou (sebe)ironii (viz motto této

⁹⁵ Například symbol, kterým Frič označoval narativní pasáže v textu (zde, v prepisech provenienčních značek v katalogu knihovny, pro něj používám tento symbol: 3), jsem našla během práce na jiném projektu i v starých tiscích z 16. a 17. století, kde jej vpisovatel a excerptátor užíval ve stejném významu. Je možné, že i Friče přímo inspirovala stará písarská tradice.

kapitoly). Byla mu přisuzována narcistická sebezahleděnost, s níž puntičkářsky archivoval každý nepatrný útržek, nesoucí doklad o jeho osobě a tvorbě. Je nesporné, že nekriticky pietní přístup k pozůstalosti otce projevily Fričovy děti, když se ji snažily učinit objektem veřejné adorace a zároveň obohatit o další dokumentační materiál. Naopak v samotné Fričově potřebě vlastnit příruční knihovnu (nikoli pro bibliofilské potěšení z krásných svazků, ale po zvyku žurnalisty mít stále a rychle k dispozici nezbytné zdroje informací a inspirace), systematicky pořádat svůj archiv, zapisovat si myšlenky a prožitky, pořizovat výpisky z knih anebo sestavovat osobní bibliografii nespátřuji nic neobvyklejšího, než co je v dnešní době příznačné pro průměrného evropského spisovatele a intelektuála, který má permanentní přístup k internetu, stahuje, selektuje a ukládá vybrané i vytvořené dokumenty a soubory na paměťová média, spravuje svůj osobní profil na sociálních sítích, a je-li to nutné, též plní OBD. Lze tedy tvrdit, že privátní bibliotéka je zrcadlem svého majitele? Jistě ano v kontextu jeho života a tvorby, avšak se stálým povědomím, že dochovaná sbírka je pouze fragmentem knihovny ideální a jako taková prostředkuje pouze kontury obrazu skutečnosti.

S ohledem na Fričův celoživotní zvyk neustále, při každé příležitosti a s účelnou pravidelností sestavovat věcné, jmenné, nákupní i čtenářské seznamy, literární kalendáře, projektové soupisy, plánovací deníky a finanční přehledy, je překvapivé, že sám nikdy nese-psal inventář své knihovny ani rejstřík vlastněných titulů. Ve fričovské pozůstalosti se však nalézají pozoruhodné dokumenty a památky, které vypovídají o jeho čtenářských aktivitách a zájmech,⁹⁶ nebo dokládají existenci knih, které byly z nejrůznějších důvodů součástí jeho sbírky pouze dočasně.⁹⁷

První položky osobní knihovny Frič získával už od počátku čtyřicátých let, obsahově korespondovaly s povahou a zálibami dospívajícího mladíka. Hojně a takměř neustále sbírku rozšiřoval a složení průběžně, tj. od dob porevolučních až do let devadesátých, modifikoval v závislosti na životních okolnostech a proměnách svých intencionálních aktivit.

Nejstarší dochovaný seznam přečtených knih pochází z roku 1843, tehdy čtrnáctiletý Frič už znal:

1. Gellerts Lieder 2. Gerhardts Lieder 3. Pismo 4. Ovidia Tristia 5. Virgila Aeneidu 6. Horaze Ody 7. Schakespeare 8. Klopstok 9. Ugalio von Gerstenberg 10. Götz von Berlichingen

⁹⁶ Bohužel jen u zlomku titulů je možno doložit, že také příslušný svazek skutečně vlastnil, a určit, zdali byl součástí jeho osobní knihovny.

⁹⁷ Níže z nich vybírám záznamy dosud nepublikované; ve věrném přepisu ponechávám pravopisné odchylky a omyly, německou kurzivu transliteruji.

Hamburg 1768 11. Lessings Schauspiele 12. Julius von Tarent (Leißewitz) 13. Kramer 14. Uz 15. Herder 16. Plutarch 17. Garols' Schriften 18. Salustius 19. [Irelands?] Wercke 20. Corneille's 21. Racine's 22. Crevilon's 23. Voltares' 24. Scheinhold 25. Huseland 26. Voz 27. Lessing 28. Beck 29. Jungens Lustspeile 30. Jean Paul 31. Gleim. 32. Hagedorn 33. Wieland

Od roku 1845 si vedl zvláštní sešit, v němž rozdělil své knihy a časopisy do pěti skupin podle literárních druhů, a do nějž k jednotlivým titulům poznamenával jména přátel, jimž svazek zapůjčil, a též zda mu byla položka v pořádku vrácena. Oblíbenou a často půjčovanou četbou byla zejména studentům zakázaná *Veselá přástevnice*, tj. šest svazků pohádek bratří Grimmů v překladu F. B. Tomsy.⁹⁸

Věci učené

Musejník 1832–1845 – Starožitnosti Šafaříka I – Miliona stracený Ráj – Jungmana Sebrané Spisi – Pirkera perli posvátné – Marka philosophie – Homerová Odissea – Homerová illiada – Tomsonové počasí – Kolára Basně – Slovanský národopis – Malého Dejepis – Hyni Dušesloví – Deje mocnářství rakouského – Roztlinař I, II – Lučba – Letopisové trojanští – Krok – Presla Technologia I–III – Slava Bohině [= Slávy dcera] – Cestopis od Kollara – Kolara Kázně a řeči – B[i]bly svatá – Juridické zapisky I–II – Palackys Würdigung – Stunden der Andacht I–II – Rebaus Naturgeschichte – Naturgeschichte für Kinder von Graff – Cajus Geschichtsbücher – Fings französische Sprachlichen – Robinson Crusoe – Filcika Prirodopis – Skalka od Svobody

Beletristika

Cesta Slováka – Vpad Mongoluv – Timotheus a Filemon – Sabiny Povidky – Slovanka – Opanování Mexika – Tyla sebrané spisi I–III – Zabavne spisi I–V – Tyla poslední čech – Malého Báčorky I–III – Němcové bachorky I–V – Mikšička bachorky – Kniže d'ábel – Psani z Islandu – Obrazy kavkazké – Král Vaclav – Pohled na Bosnu – Schuzka na karlovym týne –

⁹⁸ Přehled knih a periodik, které Frič vlastnil v dětství a mládí, jasně dokládá tezi o masovém nárůstu produkce literatury pro děti a mládež v českých zemích od čtyřicátých let 19. století a o její relativní finanční dostupnosti. (V soupisech knihovny a archivu uvádím u tištěných titulů i cenu, resp. výši předplatného, pro ilustraci ekonomických poměrů domácích i zahraničních.)

Príhody – Pan Amanuensis – Ivan Vižihin – Karbanik Latour – Plody – Zrcadlo Slovenska – Valka s Jugurtou – Zrcadlo života I–III – Ferina Lišak z Kuliferdi pan na Klukově – Letopisove Trojanský

Básně

Kytka I–III – Varito a Lira – Básně Vincentia Furcha – Gusle i tambura – Básně barona Vilaniho – Doctor Faust – Schillera básně – Ohlas písní ruských – Růže stolistá – Ruže a Lilie – Stulce poměnky – Machačka básně – Narodní písně I–III – Schwabs Lieder – Torquato Tasso befreites Jerusalem I–II

Divadlo

Calderon I–VIII – Almanach I–VI – Huwald I–X – Körner I–IV – Byron I–X – Schak's peare I–XII – Kouzelná Fletna – Vibor divadelních her – Divadelní ochotník – Maliř Skreta – Páni Marianka – Pana Orleanska – [H. F. Müller:] Toms und Zabi

Hinten

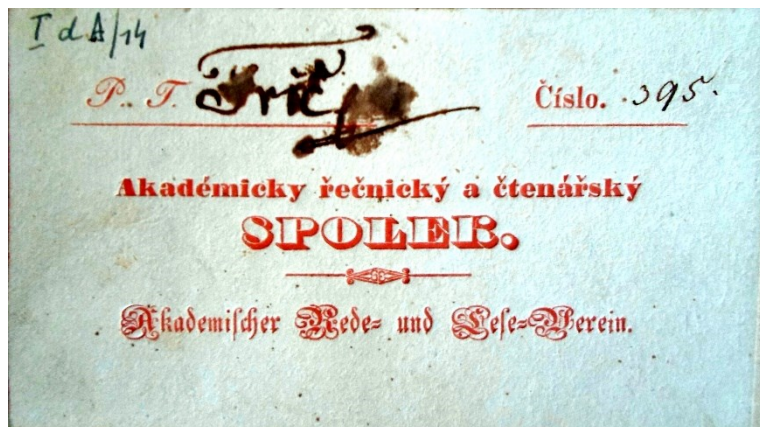
Schmieds Werke I–V – Ovoce dobročinnosti – Horník – Palas Athena – Anežka a Antonín – Eustachius – Pověsti z nové Romantiky – Dafnis – See und Landreisen I–VI – Stransky stat von Böhmen I–VII – Slavin – Rockstroh I–V – Denice I–III – Vlastimil I–VII – Geschichte Englands I–II – Anacharsis Reise I–VII – Život svateho Vincence – Bezděky Zakladove – Otázky na děti – Katolická biblioheka – Dundra – Pfennigmagazin I–IV

další poznamenané tituly:

Bernardin de Saint-Pierre: Pavel a Virginie – F. M. Klácel: Jahůdky ze slovanských lesů – Friedrich Laun: Wunderbuch – Charles Dickens: Oliver Twist – J. E. Vocol: Meč a kalich – J. F. Smetana: Fyzika – J. K. Tyl: Česká Thalie – Jan z Hvězdy: Jarohněv z Hrádku – Josef Jungmann: Slovesnost – K. V. Zapp: Popsání Prahy – Karolína Pichlerová: Švédové v Praze – Klicpera: Divotvorný klobouk, Lhář a jeho rod, Loketský zvon, Rod Svojanovský – Květy – Loupežníci – Masticčář – Ossian – Paleček – Pověsti ukrajinské [J. B. Malého Bibliotheka zábavného čtení] – Včela – W. W. Tomek: Děje pražské

Kromě vlastní knihovny, otcovy a dědovy bibliotéky a knihovny univerzitní využíval mladý Frič také knihovnu studentského spolku Slavie. Po jeho zákazu v květnu 1849 byly všechny svazky převedeny do majetku Akademického řečnického a čtenářského spolku (viz IV 60).⁹⁹

O Fričově členství svědčí dochovaná legitimace:

Samovolný vznik vlastní příručky mladého studenta v rodičovském domě vedle otcovy soukromé a pracovní knihovny a knihovny rodinné narušil převratný vývoj revolučních událostí let 1848–1849 a Fričovo následné zatčení a uvěznění. Rodina na Fričovy výzvy a prosby zaslala do Komárna požadované knihy a tiskoviny, které tu procházely cenzorskou kontrolou,¹⁰⁰ není jisté, kolik a jaké ze zabavených položek dostal Frič po amnestii nazpět.¹⁰¹

Ve volném okraji jednoho listu, vytrženého z neidentifikovatelné maďarské knihy, se dochoval Fričův seznam z roku 1850, psaný v hradčanské vazbě, na nějž si poznamenal jména spisovatelů, jejichž díla četl:¹⁰²

Jean Paul – Schiller – Spindler Washington – Lucian – Ovid – Lukretius – Plautus – Seneca – Euripides – Sophokles – Corvina – Moli[ere] – Dante Kom[edie] – Milton – Petrarca – Puškin – Tasso – Camoens – Ariosto – Byron – Heine – Thier[ry]’s Gesch[ichte] – Messias – Schauspielkunst

⁹⁹ Knihovna Akademického řečnického a čtenářského spolku čítala ještě na počátku března 1849 pouze 300 položek, a nejen díky přírůstkům ze Slavie se tento počet během dvou let pětkrát zvýšil.

¹⁰⁰ Viz provenienční značky v knihách: cenzorská komárenská razítka, např. III 121–124.

¹⁰¹ Viz III 124: z domova zasláná kniha nebyla údajně kvůli nadměrné velikosti Fričovi po cenzorské kontrole předána, po amnestii mu však byla vydána a do knihovny se vrátila.

¹⁰² Výčet bohužel není úplný, neboť rukopis je téměř nečitelný a některé položky jsou smazané.

Při návratu z vězení s sebou Frič do Prahy přivezl značné množství rukopisů svých básní, překladů, výpisků a poznámek, na nichž po léta pracoval. V druhé polovině padesátých let se knihovna rozrostla o exempláře a podklady vycházející především ze spolupráce s májovým okruhem a jemu spřízněnými osobami. Současně se však Frič knih hromadně zbavoval, o čemž svědčí dochované účty od pražských antikvářů, u nichž byly exempláře uloženy v komisi. Dle seznamů, z nichž níže uvádím jmenované položky, je zřejmé, že se nejednalo jen o distribuci Fričových děl ke čtenářům, nýbrž i o záměrný prodej vlastních (anebo rodinných?) svazků, vyvolaný finanční nouzí. Dluhy, které Frič u Josefa Schalka (viz razítko II 3) a Jaroslava Pospíšila¹⁰³ měl, se prodejem knih snažil vyrovnat.¹⁰⁴

tituly v komisi u J. Pospíšila v letech 1855–1858

z Fričova díla: *Kochan Ratiborský* (10×) – *Lada Nióla* (2×) – *Upír* (6×)

periodika: *Obzor 1. půlletí* – *Obzor 5. a 6. sv.* – příloha k *Obzoru*, článek *Odpůrcům Lady Nioly* (100×) – *Posel z Prahy 1. půlletí*

knihy: *Alfred* – *Ceypa večerní zvuky* – *Český zpěvníček* – *Divadelní biblioteka I–XXIII* – *Divotvorný klobouk* – *Erbena písně I–III* – *Filipa počtářství* – *Historie Girondinů I–VIII* – *Hrobník* – *Košína pohádky I–VI* – *Kunětické melodie* – *Kyjevští školáci* – *Malý Orbis pictus* – *Mikovec: Dimitr Ivanovič* – *Nápěvy* – *Národní kalendář* – *Pflegra Dumky* – *Pichla zpěvník* – *Rubeše deklamovánky III–VI* – *Sabiny spisy I–III* – *Tyla spisy I–XXVII* – *Záhuba rodu Přemyslovského*

tituly v komisi u J. Schalka v letech 1855–1858

Aeschylus I–II – *Album pour rire* – *Andersen Märchen* – *Aristophanis I–II* – *Bloch: Dilethantten Bühne* – *Bock's Buch vom gesunden und kranken [Menschen]* – *Byron's Frauenbilder* – *Čelakovský II* – *Cornelius Tacitus Werke I–V* – *Das ganze sächs. Schweiz* – *Die europäischen Malerschulen* – *Demosthenes Reden I* – *Diegelmann: Arzneimittel* – *Dorrer: Roswitha* – *Dresden-Prager-Führer* – *Dumas: Causeries* – *Glassbrenner: Verkehrte*

¹⁰³ Knihkupectví Josefa Schalka sídlilo na Ovocném trhu naproti divadlu, sklad knih Jaroslava Pospíšila byl v dnešní Voršilské ulici.

¹⁰⁴ Vzájemná solidarita a nezištná, zejména hmotná podpora mezi českými spisovateli a žurnalisty v období bachovského absolutismu je obecně známá (např. finanční sbírky na Boženu Němcovou). Vlastní knihovnu, též výrazně zmenšenou o policejně zabavené tituly, Fričovi ještě před rokem 1858 v hmotné nouzi nabízel k odkupu i Karel Sabina.

Welt – Glückselig's Kalendar 1858 – Gothes Faust antiquarisch – Griechische Anthologie – Heine: Romancero – Horatius Werke – Chevalier – Index librorum – Herzen: [Unterbrochene] Erzählungen – Kugler Kunstgeschichte I–IV – Kurz Geschichte d[er] deutschen Literatur I–II – Kurze Literatur XXV–XXX – Macaulay' History of England – Masius: Naturstudien – Merz: Bilder Atlas 1 Lfg – Molé: Taschenwörterbuch – Oeser: Briefe über Oesthetik – Paul und Virginie – Peschek: Böhmisches Exulanten [in Sachsen] – Philipp Hendels geographic I–II – Phosphor 1857, 1858 – Plutarch I–V – Polyglotte der Königinhofer Handsch[rift] – Russische Schriften I–II – Sand: Geschichte meines Lebend I–III – Scherr: [Geschichte der] Religion III – Schmid: [Geschichte der] französischen Literatur I–IV – [Schneller:] Mensch [und] Geschichte I–VI – Schöller: Dir innerlichen Krankheiten [des Menschen] – Slovenské pohádky I–IV – Sommer: Taschenbuch – Sophokles I–II – Soulié: Un Malheur – Steinhard – Stieler: Schul-Atlas – Strodtmann: Heinrich Heine – Struwelpeter – Sueton I–II – Tausend und eine Nacht I–VI – Terenz I–VI – Theater des Auslands XII – Theokrit – Töpffer: Genfer Novellen – Tylls Werke I–XXX – Uhlíř Básně – Vernaleken – Virgills Werke I–II – Vondráček: Ovid a Katull – Webers Demokrit I–XII – Weinberger Compendium – Wiener Theater Repertoire – Wirth: National und Ökonomie – X. Y. Z. Taschenbuch – Zeidler Arithmetik antiquarisch

Na proměnu předpokládaného obsahu Fričovy knihovny měla v padesátých letech, v období rakouského neoabsolutismu, zásadní vliv také politická situace. Cenzurní opatření provázela všudypřítomnost tajné policie a s její činností spojené časté domovní prohlídky, během nichž docházelo k zabavování rukopisů, tiskovin a knih, které ani po skončení vyšetřování většinou nebyly (nejen) Fričovi vráceny.¹⁰⁵

Do dejské internace si s sebou Frič mohl vzít pouze naprosté minimum věcí, takže většina jeho knih a rukopisů zůstala v Praze. Tamní nuzné podmínky mu bránily ve výdajích mimo základní životní potřeby, přesto z dochovaných účtů za domácnost lze vysledovat, že i při vynuceném omezování rodinného rozpočtu ve dnech nejvyššího nedostatku si raději odepřel tabák než předplatné knih. Z internace také ještě roku 1858 poslal domů bratrům pokyny, jak mají naložit s knihami, které musel nechat v Praze:

¹⁰⁵ Josef Barák (1833–1883) ve svých pamětech vzpomíná, že ještě na počátku šedesátých let při nenadálé policejní kontrole ve snaze zabránit prozrazení snědl dva dopisy od J. V. Friče.

Masius Naturstudien? Mayer – Starý – Vašek? –

Vávra má Musejník a fiesca.

Mikovec 1. sv. Musejníka

a ukončení Revizora prekl. od Bendla

Podlipský frauenbilder (ty mu daruji).

Scherr Gesch[ichte] d[er] Religion 2 díly to chci

Hof má první díl Scherra Gesch[ichte] d[er] Religion

od Podlipského a Indische Lieder

pak něco od Vogta. všechno chci

Dostal má díl Schmidovy franc. literatury

ostatní jest doma, to dejte vázat a pošlete mi.

Nikerle má život Byrona, a Peškas Gegen reformation kterou mu zanechal Poland v Praze.

Vašek má Rachejtle které chci, Schnellera mu daruji těž ostatní krom théky s básničkama i excerpty.

Sabina zastavil u Fastra za 2 zl. výbor literatury

Ten vyplaťte. – pak má Šemberu toho chci.

Nebeský má mou historii Romantiky tu chci.

Majer má Heines Buch der Lieder – a Litevské písně (snad Neruda) ty chci

Šiman má 3. díly Wielanda, Heine flor[entinische] Nichte (ty chci)

Neruda má Heine Reisebilder (ty chci) daruji mu Puškina i Sakuntalu. a ostatní.

Holub má Psychologii a Chalíbea to chci – a nemáli Majer Buch der Lieder, tedy to prosím od něho.

Hálek má Feurbacha ostatní mu daruji. krom Welthistorie 8. Band.

Rittersberkovu Indii někde udejte a prodejte ku prospěchu slečny.

[druhá strana listu:]

Z obrazů daruji Kvodlibet na bibliothece Vaškovi.

Dichterkränzchen mi skovejte na památku.

památku na matku a na Annu nebožku mi zapakujte ale bez skla – rámce nechte.

Ahnengruft daruji Hálkovi.

Vorlíčkovi patří pokračování Kurzovy něm. literatury až do konce.

ale ať mi zaplatí dluh cf 50.

Hany dávejte pokr. Tyl. spisů až do konce ta pak Nině to dá.

K zapravení dluhu u Pospíšila nabídněte mu překlad „Diblíka“ (to za knihy poslané do Šumly)

Svatopluk a překlad Des Meeres u[nd] d[er] Liebe Wellen patří Chaurovi. též Klicperova Eliška

Spisy dcery Paulovy mu vraťte.

Básně Přibilovy dejte dokt. Tieftrunkovi.

a spravte ho že mi konfiskovali chybící část.

K překladu Troila i Kressidy potřebuji:

1. text anglický který vydal Delius

velký formát, v mé bibliothece

2. pak text anglický v knize jako špalík

kde mnoho důležitých adnotac (v bibliothece)

3. pak překlad Schléglův a ještě jeden

4. který mám doma v žluté obálce

5. můj překlad počatý na hrubém papíru.

Podobiznu Heineho daruji Barákovi.

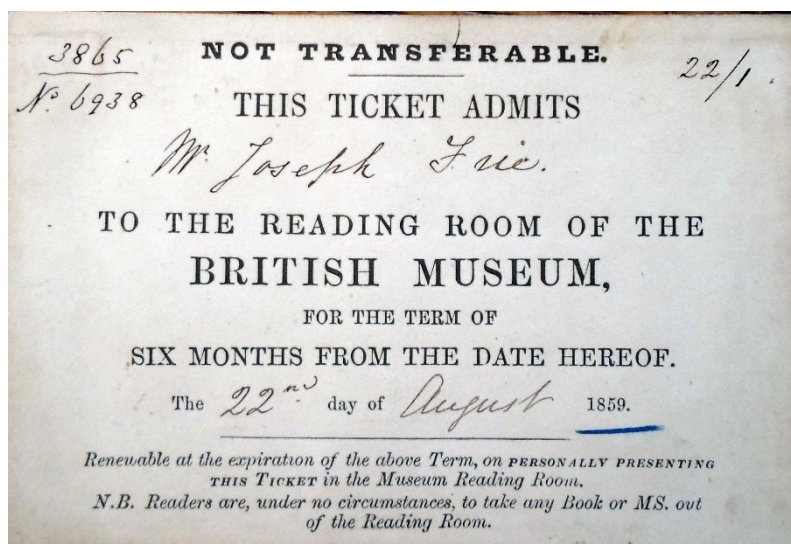
V bibliothéce mi důležitý Mickiewicze přednášky 3. díly

velké v růžovém papíru 1. díl v žlutém.

ostatní budoucně

Během dvaceti let života v emigraci Frič nastřádal značné množství rukopisů vlastních prací beletristických, esejistických, žurnalistických a politických, spoustu poznámkových sešitů a notesů s deníkovými záznamy, rozeslal a obdržel stovky dopisů, získal desítky dokladů a dokumentů (účty, vizitky, letáky, vstupenky, provolání, plakáty, oznámení atd.), při plánování svých zahraničních cest (od Londýna až po Petrohrad) si opatřoval mapy, průvodce a jazykové slovníky (viz např. **III 379**, **III 380**, **III 382**: Itálie, Řím – **III 379**, **III 384**, **III 395**: Terst–Konstantinopol – **III 385**: Kraňsko – **III 386**: Ženeva – **III 383**, **III 388**, **III 392**: Paříž, Francie – **III 389**, **III 395**: Polsko, severní Polsko a Německo – **III 390**, **III 391**: Londýn – **III 397**: Lvov, Ukrajina), pečlivě strádal veškerý listinný materiál českých besed a krajanských spolků, které v Evropě zakládal a organizoval, a schraňoval jednotlivá čísla periodik s vybranými, často polemickými příspěvky, podobně jako soubor politických a historických brožur, separátů a sešitů (viz **III 412–540**). Společně s několika darovanými nebo zakoupenými knihami se takto rodila Fričova nová pracovní a profesní „příruční“ knihovna, limitovaná především požadavkem mobility, neboť nejistá budoucnost a opakované stěhování nedovolovalo Fričovi pořizovat si objemnější svazky a nákladně je převážet.

Při svých cestách po evropských metropolích Frič pravidelně navštěvoval tamní instituce s veřejně přístupnými knihovnami, studovny a čítárny. Roku 1859 si opatřil půlroční vstupenku do čítárny Britského muzea v Londýně; v Římě roku 1878 navštívil Vatikánskou knihovnu.

Vědomě účelový úmysl shromažďovat, popisovat a chronologicky třídit získané položky však lze vysledovat až na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, tedy v době oficiálního Fričova návratu z emigrace. Teprve tehdy lze také hovořit o trvalém scelení všech vlastněných položek Fričovy knižní a rukopisné sbírky a jejich společném lokálním

vymezení, tedy o skutečném uložení jednotlivých exemplářů v domácí policové knihovně.¹⁰⁶ Lepší životní úroveň, pomalu a postupně se rodící finanční stabilita a zázemí rodinného prostředí umožnilo Fričovi systematicky revidovat a upravovat své rukopisy k plánovanému vydávání sebraných spisů, intenzivně organizovat a analyzovat získané prameny, doklady a památky a sbírat podklady pro psaní memoárů.¹⁰⁷ Právě do *Pamětí* uložil Frič v souvislosti se svými životními osudy nejvíce informací, názorů a myšlenek o přečtených titulech a vlastněných knihách, podobně jako o genezi, vývoji, okolnostech realizace a ohlasu svého literárního, dramatického a publicistického díla.¹⁰⁸ I v posledních letech života, po bouřlivém tvůrčím období, které se výrazně podepsalo na podobě a uspořádání knihovny i rukopisného archivu, se Frič věnoval četbě, i když se stále klesající intenzitou. Studované tituly si pečlivě vybíral a opatřoval poznámkami, kdežto formální dary do knihovny bez dalšího zájmu pouze odkládal (viz např. nerozřezané brožury, některé i s vepsanými autorskými dedikacemi: **III 186, III 193, III 208, III 339, III 367**). Mám-li vyhovět tradiční, zejména v literatuře nadmíru využívané sentimentální představě, která přisuzuje zvláštní moc a význam prvním a posledním činům člověka, stejně jako věcem jím vposled dotýkaným, uvádím, že poslední báseň Frič napsal 19. června 1890,¹⁰⁹ poslední noviny, které prohlížel, byly francouzské *Le Gaulois*¹¹⁰ a poslední deníkový záznam pořídil den před smrtí. Poslední kniha, kterou ovšem už nedočel, byl Dostojevského román *Zločin a trest* v německém překladu Wilhelma Henckla (viz **III 125–127**), vypůjčený v čtenářském spolku Berwaldova knihkupectví, sídlícím v Praze u Prašné brány.¹¹¹

¹⁰⁶ Frič se téměř nikdy výslovně nezmiňuje o vlastní knihovně, rodině a přátelům vždy píše o konkrétních titulech nebo exemplářích, případně je z vězení nebo emigrace instruuje, kde danou knihu či brožuru naleznou a co s ní mají udělat. Podle jednoho ojediněle nalezeného výskytu (viz výše Fričův odkaz z roku 1858) jsem pojmenovala tuto disertační práci.

¹⁰⁷ V této době Frič veškeré dokumenty a rukopisy ve svém archivu označil rokem (modrá inkoustová tužka), kdy příslušná položka vznikla, resp. kdy ji získal. Chronologicky tak uspořádal podklady, na jejichž základě hodlal pokračovat v psaní druhého a třetího dílu *Pamětí*.

¹⁰⁸ Během své práce s fričovskou pozůstalostí jsem shromáždila cca 250 stran excerpt především z *Pamětí*, zápisníků, deníků a korespondence, vztahujících se k Fričově knihovně a tvorbě. Použila jsem je pro ověření a doplnění bibliografických a dalších údajů při sestavování všech čtyř soupisů, které jsou součástí této disertační práce. Jejich zdroje jsou dnes běžně dostupné v komentovaných edicích Karla Cvejna (viz závěrečný seznam literatury 5a/), a proto považuji za redundantní je zde přetiskovat nebo dále komentovat.

¹⁰⁹ *Vlasti! ty světlo i stíne mého života / jak často přepadá mne trapná tesknota / shledám-li pod zemí, že víc těch přátel mám / než na ní... tak že pozvolna tu zbudu sám a sám!* (opsáno věrně dle autografu)

¹¹⁰ Na příslušný výtisk (viz soupis tisků) Fričova dcera Božena napsala: *Poslední noviny, které měl tatínek v ruce. 12/10 90*

¹¹¹ Jak je patrné, rodina po Fričově smrti vypůjčku čtenářskému spolku nevrátila, naopak všechny tři svazky románu byly následně na expozicích pozůstalosti pietně vystavovány.

Po Fričově úmrtí nedošlo k uzavření archivu a zakonzervování knihovny, naopak Fričova pozůstalost byla dále rodinou a později i sjednanými pořadateli rozšiřována po dobu dalších 55 let, což je období stejně dlouhé, ne-li delší než to, během něhož vznikla.

A handwritten signature in cursive script, reading "Jos. V. Frič". The signature is written in dark ink on a light-colored, slightly textured paper.

2/ FRIČOVA POZŮSTALOST

Komplikované lze zjednodušit ještě komplikovanějším.

(Richard Feynman)

2.1/ po roce 1890 (†14. 10. 1890 J. V. Frič)

Po Fričově smrti se jeho pozůstalosti ujali se zcela nekritickou a až přehnaně pietní péčí jeho potomci, především nejstarší syn Josef, pražský průmyslník a zakladatel ondřejovské hvězdárny, a dcera Božena. Vědomi si otcových neúspěchů u domácího publika v devadesátých letech¹¹² a obecně spíše odmítání nebo ignorace jeho osoby i tvorby¹¹³ se opakovaně pokoušeli změnit otcův obraz u české společnosti snahou o znovurozšíření a přehodnocení jeho díla, jímž by starším a pamětníkům připomněli a nové generaci zprostředkovali otcovy zásluhy pro národ, jeho kulturu i politiku. Částečně jim v tom napomohla i instalace Fričovy pracovny na pražské Národopisné výstavě československé v roce 1895, naaranžovaná podle jeho pokoje v domě na Královských Vinohradech čp. 195 (viz foto níže), v níž byly vystaveny¹¹⁴ nejtypičtější památky, dokumenty, rukopisy a samozřejmě i Fričova knihovna.¹¹⁵

¹¹² Srov. Fričovy neúspěchy při vydávání sebraných spisů, odsouzení jeho původních i překladových prací, nejen po stránce obsahové, ale i pro jazykovou nepatřičnost, odchylnou se zásadně od stávající normy, zastaralost jeho názorů (např. při rezolutním obhajování pravosti RKZ), neshody a spory v zaměstnáních, které vykonával, ať už v redakcích časopisů, jež redigoval a do nichž přispíval, nebo na pozici dramaturga Prozatímního divadla a následně bibliotékaře Národního divadla, v neposlední řadě také jeho poslední politickou prohru, když roku 1889 kandidoval ve sněmovních volbách za mladočechy atd.

¹¹³ Archivované osobní vzpomínky Fričových přátel, o jejichž písemný záznam rodina požádala a které naopak Friče bez výjimky adorují, jsou podmíněny jednak dobovým žánrovým diskurzem, který se z dnešního hlediska může nepatřičně jevit jako servilní, jednak tendencí výběru oslovených.

¹¹⁴ Školní památky 1836–1848 – rukopisy literárních prvotín – Fričův ilustrovaný deník 1846 – Olivův portrét Friče v kroji Slavie 1848 – zatykač 1848 – listiny z výpravy na Slovensko proti Maďarům – cihlou psaný lístek ze samovazby na Hradčanech – dopisy vězňů z vyšetřovací vazby – rukopisy z Komárna – autoportrét a karikatury spoluvězňů – sbírka popsaných pamětních kamínků – podobizna Anny Kavalírové – památky na smrt prvního syna v sedmihradské Deési – rukopisy významných zahraničních osobností z oblasti kultury a politiky, s nimiž se Frič setkal v emigraci – časopisy a almanachy, které redigoval – rukopis řeči z Kostnice – politické brožury – doklady o založení zahraničních československých spolků (Besedy) – *Sebrané spisy* a *Paměti do třiceti let* – poslední

Následné vydání výboru z Fričovy básnické tvorby (1898) s předmluvou a životopisnými hodnotícími komentáři Jaroslava Vrchlického ovšem mělo účinek zcela opačný, než jaký J. J. Frič, který do výběru básní i do konečné podoby primárního textu výrazně zasahoval, původně zamýšlel. Dobová kritika¹¹⁶ ostře odsoudila nejen přehnaně adorační tón a samoučelný rétorický patos průvodního slova všudypřítomného lumírovského velikána (příznačný moderně devadesátých let), ale i metodologickou nejednotnost a libovolnost edičního zpracování. Upozornila též na celkovou nevyváženost výboru a postrádala očekávanou autentickou verzi cyklu *Písň z bašty*, tj. autorský soubor otiskovaný Fričem

dramata – deníky – rukopis poslední básně – fotografie z pohřbu 17. 10. 1890 – Strachovského busta 1888 – památky po matce Johaně – Fričův meč, čapka a šerpa z revolučního dění 1848 – soška Shakespeara.

¹¹⁵ Viz zde příslušné oddíly soupis rukopisů, seznam tisků, knihovna.

¹¹⁶ Srov. posudky J. S. Machar in *Naše doba* 20. 11. 1898; Viktor Dyk in *Moderní revue* 1898; –m in *Česká revue* 10. 7. 1898; Karel Sezima in *Literární listy* 3. 11. 1898; -a- in *Světobzor* 24. 6. 1898.

v časopisu *Čech* v roce 1861, knižně dosud nevydaný). Výrazně odbornější, i když neméně vyhrocená diskuze se nesla ještě před (první) světovou válkou i o hodnotě a o možném způsobu nového vydání Fričových memoárů,¹¹⁷ k realizaci tohoto projektu však došlo až pětadvacet let později.

Avšak při stálé podpoře přátel a příznivců¹¹⁸ nejenže se Josef a Božena Fričovi¹¹⁹ nerozhodli otcovu pozůstalost zakonzervovat a dále ji jen pietně opatrovat, naopak začali sbírat veškeré památky a rukopisy, které jim byli příbuzní z široce rozvětvených pokrevních linií Fričů¹²⁰ i Kavalírů ochotni z vlastních zdrojů o historii rodiny darovat. Svůj záměr soustředit dochované rukopisy, listinné dokumenty, nebo jakékoli jiné relevantní informace a vzpomínky, vztahující se k jejich otci, resp. k období a místu jeho života, postupně rozšířili i veřejně – žádost o darování či alespoň zapůjčení písemností z let 1845–1890 nechali otisknout v inzerátové rubrice několika nejčtenějších domácích periodik a zahraničních věstníků (viz níže např. inzerát, který vyšel 16. 8. 1905 v *Národní politice* č. 224, s. 10):

Maje v úmyslu v jeden celek sebrati dle možnosti všechny ještě zachované písemnosti, pokud mají vztah k působení mého otce, spisovatele

Josefa Václava Friče,

prosím každého, kdo by nějaké dopisy, tiskopisy nebo památky z let 1845–1890 u sebe měl, aby mi je buď laskavě daroval nebo ku pořízení přepisu zapůjčil. Budu povděčen i za každé sdělení, které by k osvětlení jeho politické a literární činnosti přispělo.

Josef Jan Frič,
Král. Vinohrady 238.

13646

Akce měla nebývale příznivý ohlas a Fričova pozůstalost se postupně obohacovala o další a další genealogické listiny, korespondenci, zapsané zprávy a vzpomínky, historické

¹¹⁷ Srov. zejména diskuzi H. Trauba a J. Heidlera v roce 1913 (viz **IV 16–18**).

¹¹⁸ Srov. **II 49**, ale též nepřetržitou činnost a komunikaci jak spolků zahraničních, jejichž vznik Frič inicioval, tak existenci domácích (např. dělnický spolek J. V. Frič v pražských Střešovicích).

¹¹⁹ Jan Frič zemřel v roce 1897, o jeho příspěví k otcovu odkazu nejsou v pozůstalosti žádné zmínky.

¹²⁰ Všichni čtyři bratři J. V. Friče zemřeli v období let 1913–1918 a jejich pozůstalosti byly pak postupně začleňovány do rodinného fričovského archivu, který spravovali Božena a Josef – památky po Karlu Fričovi uchoval mladší bratr Vojtěch, který je předal synovci Josefovi, zatímco o Vojtěchovu pozůstalost se starala manželka Růžena (rozená Švagrovská) a jejich příslušnou část pak i ona Josefovi odevzdala; roku 1944 bylo připojeno i několik památek po Vojtěchu Fričovi ml., synu Vojtěcha a Růženy (převážně korespondence).

dokumenty, hmotné památky, knihy a jiné materiály textové povahy. O první třídění uchovaných i popis nově nashromážděných pramenů se starala Božena Fričová, jejíž akviziční poznámky a příležitostné glosy jsou roztroušeny po celém fričovském archivu a díky charakteristickému rukopisu je lze velmi jednoduše rozeznat od zápisů jiných osob. Božena však nepostupovala příliš systematicky a omezila se spíše na registraci než na katalogizaci. Nepořídila žádný soupis získaných ani stávajících památek, ani seznam titulů původní otcovy knihovny. Dochoval se pouze soupis knih, které byly 30. 2. 1919 darovány Sokolu:

A. B. Svojsík: Základy junáctví

František Palacký: Poslední mé slovo

Ignát Herrmann: K – ke – ku

Svatopluk Čech: Václav Živsa

Anna Bajerová: Z české revoluce 1848

Světová knihovna 1107–1108: Pohádky a přísloví ruská (5×)

Otakar Nejedlý: Malířovy dojmy a vzpomínky

Pierre Lotti: Paní Chrysanthema

Umělecké snahy: Národní čítanka

Lepelletier: Madame Saus-Gêne

Antonín Kotík: Pláč koruny české

Karel Havlíček: Básně a epigramy

Sklenářová-Malá: Z mých vzpomínek

J. V. Frič: Písně z bašty (25×)

Svatopluk Čech: Václav z Michalovic

Studentský almanach 1904

Zlatoroh: Božena Němcová

Hippmann: La nation tchéque 1895

Ignát Herrmann: Bodří Pražané

Hippmann: Les Tchèques au XIX. siècle 1902

Šimáčkův Čtyřlístek 1912–1913

Pospíšilova knihovna pro mládež: 1/ Lupič, 2/ Poctivý sirotek, 3/ Nevlastní bratři, 4/ Slepčova schovanka, 5/ Pohorský lovec, 6/ Zajatý mezi Indiány, 7/ Vězeň, 8/ Irská chatrč, 9/ Fedor a Olga, 10/ Zlaté dívky, 11/ Bílé růže, 12/ Cikánský Fricek, 13/ Pomsta mouřenínova

Z tohoto seznamu je jasně patrné, že vyřazeny nebyly svazky z původní Fričovy knihovny, tedy jeho vlastní exempláře, neboť jsou to tituly novější, vydané po roce 1890. S největší pravděpodobností se jednalo právě o knihy získané ve veřejné sbírce, které sice byly rodinou zprvu přijaty, ale později zase vyloučeny, protože nenesly žádný s J. V. Fričem spojený provenienční znak nebo neodpovídaly zadanému požadavku referovat o něm přímou zmínkou v textu.¹²¹ (V případě pětadvaceti výtisků básnické sbírky *Písně z bašty* – a to nepochybně vydání z roku 1918 – šlo o nadbytek exemplářů, jelikož v pozůstalosti zůstalo uloženo dalších pět.)

Božena Fričová však sama zvolila důmyslný heuristický postup, který měl zaručit, že nebude zapomenuto na žádnou potenciální památku: začala excerpovat otcovy *Paměti* (viz **II 51–57**) a svědomitě odškrtnout veškeré předměty, rukopisy a knihy, o nichž se v textu zmínil a jež se podařilo (ať už v originálu, kopii nebo prostřednictvím jiného média) získat a přidat do rodinného archivu, pokud je už neobsahoval.

Po Boženině smrti v roce 1923 se Fričovy pozůstalosti ujala knihovnice a archivářka Olga Zielecká (1876–1948), která v této činnosti dále pokračovala a rozšiřovala tak archiv o další položky. Nejenže pořizovala strojopisné opisy a výpisky z nově získaných časopisů a publikací pojednávajících o Fričovi, nýbrž sama vyhledávala i nejmarginalnější články v dostupných periodikách, vystřihávala je¹²² a v chronologickém sledu vlepovala do tematických knih (tzv. scrapbooky a pamětní knihy – viz např. **II 49, IV 29, IV 236, IV 237** a další v LA PNP), nebo pořádala do samostatných, převážně jmenných složek (viz např. **IV 64–75**). Navázala jednak na Fričovo chronologické třídění autografů, fragmentů poznámek

¹²¹ Viz zejména oddíl IV v soupisu Fričovy knihovny: ve všech darovaných knihách a časopisech byly pečlivě vyhledány a přímo v textu podtrhány příslušné pasáže, v nichž je J. V. Frič jmenován.

¹²² V polovině třicátých let byla sjednána zakázka č. 603 (→ viz katalog knihovny) u smíchovské výstřižkové kanceláře Argus (Central Europe Clipping Bureau) na shromáždění co nejvyššího možného počtu textů vydaných v soudobých periodických tiskovinách, v nichž je zmiňováno jméno J. V. Friče; dodané výstřižky pak O. Zielecká tematicky třídila, vkládala do příslušných složek či knih a vlepovala do scrapbooků.

i makulářů, dokladů, listin, separátů a výňatků, drobných tisků a jednotlivých čísel periodik s vybranými články, kterému se věnoval po návratu do vlasti při pořádání materiálu k psaní paměti,¹²³ jednak na jeho vlastní bibliografické soupisy,¹²⁴ sjednotila je, uspořádala, opravovala a dále doplňovala. Kompletně – a vůbec poprvé – inventarizovala celý fričovský rodinný archiv se všemi přidruženými pozůstalostmi¹²⁵ i knihovnu, utřídila dochovanou korespondenci¹²⁶ a sestavila *Rodokmen Josefa Václava Friče 1829–1890 a Anny rodem Kavalírové 1825–1893* (viz I 47) s podrobnými biogramey. Fričovu pozůstalost doplňovala i nákupy z antikvariátů, které finančně hradil J. J. Frič.¹²⁷

Značná část jak původních, tak nově získaných exemplářů byla dodatečně opatřena novou vazbou,¹²⁸ nešetrné oříznutí okrajů svazku bohužel v několika případech poničilo nebo úplně odstranilo vepsané marginy.

J. J. Frič společně s Olgou Zieleckou, Marií Gebauerovou (1869–1928) a Františkem Pátou (1885–1942) edičně upravil a z rodinného archivu roku 1929 poprvé publikoval *Paměti babičky Kavalírové*, které byly během dvou následujících desetiletí znovu vydány ještě osmkrát (viz I 35, I 38, I 39, I 42, I 48, I 50). Tentýž rok, ku příležitosti stého výročí Fričových narozenin, měly být na náklady městské rady hlavního města Prahy vydány

¹²³ Veškeré jednotky ve Fričově archivu jsou jím samotným opatřeny příslušným letopočtem, kdy vznikly (červenou nebo modrou tužkou, stejnými, jimiž podtrhával a vpisoval i do knih – viz katalog knihovny).

¹²⁴ V devadesátých letech se na správě Fričova archivu podílel rodinný přítel **Alfréd Karbus** (1861–1895), herec Národního divadla, v pozůstalosti se dochovalo několik jeho autografů: kromě zaznamenané vzpomínky na příhody s Fričem pod názvem „Veselohra na mostě“ též jeho krasopisný přepis Fričova seznamu vlastních prací, do nějž byly 4. 8. 1911 neznámou osobou zaneseny opravy; tento Karbusův opis později přepsala na stroji Eliška Jindráková a „pan Janíček“ jej dále (rukopisně) doplňoval.

¹²⁵ Jedná se o pozůstalosti Fričova dědečka z otcovy strany Josefa Friče (1768–1831), jeho otce JUDr. Josefa Františka Friče (1804–1876), jeho bratrů Antonína, Karla, Václava a Vojtěcha, jeho syna Josefa Jana, jeho první manželky Anny Ullmannové, jeho druhé manželky Anny Kavalírové a její rodinné větve Kavalírů–Kučerů; přidruženy byly též pozůstalosti členů rodiny Kuřáků–Hlavců, tj. Marie Federové, manželky J. J. Friče (památka po Anně Hlavcové darovala 15. 7. 1907 Karla Federová), vybrané památky z fondu rodiny Šafaříků a především díky J. J. Fričovi zachráněny a do rodinného archivu vloženy „vskutku dojemné“ památky po slečně **Henriettě Rittersbergové** (1811–1880) [srov. Růžena Pokorná-Purkyňová: *Vzpomínky na obě Henrietty z Rittersbergu in Literární rozhledy* 1931, č. 6, s. 206n a č. 8, s. 277n]; mimo zmíněných víceméně ucelených pozůstalostí lze ve fričovském archivu nalézt památky po mnoha českých osobnostech, jedná se převážně o originální autografy Boženy Němcové, Karla Sabiny, Jana Palackého, J. E. Sojky, Jana Nerudy, Jakuba Arbesa, knížete Thurn-Taxisa, Jaroslava Vrchlického, Jaromíra Čelakovského, Ivana Klicpery, Augusta Švagrovského, Adolfa Heyduka, Aloise Jiráka, Svatopluka Čecha ad.

¹²⁶ Tj. cca 7 000 dopisů!

¹²⁷ Srov. známé knižní aukce vinohradského knihkupce Karla Zinka (→ viz akviziční vpisy manu OZ v katalogu knihovny).

¹²⁸ Viz katalog knihovny: informace o nové vazbě uvádím vždy v popisu svazku, případně přepisují záznam o místě a ceně vazby, uváděný manu BF nebo OZ většinou na přídeštní daného exempláře.

Fričovy sebrané spisy¹²⁹ v ediční péči J. S. Machara. Finanční požadavky nakladatelů za náhradu autorských práv však byly natolik přemrštěné, že k realizaci záměru nedošlo. V roce 1933 a poté znovu v roce 1937 se J. J. Frič pokoušel prosadit nové vydání otcových memoárů. Názory odborné veřejnosti na míru možných zásahů do původního Fričova textu se však stále značně různily – část se přikláněla k autentickému, nezkrácenému znění,¹³⁰ část radila text radikálně proškrtat,¹³¹ část doporučovala vybrat pouze vhodné ukázky a doplnit je obšírnou literárněhistorickou studií.¹³² Výsledkem byla roku 1939 zkrácená (jednosvazková) verze opatřená stručnými poznámkami a životopisnou předmluvou v uspořádání Hugo Trauba (viz IV 235).

2.2/ po roce 1945 (†10. 9. 1945 J. J. Frič)

Olga Zielecká o fričovský archiv pečovala i v průběhu druhé světové války, z tohoto období pochází několik posledních přírůstků, dílčích akvizičních záznamů a poznámek o výpůjčce konkrétní archiválie nebo knihy (mnohdy s připomínkou, že ji daná osoba stále ještě nevrátila, nebo vrátit odmítá). Pouze ze dvou marginálních pracovních poznámek Zielecké lze vyvodit, že část archivu byla při náletech na Prahu 14. února 1945 zasažena a mohla být poškozena nebo zcela zničena.¹³³

Josef Jan Frič podle pamětního zápisu o ústní poslední vůli ze dne 10. dubna 1945, pronesené před třemi svědky,¹³⁴ odkázal celý rodinný archiv (veškeré dokumenty fričovské rodiny od počátku do konce generace básníka J. V. Friče) pražskému Národnímu muzeu. (Dokumenty a předměty, týkají se dětí J. V. Friče a generace následující tehdy ještě do odkazu zahrnutý nebyly, pozůstalosti jeho bratrů a otce však ano.) J. J. Frič si však kladl podmínku, že přijetím tohoto odkazu převezme Národní museum nejen veškeré finanční náklady s darem spojené, nýbrž i závazek ponechat všechny části archivu ve stávající jednotě a celistvosti a instalovat je

¹²⁹ Společně se sebranými spisy Jakuba Arbesa.

¹³⁰ Např. pátečník Josef Šusta (1874–1945), historik a politik, doporučil J. J. Fričovi za vhodného editora Václava Čejchana (1904–1973) (viz IV 64–75); J. J. Frič nakonec oslovil H. Trauba, nicméně V. Čejchana pověřil sepsáním životopisné studie o J. V. Fričovi (k realizaci však nikdy nedošlo).

¹³¹ Historik a novinář Hanuš Kuffner (1861–1929) navrhoval přiložit „pečlivý pilník, aby byl trochu zkázněn a srovnán nadivoko rozbujelý sloh“, zkrátit dílo ze čtyř na dva svazky „nejvzácnější četby“ a „věc, dnes zapomenutá, mohla by se státi literární událostí svého druhu“.

¹³² Názor F. X. Šaldy (1867–1937), který údajně osobně několikrát v tomto směru vynadal přímo J. V. Fričovi.

¹³³ Při tomto náletu došlo ke ztrátě mince, kterou si Frič uschoval na památku ze svého prvního honoráře od K. V. Zapa za článek v časopisu *Poutník* (1846).

¹³⁴ Jaroslav Kosina, Miloslav Novotný, Olga Zielecká.

jako veřejnosti a především dědicům¹³⁵ trvale přístupný interiér. Současně vyhradil svým dětem a jejich potomkům na dobu třiceti let právo rozhodovat o každé jednotlivé žádosti budoucích literárních a historických badatelů, kteří budou žádat o přístup k archivním materiálům a o jejich studium či publikaci. V závěru poslední vůle je připojen seznam památek,¹³⁶ jež J. J. Frič výslovně vyňal z odkazu, neboť je nepovažoval za svůj majetek, a proto byly předány rodině.¹³⁷ Kromě matčiných osobních zápisků a šperků, několika uměleckých předmětů a rodinných artefaktů šlo hlavně o otcův soubor dochovaných rukopisů, poznámek, účtů a makuláží almanachu *Lada Nióla*.¹³⁸

Přesně pět měsíců po sepsání poslední vůle J. J. Frič zemřel a Olga Zielecká připravovala fričovský archiv k předání Národnímu muzeu, přičemž vyjmula z knihovny přes sedmdesát svazků děl J. V. Friče, které 23. listopadu 1945 předala pozůstalým. Jednalo se o exempláře katalogizované v sekci II. Níže uvádím jejich kompletní soupis s původní signaturou a doplňuji signaturu stávající, podle níž je lze dohledat v připojeném katalogu knihovny:

Kochan Ratiborský (3ce) [→ II 3]

Nevěsta z Abydu (5) [→ II 8]

Lada Nióla (6) [→ LA PNP, bez nové signatury]

Libušin soud (8bc) [→ II 13 a V 5]

Výbor básní (9bc) [→ II 11–12]

Habspurkové v Čechách (11bcd) [→ II 14bcd]

Iridión (13abd) [→ II 13]

Ivan Mazepa (16b) [→ II 20]

¹³⁵ Děti Josefa Jana Friče, tj. Josef Jan Frič ml. (*1900) a Anna provdaná Brázdilová (*1898).

¹³⁶ Zpověď Anny Sázavské [= Fričova manželka, rozená Kavalírová] z roku 1852 (1853) – vzpomínky Anny Sázavské osobní – deník Anny Sázavské z roku 1857 (1858 v listech) – sekané korále – perličky – křížek – prsten s granátem – přívěsek ve tvaru bubínku – medailonek – volný granátek – výtisk *Sirotek* s Alšovou kresbou (1890) – originál básně L. Čelakovského Anně Sázavské – výstřižky slečny Henrietty Rittersbergové podle Mánesových kreseb – vydání *Babičky* Boženy Němcové z roku 1870 s rukopisnou poznámkou babičky Kavalírové – obrázek Jana Friče s překříženými proutky – fajfka a pero J. V. Friče – opis *Paměti babičky Kavalírové* psaný Marií Fričovou – almanach *Lada Nióla* v rukopise všech tehdejších autorů.

¹³⁷ Většina z nich byla do fričovského fondu později rodinou opět vložena.

¹³⁸ Obsahuje mimo jiné dva autografy Boženy Němcové s korekturami manu JVF, jeden potvrzený (pohádka O dvanácti měsíčkách) a druhý doposud neatribuovaný, avšak při srovnání obou rukopisů téměř jistý – Němcové opis příspěvku Henrietty Rittersbergové *Růže v údolí*.

La Bohême historique, pittoresque & littéraire (19bcde) [→ II 24]
Rub a líc té slovanské výpravy na Rus (20b) [→ II 25]
Die Kehrseite der slavischen Wallfahrt nach Russland (21b) [→ II 26]
opis Poslední písně Někrasova (22) [→ II 27]
opis Slovanská myšlenka na Rusi (25) [→ II 28]
Stoleté jubileum Alexandra I. (26) [→ II 28]
Z pokořeného Cařihradu + o vydání SS I (27) [→ II 28]
Svatopluk a Rastislav (30bc) [→ II 31]
Povídky a fantazie I, SS II (31bcdef) [→ II 32]
Povídky a fantazie II, SS IV (32b) [→ II 34]
Různé básně, SS III (33bcd) [→ II 36]
Král Vašek a Zuzana (34) [→ II 33]
Paní Sandová v Brandýse (36) [→ II 38]
Manfred (38b) [→ II 40]
Princezna z Bagdadu (40b) [→ 50]
Asjenův pád (42c) [→ II 44–45]
Pobělohorci (44bc) [→ II 47]
Odkaz J. V. Friče (45a) [→ II 48]
Paměti J. V. Friče (46) [→ II 51–57]
Slovo o literatuře (47b) [→ II 58]
Upomínka na Boženu Němcovou (49abc) [→ II 60]
Švýcarská pověst (51bc) [→ II 62]
Grillparzer (51d) [→ II 62]
Od Záhřeba (52b) [→ II 63]
opis Duch i povaha Fanny Lewaldové (53) [→ II 64]
Lesův pán (54bcdef) [→ II 65]

opis Mistr Jeronym Pražský (56) [→ II 67]

Píseň bludného žáka (57bcdef) [→ II 68]

Písně z bašty (1938) (60) [→ II 70]

Písně z bašty (1918) (61cde) [→ II 72–73]

Mimo těchto exemplářů vydala Zielecká rodině ještě jednotlivé sešity Fričových sebraných spisů a duplikáty rukopisů Anny Fričové (rozené Kavalírové), blíže však nspecifikovala ve svých záznamech konkrétní tituly ani jejich počet. Dne 30. listopadu 1945 pak Anně Brázdilové předala zmiňované památky (Aniny šperky, dva exempláře *Paměti J. V. Friče* – vydání z roku 1939, Němcové *Babičku* s vpisky babičky Kavalírové, opis *Paměti babičky Kavalírové* od Marie Fričové /rozené Federové, tj. manželky J. J. Friče/, pero, dýmku a kukátko J. V. Friče, proutky ze Záhřebu, dva obrazy, portrét Anny Fričové a portrét J. F. Friče, a Alšova Sirotku).¹³⁹ O dva dny dříve (28. listopadu) nadto vydala Jaroslavovi z Fričovy knihovny následující položky.¹⁴⁰

J. Z. Raušar: Český emigrant (33b) [→ IV 39]

A. Kotík: Pláč Koruny české (62) [→ IV 95–96]

Soběslav Pinkas (88b) [→ IV 125]

M. Konopnicka: Poezye (104) [→ exemplář byl z knihovny JVF vyjmut, přesunut do knihovny JJF a 28. 11. 1945 předán rodině]

J. Horák: Výbor slovenské poezie ľudovej (116) [→ exemplář byl z knihovny JVF vyjmut a 28. 11. 1945 předán rodině]

Slovenská čítanka (126) [→ pod původní signaturou 126 byl nejprve katalogizován Česko-německý slovník J. F. Šumavského /→ viz IV 163/, ten byl později natrvalo přesunut na stůl JVF a do JVF knihovny byla vřazena a pod původní signaturou 126 i katalogizována Niederlova Slovenská čítanka a Národopisná mapa uherských Slováků; 28. 11. 1945 byl tento exemplář opět z fondu vyřazen a předán rodině]

¹³⁹ Většina z vypočtených darů byla do fričovského fondu později rodinou opět vložena.

¹⁴⁰ Naopak většina z jmenovaných položek předaných Jaroslavovi ve fričovském fondu nebyla nalezena, pravděpodobně zůstala v držení rodiny.

Zvon (131) [→ neúplný ročník časopisu byl z knihovny JVF vyjmut a 28. 11. 1945 předán rodině]

Ženské listy 1893 (135b) [→ IV 171]

Židé (154ac) [→ IV 197ab]

Po dědickém vypořádání byl fričovský archiv, který se za půlstoletí od smrti svého prvního majitele rozrostl nejméně o třetinu, uzavřen dalším plánovaným redukcím, ale i akvizicím. Vedoucí knihovny Národního muzea Miloslav Novotný (1894–1966) ho i s mobiliářem na začátku roku 1946 osobně převzal a převezl do sbírek Literárního oddělení archivu Národního muzea s pietním poděkováním „znovu se skláním s hlubokou úctou a s pocitem neskonale vděčnosti (za vás za všechny, za celý národ) před sběratelskou akribií slovitného mecéna a před jeho velkorysou munificencí“, neboť „takového daru se dostává Národnímu muzeu jednou nikoli za rok, ale za desetiletí“.¹⁴¹ Zde, ve větší a údajně prosvětlenější místnosti, byla – podle posledního přání J. J. Friče – skutečně část listinného archivu a knihovna spolu s uměleckými předměty a památkami instalovány v původním nábytku podle vzoru Fričova pokoje,¹⁴² velmi podobně způsobu, jakým byl představen na Národopisné výstavě roku 1895, a členění, podle něhož O. Zielecká katalogizovala. Díky její pečlivé práci kurátoři a archiváři Národního muzea v podstatě nepotřebovali vytvářet žádné nové soupisy, stačilo jen inventarizovat. Inventura byla provedena 16. července 1947,¹⁴³ nedohledané položky pomáhala zjišťovat O. Zielecká.¹⁴⁴ Plánované stěhování bylo odloženo. V této době také proběhla veřejná výstava, na niž byly zapůjčeny vybrané předměty z fričovského archivu.

¹⁴¹ Miloslav Novotný: Archiv básníka, revolucionáře a emigranta J. V. Friče, in *Literární noviny* 1946, č. 5–6, s. 75.

¹⁴² Velký psací stůl s knihovnou a pohovkou, na stěnách portréty Fričových rodičů, manželky Anny Kavalírové, Javůrkův portrét J. V. Friče, jeho kresba pokoje z padesátých let, kord a čapka z revolučního roku 1848, „modrý“ portrét babičky Kavalírové; ve skříních, vitrínách a trezorech památky rodinné větve Fričů, Bachofenů, Kavalírů atd.; skříň babičky Kavalírové s památkami a skříň Anny s památkami (šperky, umělecké předměty, kuchyňské vybavení z Paříže, vyšívání); rukopisy Fričových literárních prací, dokumenty a památky sebrané na základě excerptu *Paměti*, almanach *Lada Nióla*, tzv. *Almanach dam*, redakce časopisu *Čech a Blaník*, politické materiály, genealogické listiny a doklady, Fričovy kresby, památky na dětství, studentský věk, na spolek Slavia, na revoluční léta, vazbu a vězení, na spoluvězně, na okruh májový, na pobyt v Deési, Londýně, Paříži, Berlíně, Pešti a Záhřebu, na cesty do Itálie a Cařihradu, na spolkovou činnost a zakládání zahraničních besed, podklady k přednáškám, žádosti o povolení návratu do vlasti, podklady pro práci v Umělecké besedě a v Národním divadle; chronologicky a jmenně seříděná korespondence, pozůstalosti bratrů atd.

¹⁴³ Kol. Daňkovou a Tesařovou.

¹⁴⁴ Poslední poznámka její rukou je datována 11. 11. 1947, kdy ve fričovské knihovně dohledávala poslední knihu, kterou četl Frič před smrtí, sama pak následujícího roku zemřela.

Teprve ve dnech 15.–23. ledna 1948 byl celý fričovský archiv přestěhován z hlavní budovy Národního muzea do budovy botanického oddělení v Praze 19, do výrazně menšího pokoje (č. 8). Nedostatek místa si vyžádal úspornější řešení nové instalace i nové uložení archivovaného materiálu, což vyvolalo první nesrovnalosti v původní katalogizaci, systematizované právě podle lokace předmětů. M. Daňková a H. Podzemská přerovnály Fričovu knihovnu tak, aby svazky zabíraly o celou jednu skříň méně, do níž pak narovnály všechny památky dříve volně rozložené. Předměty z psacího stolu porůznu uschovaly do volných zásuvek. Kvůli betonovým stěnám místnosti nebylo možné rozvěsit většinu obrazů, proto je položily pod vitríny, shromážděné pro nedostatek místa uprostřed pokoje, nebo vsunuly do prostoru mezi skříněmi a zdí. Upozornily také na rozbitá skla obrazů, zurážené nohy nábytku a další menší škody, které však připsaly dřívějšímu opotřebení.

2.3/ po roce 1963 (rozdělení archivu)

Nedodržení podmínky poslední vůle J. J. Friče nedělit darovaný fričovský archiv mělo pro jeho budoucí existenci fatální následky. Zatímco Fričova knihovna zůstala v držení Národního muzea, fričovský archiv (včetně mobiliáře a přidružených pozůstalostí rodinných příslušníků výše jmenovaných) byl v roce 1963 převeden do fondů Památníku národního písemnictví na pražském Strahově. Veškeré rukopisy, dokumenty, doklady, drobné tisky a památky, fotografie, soubory korespondence atp. zde byly přeskládány do 156 kartonů a uloženy v Literárním archivu, kdežto větší předměty, osobní a rodinné památky, obrazy a nábytek předány do správy oddělení Uměleckých sbírek.

2.3.1/ fričovský fond v LA PNP

Zpracován ve druhém stupni evidence, a tedy veřejně přístupný, je v současné době pouze fond Karla Friče (18 kartonů).¹⁴⁵ Částečně uspořádán je fond Antonína Friče (20 kartonů), v procesu zpracování fondy Josefa Františka Friče (11 kartonů), Josefa Jana Friče (2 kartony), Vojtěcha Friče (10 kartonů), Boženy Fričové (2 kartony) a Růženy Fričové (13 kartonů), přístup do nich je umožněn badatelům jen ve výjimečných případech se souhlasem vedoucího LA PNP.

¹⁴⁵ Yvetta Dörflová 2013.

Materiál samotného fondu Josefa Václava Friče (156 kartonů) nebyl doposud uspořádán, badatelské veřejnosti tedy není přístupný vůbec. Jednotlivé položky – v návaznosti na prvotní utřídění Olgy Zielecké – jsou sice rozděleny do standardních kategorií (doklady vlastní a cizí – korespondence přijatá, odeslaná a cizí – rukopisy vlastní a cizí – tisky – výstřižky – varia) a v rámci kategorií někdy i dále pořádaný do podrobněji (např. tematicky, jmenně, chronologicky) určených sloh, opatřených trojmístnou číselno-písmennou signaturou 13 F–CH XX¹⁴⁶ a počtem listů, ovšem i v rámci samotného kartonu jsou společně uloženy materiály vzájemně naprosto odlišné. Drobnější archiválie, fragmenty, útržky, makuláře, ale i vizitky, lístky nebo výstřižky nevrácené do scrapbooků jsou náhodně rozptýleny po všech kartonech, bez registrace a katalogizace.

Obsah sbírky hmotných památek v US PNP, vedený pod inventárním číslem 400, je zkatalogizován pouze částečně. Seznam není k dispozici.

Přes uzavřenost neuspořádaného fričovského fondu bylo už v padesátých letech historikům a literárním vědcům umožněno čerpat z jeho unikátních pramenů doposud nedostupné, nebo jinde obtížně ověřitelné informace a také publikovat do té doby neznámé dokumenty, dokonce i veřejně reprodukovat jejich vizuální podobu. Intenzivní zájem badatelů v období padesátých až sedmdesátých let se tak na současném stavu fričovského fondu nemálo podepsal nejen co se týká jeho přehlednosti, nýbrž i zachovalosti. Podobný dopad měly i příležitostné výpůjčky pro výstavní účely, neboť mnohdy došlo k poškození památky a při následném vracení i k chybnému zařazení položky, či ke kontaminaci dokumentů z různých fondů.¹⁴⁷

2.3.2/ fričovská knihovna v KNM

Souběžně se stěhováním fričovského archivu do LA PNP a US PNP bylo z fričovské knihovny vyňato několik vzácnějších exemplářů (především obrozenecké tisky, periodika a brožury tištěné v zahraničí, svazky obsahující větší množství vpisků, drobných kreseb a provenienčních značek) a bez registrace či soupisu odesláno do fričovského fondu v Literárním archivu. Ve fričovské knihovně, mezitím přemístěné do depozitáře Národního muzea, tedy společně s příslušnými svazky byly ponechány jen méně vzácné monografické tisky, méně vzácné soubory periodik, některé složky výstřižků a tematické scrapbooky,

¹⁴⁶ Písmeno signatury slohy nesouvisí s písmenným označením fascikulů podle OZ.

¹⁴⁷ Týká se zejména části letáků a provolání z revolučních let 1848–1849.

duplikáty tisků, výjimečně i neidentifikované rukopisy. Samotná realizace¹⁴⁸ tohoto snad i pochopitelného záměru však byla provedena diletantsky, jinak nelze vysvětlit logiku rozhodnutí ponechat v KNM „vzácnější“ exemplář a do Literárního archivu odeslat jeho duplikát bez vpisků,¹⁴⁹ nebo přehlédnout naprosto unikátní exemplář, jako je např. Fričova komárenská bible s rukopisnými poznámkami (viz **I 40**), a další cenné tisky s jedinečnými provenienčními značkami jako německé vydání díla Flavia Josepha z roku 1711 (viz **III 124**), dnes obtížně dostupné ročníky českých i zahraničních periodik (viz např. **I 30**¹⁵⁰), nízkonákladové politické brožury (viz sbírka **III 412–540** nebo třeba **IV 94–98**), cenzurované rukopisy (viz **III 202**) a mnohé další rarity. Nejasné je i rozdělení původně ucelených tematických složek (viz **III 35–36**).

Roku 1963 byly jednotlivé položky fričovské knihovny opatřeny novými signaturami¹⁵¹ (viz blíže část 2.3.3/) a zároveň rozepsány na samostatné katalogizační lístky, které byly následně zařazeny do Generálního jmenného katalogu KNM (v současné době viz část česká do roku 1981¹⁵²). Příslušné exempláře jsou vždy před signaturou jednotky označeny jménem původního majitele „J. V. Frič“.

Dne 8. listopadu 1967 byla fričovská knihovna umístěna do zámeckého archivu v Peruci.¹⁵³ Po jeho nuceném vyklizení byla roku 1996 převezena do nového depozitárního komplexu bývalých Hamburských kasáren v Terezíně, ulice Prokopa Holého 78 (tzv. Terezín II), a uložena do depozitáře v prvním patře budovy. Po povodních v roce 2002, které nevratně zničily část fondů KNM v přízemí, prošel zdejší objekt rozsáhlou rekonstrukcí a modernizací.¹⁵⁴ Inventarizace fričovské knihovny proběhla v roce 2010 a nevykázala žádné ztráty. Po předchozí domluvě je možné požadovaný exemplář z depozitáře expedovat do studovny v přízemí a poskytnout jej případným zájemcům k nahlédnutí a prezenčnímu studiu.

¹⁴⁸ Nikde není doloženo, kdo selekci obsahu fričovské knihovny prováděl.

¹⁴⁹ Podobným příkladem je také položka **II 70**: bibliofilský výtisk Fričovy básnické sbírky *Písně z bašty* (Máj 1938) – zatímco v KNM je uložen tisk na ručním papíře, do LA byl odeslán tisk na papíře obyčejném.

¹⁵⁰ V České republice není evidován žádný jiný dochovaný soubor záhřebského *Südslavische Korrespondenz*.

¹⁵¹ Signatura Knihovny Národního muzea je zapsána na hlavičkovém štítku vlepeném do levého horního rohu předního příděstí (není-li z nějakého důvodu toto pravidlo možno dodržet, nachází se štítek např. u periodik nebo samostatných listů na titulní stránce), u brožur je dublován ještě malým číselným štítkem nalepeným na vnější přední obálce nebo páskou v dolní části kolem hřbetu svazku.

¹⁵² V naskenované verzi viz zde: <http://listky.nm.cz/catalogue/>.

¹⁵³ Za dozoru dr. Sobíka.

¹⁵⁴ Úpravy byly prováděny s ohledem na prevenci proti všem možným budoucím živelným katastrofám.

2.3.3/ dvojí soupis knihovních jednotek fričovské knihovny

Rozdělení fričovského archivu do tří samostatných sbírek, z nichž každá byla znovu, nezávisle na původním celku, a nadto ještě jiným způsobem, typickým pro danou instituci, zkatalogizována, zcela zdevalvovalo systém číslování jednotlivých položek v prvotních soupisech O. Zielecké a znemožnilo orientaci při vyhledávání položek podle jejího klíče. Zielecké soupis rukopisné části fričovského archivu vycházel z lokálního rozřídění tematických jednotek v číslovaných zásuvkách psacího stolu J. V. Friče a z rozložení archiválií v prostoru Fričovy pracovny – podle pořadí poliček v očíslovaných skříních. Rukopisné seznamy, poznámky a odkazy O. Zielecké, zcela volně, mnohdy i fragmentárně rozptýlené mezi dokumenty, rukopisy a drobnými tisky v jednotlivých kartonech fričovského fondu, v tomto ohledu stále zůstávají důležitým vodítkem, referujícím o jeho obsahu a stavu zejména v meziválečném období, nelze jich však použít pro zjištění aktuální lokace, resp. existence té které konkrétní památky, rukopisu, knihy či dokumentu.¹⁵⁵

O. Zielecká pracovala ještě s kompletním fričovským archivem, tzn. jednak s rukopisnou pozůstalostí (zásuvky psacího stolu), jednak s knihovnou (skříně a police). Pravděpodobně ani ona, ani J. J. Frič nepočítali s možností, že by mohlo někdy v budoucnu dojít k zániku pietního místa, resp. nedodržení výslovné podmínky poslední vůle nezasahovat do jeho obsahu a vymezení.

Níže uvádím zjednodušené¹⁵⁶ rozřídění fričovského archivu, uloženého ve skříních, ve stavu, v jakém se nacházel před rokem 1945, a jeho původní obsah, neboť na něj částečně navázalo nové zkatalogizování položek fričovské knihovny (viz dále). Třídění archivních položek, uložených v zásuvkách psacího stolu, jsem zapracovala přímo do vlastního soupisu, neboť těmto jednotkám – na rozdíl od jednotek knihovny – nebyly přiděleny důsledně vlastní signatury (viz příslušný soupis rukopisů, drobných tisků a dalších památek v LA PNP).

¹⁵⁵ Pokud se Zielecká odvolává ve svých poznámkách na nějakou položku, určuje ji lokálně vzhledem k rozmístění mobiliáře Fričovy pracovny (např. listina uložená ve vitrině pod velkým obrazem), z čehož logicky vyplývá, že v okamžiku, kdy nebyla po přestěhování fričovského archivu do Národního muzea přesně obnovena původní instalace interiéru, je značně ztížena možnost její identifikace.

¹⁵⁶ Třídění v rámci skříní je ještě dále členěno podle příček a označováno jednak čísly (římskými a arabskými), jednak písmeny (velkými a malými), což pro současnou orientaci považují za redundantní (navíc pak v souhrnném soupisu může působit zmatečně, že jedním pořadovým číslem a malými písmeny jsou zároveň rozlišovány i provenienčními značkami individualizované exempláře týchž vydání konkrétní knižní jednotky), mimoto ke skříním ještě patřily trezory (mj. s pozůstalostí po J. J. Fričovi) a pobočné menší skříně, které nejsou označovány čísly, ale opět lokálně (např. skřín vpravo).

skříň I (trezorová)

- z pozůstalosti Antonína Friče, Karla Friče, Václava Friče, Vojtěcha Friče a Alberta Friče
- z pozůstalosti rodiny Kavalírů
- fascikl A (dokumenty JVF)
- fascikl B (památky JVF)
- fascikl C (materiály k brožurám Rub a líc, Buď jasno mezi námi)
- fascikl D (dva scrapbooky politických článků, brožura Zur idee des demokratischen Kulturstaates)
- fascikl E (materiál k Blaníku)
- fascikl F (časopisy z let 1848–1849)
- fascikl G (letáky a provolání z let 1848–1849)
- fascikl H (karikatury z prusko-francouzské války)
- fascikl CH (polské doklady a listy)
- drobné památné předměty JVF

skříň II – tisky díla JVF (v periodikách i knižní otisky, část položek byla doplněna do fondu po Fričově smrti, část obsahuje jeho vpisy)

skříň III (7 polic) – vlastní knihovna JVF (Fričova osobní sbírka knih, periodik, separátních tisků a brožur, zakoupených či darovaných, jichž není sám autorem)

skříň IV (6 polic) – literatura o JVF, vložená do fričovského archivu po roce 1890 (získaná aukčně, veřejnou sbírkou, darem, od rodiny, doplněná výstřižky z periodik a opisy; jednotlivosti z cizích pozůstalostí)

skříň V (trezorová)

- korespondence Fričů a Fričům: 65 svazků dopisů + 6 balíčků neroztříděných dopisů

→ pozůstalost Josefa Jana Friče

→ vizitkář

→ kartotéka k Pamětem

Soupis fričovské knihovny, vyhotovený v KNM v roce 1963, zachoval původní členění do pěti částí, jež u O. Zielecké představovaly skříně. Vydělením rukopisné části ze skříně I a V a poté ještě další selekce vzácnějších položek knihovny skříní II a IV vytvořilo výrazné „mezery“. Při novém signování položek se nedůsledným scelováním těchto mezer, anebo jejich vyplňováním jinými (náhradními) položkami, posunulo průběžné číslování. Většina položek tak nese dvě a více signatur (více v případě, že dříve patřila jinému majiteli, byla dodatečně zakoupena z jiné sbírky atp.), proto jsem při sestavování soupisu, který je součástí této disertační práce, nezaváděla žádné další číslování nebo jiné označování, jež by už v konkrétních položkách nebylo vepsané, nýbrž podržela současné signatury a jejich následnost v soupisu, podle nichž lze i jednotku identifikovat v Generálním jmenném katalogu KNM (o sestavení soupisů viz oddíl 3.4/).

Jelikož obsah skříně I byl kompletně přesunut do LA PNP, zkatologizovali na jeho místo v KNM všechny položky z pobočných skříní a jednotky solitérní. Z obsahu pozůstalosti J. J. Friče (trezorová skříně V) bylo z nepochopitelného důvodu vyjmuto deset knižních jednotek různého původu, které se vztahují k tématu *Rukopisů* a jež J. J. Frič studoval, a z LA PNP vráceno do KNM,¹⁵⁷ kde byly zkatologizovány jako samostatný oddíl knihovny.¹⁵⁸ Obsah všech pěti tematických oddílů fričovské knihovny je sice hojně kontaminován položkami, které do jejich základní charakteristiky nepatří, náprava těchto nedůsledností by si však znovu vyžádala novou katalogizaci a nové přečíslování, což by do stávajícího systému pravděpodobně vneslo spíše více zmatku než řádu.

Přínosem lokálního soupisu fričovské knihovny v KNM je vůbec první seznam titulů sbírky brožur (viz oddíl III 412–540), nevýhodou zásadní nejednotnost seznamu, která se projevuje ve více rovinách. Není definována základní jednotka, z čehož vyplývají mj. nepřesnosti následného sčítání, zejména v případě existujících duplikátů – někdy počítaných samostatně, katalogizovaných pod vlastní signaturou, jindy souhrnně pod jednou signaturou, případně pod signaturu dělenou (např. **12a**, **12b**, **12c**), a výjimečně není duplikát v katalogu registrován,

¹⁵⁷ Proto mají vlepny katalogizační štítky jak LA PNP, tak KNM.

¹⁵⁸ Obsah skříně I a V viz zde seznam rukopisů a Fričova bibliografie.

přestože je přítomen. Podobně nejasné je zacházení s přívazky, doplňky, vložkami, volnými, tj. do scrapbooků nevrátenými výstřižky, dále také s knihami a brožurami různých autorů dodatečně svázanými do jediného svazku, nebo s vícedílnými, resp. vícesvazkovými soubory. Nejzřetelněji se obtíže ve způsobu třídění projevují v katalogizaci a součtu periodik, jelikož se ve fondu vyskytují jednak výstřižky z určitých čísel, jednak vybraná čísla z neucelených ročníků a jednak (téměř) kompletní ročníky, a to buď v pevné vazbě, anebo volně v krabici či deskách. Většinou podle typu vazby, ale ne vždy, je pak buď počítán jeden ročník jako jedna položka pod jednou signaturou, anebo započítávány jednotlivé sešity (čísla daného periodika) samostatně pod jednou signaturou, ovšem jako samostatné svazky. Tituly jsou v soupisu uváděny s minimem bibliografických údajů, realitě neodpovídají informace o počtu dílů, svazků a přívazků, případně duplikátů, u periodik zcela chybí nebo je chybně zaznamenán ročník a výčet čísel,¹⁵⁹ několikrát jsou zaměněny signatury u navazujících jednotek atd. Přestože byla v průběhu posledních let opakovaně prováděna inventura, ani jedna nevykázala žádnou nesrovnalost ani ztrátu, dokonce opakovaně potvrdila přítomnost svazku **III 115**, který je trvale ztracen.¹⁶⁰

Ve fondu KNM se nalézají svazky se štítkem Literárního archivu, stejně jako se v LA PNP nalézají svazky s vlepěným štítkem KNM, z nichž některé nesou signaturu odpovídající některé z 38 vyňatých položek, které byly sice v roce 1963 započítány do fondu KNM, ale nezkatalogizovány a pak přesunuty do LA PNP. Jelikož v lokále není zaznamenán žádný bibliografický údaj, který by tyto položky blíže určil, dokonce ani jejich název, pouze přidělené číslo, bylo neskutčné hledat v kartonech fričovského archivu v LA PNP možné kandidáty na jejich dosazení. Takové šťastné případy značím v přítomném katalogu knihovny hned za signaturou zkratkou „LA PNP“.

Téměř současně se vznikem knihovního soupisu v KNM, sestavil další, podrobnější soupis fričovské knihovny Richard Khel za asistence Jany Jakšové. Pro studijní účely a lepší orientaci badatelů jej – na rozdíl od interního lokálu KNM – vydal tiskem (Praha, Národní muzeum 1965). Jako první si také všiml provenienčních značek a upozorňuje na ně vždy

¹⁵⁹ Paradoxně nejvíc zmatečný a nepřesný je v lokálu KNM soupis ročníků *Časopisu Českého muzea*, navíc některé z chybějících položek byly nahrazeny nejen nepůvodními exempláři z cizího fondu, ale i neodpovídajícími ročníky.

¹⁶⁰ V roce 2014 jsem v depozitáři našel zapadlý lístek s poznámkou, že svazek byl zapůjčen mimo běžnou registraci; uvedené jméno se nám bohužel nepodařilo vyhledat ani v seznamu bývalých či stávajících zaměstnanců Národního muzea, ani v databázi registrovaných čtenářů či badatelů. Bylo by samozřejmě možné nahradit ztracený titul např. duplikátem, ale tento postup popírá ideu osobní knihovny, sdružující individualizované exempláře („knihy dotýkané“), nikoli konkrétní díla nebo vydání.

v popisu příslušného exempláře. Přestože do soupisu zahrnul i některé položky uložené v Literárním archivu,¹⁶¹ překvapivě uvádí výrazně nižší počet bibliografických jednotek (717 v KNM a 206 v LA PNP, celkem 923) než lokální soupis (1 659 v KNM).¹⁶² Tento významný rozdíl je dán již zmíněným nejednoznačným vymezením pojmů položka – svazek – knihovní jednotka. Khel opravil některá pochybení lokálního seznamu, doplnil údaje a zpřesnil tak povědomí o obsahu fričovské knihovny, z jeho způsobu třídění však vyplývá, že se neseznámil s obsahem ani původem exemplářů a že neporozuměl tematickému a akvizičnímu způsobu rozřazení jednotek do pěti souborů. Svůj soupis v abecedním pořádku rozdělil podle druhu média na monografie a periodika a v rámci těchto částí ještě podle jazyka vydání. Zastřešujícím kritériem je však rozdělení na literaturu vydanou před rokem 1890 a na literaturu vydanou po roce 1890, čímž Khel jasně signalizuje, že prvních 725 položek považuje za exempláře vlastněné J. V. Fričem a následujících 198 za pozdější dodatky.¹⁶³ Tak to ostatně pochopil i Miroslav Bidlas, který napsal ke Khelovu soupisu průvodní slovo. Takový způsob třídění fričovské knihovny ovšem představuje naprostou dezinterpretaci Fričovy pozůstalosti, protože zcela smazává nejen rozdíl mezi knihami Fričovými a částí sbírkovou,¹⁶⁴ ale též důvod, proč byla jednotka do knihovny zařazena.¹⁶⁵

¹⁶¹ Vzhledem k podstatným nepřesnostem, opakujícím se omylům, a především k zásadnímu nepoměru k neregistrovaným exemplářům je možné, že pouze převzal některé z tematických seznamů O. Zielecké.

¹⁶² Omylem jsou sice započítány prázdné řádky formuláře, ale ani po jejich odečtení se součet řádově nesníží.

¹⁶³ Položkám v Khelově seznamu jsou v abecedním pořádku přidělena nová čísla, která nesouvisí s žádnou dřívější signaturou.

¹⁶⁴ Nelze paušálně rozdělit položky podle roku vydání na část vydanou před Fričovými úmrtím a na část po jeho smrti a domnívat se, že všechny položky z první části Fričovi patřily, tzn. byly součástí jeho knihovny.

¹⁶⁵ Kupříkladu většina periodik (ať už z Fričovy pozůstalosti, nebo získaných později) je v knihovně přítomna právě a jen proto, že obsahuje příspěvek, jehož je Frič autorem; Khelův separátní soupis periodik však mísí všechna periodika dohromady, tzn. nečiní rozdíl mezi exemplářem (časopis, který Frič vlastnil a četl) a médiem (časopis, který otiskl nějaké Fričovo dílo).

3/ ZPRACOVÁNÍ SOUPISŮ FRIČOVSKÉHO ARCHIVU

Následující čtyři soupisy jsem sestavovala na podkladech starších dílčích seznamů, archivních materiálů, elektronických databází, bibliografických soupisů a zdrojů, které souhrnně uvádím v soupisu literatury v závěru této disertační práce. Mimoto jsem od roku 2011 prováděla vlastní excerpci literárních časopisů české a německé provenience z období 19. století a získané, dosud nevidované poznatky jsem k již známým připojila. Veškeré informace a uváděná data, čerpané ať už z osobních rukopisných poznámek samotného J. V. Friče, nebo ze současných bibliografických databází (KNM, NKP, ÚČL AV ČR), jsem vždy znovu ověřovala a zaznamenala pouze takové, jejichž správnost se potvrdila.

Formu bibliografického zápisu jsem přizpůsobovala předloze – přepisem titulní stránky, v případě brožur obálky, u periodik hlavičky. Chybějící bibliografické údaje, jež jsou dnes standardní součástí monografických i periodických tisků a které bylo možné doplnit z jiných zdrojů, uvádím v hranatých závorkách, podobně jako vlastní emendaci koruptel.¹⁶⁶ Transliteruji českou frakturu, transkribuji německou frakturu a kurzivu, zachovávám azbuku. Pro rozlišení rukopisných vpisů od tištěných citací užívám plošně kurzivu. Pokud je dílo podepsáno Fričovým jménem nebo jeho iniciálami, u titulu ho nevypisuji,¹⁶⁷ bylo-li uveřejněno nebo se dochovalo pod pseudonymem, signaturou či šifrou, uvádím ji za titulem.¹⁶⁸

Všechny čtyři soupisy a text disertační práce jsou propojeny vzájemnými odkazy na příslušné položky.

3.1/ soupis bibliografie J. V. Friče

Předkládaná bibliografie, po jejímž sestavení se hovoří už přes jedno a půl století, se snaží postihnout celé dílo Josefa Václava Friče, výběrově připojuje i zásadní nebo pozoruhodné odkazy na soudobou reflexi jeho tvorby. Literaturu o Fričovi z období let 1890–1940 shromáždila O. Zielecká a její soupisy uvádím v katalogu knihovny (viz **II 49**, **IV 236**,

¹⁶⁶ V podstatě žádná kniha vzhledem k době vydání (samozřejmě s výjimkou několika novějších dodatků z oddílu IV) neobsahuje tiráž ani impresum.

¹⁶⁷ Resp. pouze v případě, je-li jméno autora součástí názvu díla.

¹⁶⁸ Seznam nalezených pseudonymů a šifer viz úvod bibliografie.

IV 237 a další v LA PNP). Literaturu o Fričovi z poválečné doby do současnosti doplňuje seznam použité literatury v závěru této disertační práce.

Jsem přesvědčena, že vznik kompletního soupisu původního i překladového Fričova díla je důležitý nejen pro prohloubení a zpřesnění současných poznatků o autorově životě, osobnosti a tvorbě, ale že též přispěje k poznání a doplnění dobových souvislostí kulturních, historických, společenských, politických apod.

Přes veškerou snahu podat co nejobsáhlejší, vyčerpávající přehled Fričova díla jsem si vědoma neúplnosti soupisu a přeji si, aby byl v brzké budoucnosti ještě rozšířen.

Pokud jsem si při atribuci anonymních nebo netradiční šifrou signovaných textů nebyla zcela jista Fričovým autorstvím, do soupisu jsem jej neuvedla. Za největší komplikaci při sestavování bibliografie, již snad bude možno již brzy napravit, považuji dočasnou konzervaci části fondu jak Národní knihovny České republiky, tak Knihovny Národního muzea z důvodu generální rekonstrukce jejich objektů i depozitářů. Kromě toho v několika výjimečných případech nebylo možné požadované unikátní archiválie zpřístupnit např. kvůli jejich špatnému stavu, některá čísla periodik se bohužel nedochovala¹⁶⁹ nebo nejsou vůbec k dispozici.¹⁷⁰

Dokonce ani sám Frič si někdy nebyl zcela jist svým autorstvím, když při přípravách na psaní svých pamětí v sebraných dobových periodikách označoval vlastní příspěvky. O. Zielecká se opakovaně pokoušela určit počet článků, které Frič za svůj život napsal. I když vycházela „jen“ ze shromážděného fondu fričovského archivu, blížila se sedmi stům padesáti publikovaným textům.¹⁷¹

K sestavení Fričovy bibliografie jsem použila dílčí soupisy uložené ve fričovském archivu, jejichž původcem byl sám Frič (s přihlédnutím k pozdějším doplňkům pořadatelů pozůstalosti) a které sestavovala O. Zielecká, dobové knihopisné a literární přehledy, soudobé tištěné bibliografické seznamy a elektronické databáze. Všechna data, která nejsou výsledkem mé excerpcce, jsem vždy ověřovala přímo dohledáním pramene.

¹⁶⁹ Ani v NKP nejsou archivovány různé verze jednoho čísla (např. ranní – odpolední – večerní vydání téhož čísla *Národních listů*), jindy chybí i v rámci dne variabilní přílohy, popř. není archivována verze konfiskovaná a po konfiskaci atp.

¹⁷⁰ Např. *Südslavische Korrespondenz*, *Agrarer Zeitung* nebo novější ročníky deníku *Wanderer*.

¹⁷¹ Při ověřování tohoto údaje jsem si povšimla, že nepostupovala jednotně při určení počítané položky, tzn. někdy zaznamenala celý článek jako jednu položku, jindy započítala jako samostatné položky jednotlivé otisky, pokud článek vycházel na pokračování (což ve výsledku činí řádové rozdíly).

Fričovu bibliografii jsem rozdělila do deseti oddílů a v jejich rámci dále členila:

I/ poezie¹⁷²

a/ soubory básní

aa/ soubory autorské

ab/ almanachy

ac/ posmrtně

b/ jednotlivé básně

c/ poezie – překlady tištěné

II/ próza

a/ próza – původní

aa/ soubory autorské

ab/ jednotlivé prózy původní

b/ próza – překlady

III/ drama¹⁷³

a/ původní hry

b/ přeložené hry¹⁷⁴

IV/ paměti

V/ brožury

¹⁷² Oddíl poezie dále doplňuji přepisem (1) Fričova rukopisného seznamu 202 básní, (2) chronologicky uspořádaných soupisů jednotlivých básní a zamýšlených cyklů s poznámkami a soupisem (3) jednotlivých básní tištěných v periodikách nebo samostatně, jinde neregistrovaných.

¹⁷³ Divadelní hry ve verších zařazuji do oddílu drama.

¹⁷⁴ U několika Fričových divadelních her se rozcházejí názory, kdy lze text ještě považovat za originální dílo inspirované cizí předlohou a kdy se už jedná o upravený překlad (řídila jsem se poznámkami a určením autora).

a/ původní

b/ přeložené

VI/ sborníky a almanachy, které JVF redigoval a v nichž publikoval

VII/ redigovaná edice

VIII/ periodika¹⁷⁵

a/ které JVF redigoval a do nichž i přispíval

b/ v nichž JVF publikoval

IX/ přednášky a proslovy

a/ tištěné

b/ v rukopisu

c/ přednášky, četby a kolokvia JVF v Umělecké besedě v letech 1880–1890

X/ umělecká zpracování životních osudů JVF

a/ beletrie

b/ filmy

Ve všech oddílech preferuji chronologické řazení. Vždy uvádím kompletní genezi díla, bylo-li ji možné zjistit (vznik rukopisu, první otisk časopisecký, první otisk knižní, v případě divadelních her premiéru), informace o existenci dokumentů a dokladů, jejich současnou lokaci a odkaz do ostatních soupisů. Připojuji též bibliografické odkazy na dobové ohlasy.

¹⁷⁵ Časopisecké otisky básní a povídek jsou zaznamenány v oddílech I/ poezie a II/ próza; na seznamy příspěvků v periodikách, které jsou součástí fričovské knihovny, odkazují přímo do katalogu.

3.2/ soupis rukopisů, drobných tisků a dalších památek J. V. Friče, uložených v LA PNP

Soupis rukopisů ve fričovském archivu vychází ze soupisu O. Zielecké. Jeho strukturu (oddíly I–XXI) i poznámky o původním uložení autografů a opisů v psacím stole jsem zachovala proto, že pro budoucí uspořádání fričovského fondu ve sbírkách Literárního archivu považuji za nezbytné rekonstruovat tento stav, jemuž současné rozložení materiálu v kartonech ještě částečně odpovídá. Následující soupisy (*) vypočítávají obsah původních fasciclů (skříně I) a dnes už rozmetané soubory periodického tisku (menší skříně). V posledních dvou oddílech registruji netříděný, solitérní, neinventarizovaný a po kartonech volně rozložený materiál¹⁷⁶ fričovského archivu.

I/ POEZIE

II/ DRAMA

a/ rukopisy

b/ rukopisné fragmenty a drobnosti divadelní

IIIa/ MENŠÍ PRÁCE PRÓZOU I VERŠEM A DROBNÉ TISKY

IV/ PŘEKLADY

IIIb/ MENŠÍ PRÁCE PRÓZOU I VERŠEM A DROBNÉ TISKY

V/ ZÁPISNÍKY A DENÍKY

VI/ KRESBY

VII/ FOTOGRAFIE A OBRAZY

VIII/ OPISY DENÍKŮ JVF

IX/ AUTOGRAFY A NAVŠTÍVENKY

X/ VOLBY 1889

XI/ ČESKÉ ZAHRANIČNÍ SPOLKY

XII/ UMĚLECKÁ BESEDA

XIII/ PŘEDNÁŠKY

¹⁷⁶ Fragmenty rukopisů, malé výstřižky a neúplné separáty, navštívenky, kartotéční lístky a další drobné památky zabírají několik netříděných kartonů a jsou náhodně rozptýleny i v kartonech částečně uspořádaných.

XIV/ PAMĚTI

XV/ SMETANA – SABINA – RYBA

XVI/ NÁRODNÍ DIVADLO

XVII/ PÍSNĚ A PŘÍLEŽITOSTNÍ BÁSNĚ

XVIII/ ALBUM LA BOHÊME

XIX/ DOPISY VĚZŇŮ Z VYŠETŘOVACÍ VAZBY NA HRADČANECH A Z PEVNOSTI
KOMÁRNO

XX/ PAMÁTKY PO ANNĚ ULLMANNOVÉ

XXI/ KORESPONDENCE

* PAMÁTKY [fascikl B]

* DOKUMENTY [fascikl A]

* ROKY 1848 A 1849 [fascikl F a G]

I/ letáky a provolání 1848, 1849

II/ časopisecké zprávy a prameny o r. 1848 a 1849

III/ periodické tiskoviny z revolučních let, uložené v JVF fondu v LA PNP

a/ větší sbírky

b/ jednotlivá čísla slovanských periodik

c/ jednotlivá čísla německých periodik

* STUDIJNÍ MATERIÁL – PERIODIKA S POZNÁMKAMI MANU JVF

a/ česká a německy psaná periodika

b/ francouzská periodika

* RUKOPISY SMÍŠENÉ A CIZÍ

* DALŠÍ LISTINNÝ MATERIÁL, JINDE NEREGISTROVANÝ

3.3/ soupis knih, periodik a drobných tisků, uložených ve fondu J. V. Friče v LA PNP

Soupis drobnějších tiskovin, převážně jednotlivých čísel nebo menších souborů periodik, představuje položky, které byly při rozdělení fričovského archivu vyděleny z knihovny a převezeny do Literárního archivu PNP. Část z nich patřila přímo Fričovi (obsahuje jeho vpisy a poznámky), část byla získána dodatečně. Tyto položky nebyly zkatologizovány (nejsou opatřeny signaturou), proto v tomto případě volím výjimečně abecední uspořádání. Vzhledem k převažujícímu množství tiskovin a anonymních nebo kolektivně zpracovaných brožur řadím všechny položky podle názvu (i v těch výjimečných případech, že autor je na obálce uveden).

Jedná-li se o položku, která byla původně součástí většího celku, připojuji odkaz do katalogu knihovny. Struktura bibliografického údaje i následující popisné části odpovídá způsobu zpracování položek fričovské knihovny (viz níže).

Soupis jsem sestavila excerpací fričovského archivu a následně porovnála se seznamy O. Zielecké a Khelovou bibliografií.

V závěru připojuji ještě soupis rukopisů, tisků a dalších památek, uložených ve fondech ostatních Fričů – Fričova otce Josefa Františka Friče, Fričových bratrů Antonína, Karla, Václava a Vojtěcha Fričových a dětí Josefa Jana Friče a Boženy Fričové – společně se základními informacemi o fondech a jejich uspořádání.

3.4/ soupis knihovny J. V. Friče, uložené v depozitáři KNM v Terezíně

Soupis titulů fričovské knihovny jsem pořizovala v průběhu excerpce provenienčních značek jejich jednotlivých položek.¹⁷⁷ Zvolila jsem řazení, které odpovídá současnému uspořádání knihovny, podle nových, lokálních signatur, jimiž byly jednotky opatřeny v KNM, z důvodů výše popsanych (viz 2.3.3/), především však proto, že alespoň částečně zachovává původní

¹⁷⁷ Při práci v depozitáři jsem se orientovala podle lokálního seznamu KNM, teprve po dokončení druhé excerpce jsem výsledný soupis komparovala s Khelovou bibliografií.

rozdělení knih do oddílů podle akvizice.¹⁷⁸ Upustila jsem od možnosti přeskupit položky napříč oddíly, neboť počet těch, u nichž nelze s jistotou určit, zda je Frič vlastnil, nebo ne, je příliš vysoký. Odklonila jsem se i od abecedního a tematického řazení, byť v rámci stávajících oddílů, jelikož jakýkoli nový klasifikační klíč by si pro účely odkazování vynucoval zavedení další roviny signování. Teritoriální způsob dělení považuji za postup zastaralý, typický především pro dobu českého národního obrození; podobně hledisko jazykové¹⁷⁹ je v organizaci Fričovy privátní knihovny vzhledem k tehdejším nakladatelským, tiskárenským a distribučním možnostem spíše matoucí.¹⁸⁰

Katalog knihovny je rozdělen do pěti oddílů:

Frič I – periodika s příspěvky JVF

Frič II – dílo JVF tisky

Frič III – knihovna JVF

III 412–540 brožury

Frič IV – sebraná literatura o JVF a jeho době

IV 1–35 literatura o JVF a jeho prostředí

IV 36–104 literatura o letech 1848–1849 a období kolem r. 1867

IV 105–241 různé

Frič V – RKZ

¹⁷⁸ V popisu jednotky pak uvádím i původní signaturu, pod kterou byla zkatologizována O. Zieleckou, neboť jen prostřednictvím rekonstrukce tohoto číslování jsem mohla identifikovat nalezené položky a jejich duplikáty.

¹⁷⁹ Třídění jazykové a teritoriální (resp. etnografické) považuji pro analýzu textového materiálu z období národního obrození, potažmo celého 19. století za nezbytné, ovšem z hlediska literárněhistorické charakteristiky (jazyk vydání ve smyslu média, kódu mezi autorem a cílovým čtenářem), nikoliv jako moderní metodiku jeho klasifikace.

¹⁸⁰ Problematické jsou i obecnější kategorie třídění: (1) chronologický aspekt – většinou v rámci tematického – zohledňuje datum vydání exemplářů nebo období života autora díla (ve fričovské knihovně se však nalézají položky anonymní, polytematické složky, kolektivní díla atp.), (2) teritoriální aspekt umožňuje třídění podle místa vydání, národnosti autora či jazyka díla (v případech samotné Fričovy činnosti je matoucí snaha zavést takový systém, neboť Frič psal běžně česky, německy a francouzsky; měl rakouské a později pruské občanství /a žádal i o srbské/, ale jako hrdý Čech se celý život hlásil i k dalším slovanským národnostem, zejména Polákům; z pozice imigranta publikoval v Anglii, Francii, Německu, Rakousku, Švýcarsku, Chorvatsku /přičemž jazyk díla a místo jeho vzniku, redakce, tisku a distribuce se lišilo i v rámci jednoho svazku!/: srov. např. Fričovy vydavatelské peripetie při redigování časopisu *Čech* [→ viz bibliografie VIIIa].

Bibliografické údaje přepisují věrně dle originální předlohy: u nejstarších tisků dodržují původní český pravopis; českou a německou frakturu – v případě ručních vpisů německou kurzivu – transliterují, zachovávám tištěnou azbuku i ababetu. Opis provádím podle titulní strany knihy, v případě brožur podle vnější obálky, v případě periodik podle hlavičky; další údaje doplňuji z informací různě umístěných v exempláři; nejsou-li k dispozici, opatřuji je z jiných bibliografických zdrojů a uvádím v hranatých závorkách. Přepis rukopisných vpisků odlišuji kurzivou, citace tištěných pasáží v případě nutnosti jejich odlišení od ostatního textu vkládám do uvozovek.

3.4.1/ schéma katalogizace

signatura (oddíl a číslo položky)

název – podnázev – autor, redaktor, překladatel – vydání, ročník – svazek, díl, sešit, číslo – nakladatel, vydavatel – tiskárna, distribuce – ediční řada, pořadí svazku – místo vydání – rok vydání – počet stran – počet příloh, ilustrací

jazyk, písmo – rukopis, opis, tisk – cena, předplatné – tištěné motto

desky, obálka (barva, materiál) – vazba (dodatečná, oříznutí, nesvázáno) – listy (nerozřezané, chybějící) – zachovalost, poškození

poznámky o individualizaci exempláře:

provenienční značky

→ vepsané: vpisy, poznámky, výpisky, věnování, podpis, jméno, cenzurní škrty, zatržení v okraji, podtržení textu, kresby, značky, symboly, šifry

→ vtištěné: razítka, razítkové exlibris, razítkové kolky

→ vlepené: exlibris, známky, kolky, knihkupecké štítky, viněty

→ vložené: výstřižky, záložky, štítky, vylisované předměty

původce provenienční značky

umístění provenienční značky v exempláři

charakteristika provenienční značky: barva, tvar, velikost, zachovalost, smazání

znění provenienční značky

poznámka o akvizici (aukce, dar, koupě)

odkaz na související položku, dubletní exempláře, původní signatura

foto

LITERATURA

*Kniha je předurčena stát se pomůckou
kolektivního intelektuálního sebeukájení.*

(Petr Hlaváček)

1/ materiálové zdroje

fričovská knihovna, uložena v depozitáři Národního muzea v Terezíně II

fričovská pozůstalost, zejména rukopisy a dokumenty, uložena v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze

2/ elektronické databáze vědeckých institucí

Katalogy a databáze Národní knihovny ČR

https://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=base-list

Databáze, knihovny, digitalizované archivy a bibliografie Ústavu pro českou literaturu Akademie věd ČR

<http://www.ucl.cas.cz/cs/internetove-zdroje>

Souborný katalog knihoven Národního muzea

<https://nmcentral.kpsys.cz/#!/>

Fondy a databáze Literárního archivu Památníku národního písemnictví

<http://www.badatelna.eu/pnp-pruvodce>

3/ bibliografické katalogy

BAČKOVSKÝ, František: *Přehled dějin písemnictví českého z let 1848–1898*. Praha, F. A. Urbánek 1898.

Český katalog bibliografický za roky 1890–1915. Praha, nákladem Spolku československých knihkupeckých účetních 1889–1915.

Český obzor literární. Praha, E. Grégr 1867–1868.

DOUCHA, František; DUNDR, Josef Alexandr; URBÁNEK, František Augustin: *Knihopisný slovník česko-slovenský, aneb seznam kněh, drobných spisův, map a hudebných věcí, vyšlých v jazyku národa česko-slovenského od roku 1774 až do nejnovější doby*. Praha, I. L. Kober 1865.

ESTERMANN, Alfred: *Die deutschen Literatur-Zeitschriften 1815–1850: Bibliographien, Programme, Autoren*. München, K. G. Saur 1991.

ESTERMANN, Alfred: *Die deutschen Literatur-Zeitschriften 1850–1890: Bibliographien, Programme*. München, K. G. Saur 1988–1989.

Gesamt-Verlags-Katalog des Deutschen Buchhandels und des mit ihm im direkten Verkehr stehenden Auslandes: vollständig bis Ende 1880. XII., Agram-Wels. Münster i/W., Adolph Russell's Verlag 1882.

KLOUČEK, Jaroslav; ŽIŽKA, Leoš Karel: *Catalogue des ouvrages français traduits en tchèque*. Praha, Alliance française 1889.

MICHL, Josef Václav Justin: *Auplný literárny létopis čili Obraz slowesnosti Slowanůw nářečj českého*. Praha, Kronbergrowa wdowa a Weber 1839.

URBÁNEK, František Augustin: *Věstník bibliografický: časopis pro literaturu, hudbu a umění*. Praha, I. L. Kober 1870–1876.

ZÍBRT, Čeněk: *Bibliografie české historie. Díl první – Knihověda a část všeobecná, pomocné vědy*. Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1900.

4/ literatura k výzkumu osobních knihoven a popisu provenienčních značek

ALLEN, James Smith: *In the Public Eye. A History of Reading in Modern France, 1800–1940*. Princeton, Princeton University Press 1991.

ALTICK, Richard: *The English Common Reader. A Social History of the Mass Reading Public 1800–1900*. Chicago, University of Chicago Press 1957.

AURICH, Frank; KOCOUREK, Jana; KÖHLER, Norman: *Provenienzmerkmale aus dem Bestand der Sächsischen Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden*. Dresden, SLUB Dresden March 2010.

BADER, Bernd: *Mäzene, Künstler, Büchersammler. Exlibris der Universitätsbibliothek Giessen*. Giessen, Universitätsbibliothek Giessen 2007.

BÁEZ, Fernando: *Obecné ničení knih*. Brno, Host 2012.

Besedy o dějinách tisku. Ohlédnutí za českými nakladateli, typografy a tiskaři. Ed. Olga Fridlová. Praha, Národní technické muzeum 1997.

BÖDEKER, Hans-Erich: *Histoires du livre, nouvelles orientations*. Paris, IMEC 1995.

BOHATCOVÁ, Mirjam a kol.: *Česká kniha v proměnách staletí*. Praha, Panorama 1990.

CEJPEK, Jiří; HLAVÁČEK, Ivan; KNEIDL, Pravoslav: *Dějiny knihoven a knihovnictví v českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin*. Praha, Karolinum 1996.

CESTELLI, Katia; GONZO, Anna: *Provenienze. Metodologia di rilevamento, descrizione e indicizzazione per il materiale bibliografico*. Trento, Provincia autonoma di Trento 2009.

Colportage et lecture populaire. Imprimés de large circulation en Europe, XVIe-XIXe siècles, sous la direction de Roger Chartier et Hans-Jürgen Lüsebrink, Paris, IMEC Editions et Editions de la Maison des Sciences de l'Homme 1996.

COPPENS, Christian: Provenances: Files & Profiles, in *Wolfenbütteler Notizen zur Buchgeschichte* 2004, S. 61–82.

CURWEN, Tony; JONSSON, Gunilla: Provenance and the Itinerary of the Book: recording provenance data in on-line catalogues, in *CERL Papers VII. Imprints and owners: Recording the cultural geography of Europe*, Budapest. London, Consortium of European Research Libraries 2007.

ČINÁTL, Kamil: Čtenář – produkt osvícenské reformy školství, in *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*. Dolní Břežany, Scriptorium 2005, č. 1–2, s. 60–72.

Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky. Ed. Miloš Sedmidubský, Miroslav Červenka, Ivana Vízdalová. Brno, Host 2001.

DADSON, Trevor J.: *Libros, lectores y lecturas*. Madrid, Arcos/Libro S. L. 1998.

DAVIDSON, Cathy N.: *Reading in America*. Baltimore, Johns Hopkins University Press 1989.

DREWS, Peter: Die Rezeption tschechischer Belletristik im deutschen Sprachraum 1770–1850, in *Germanoslavica. Zeitschrift für germano-slawische Studien* 2005, N. 1, S. 1–57.

ECO, Umberto: *Lector in fabula. Role čtenáře aneb interpretační kooperace v narativních textech*. Praha, Academia 2010.

ESCOLAR SOBRINO, Hipólito: *El lector – la lectura – la comunicación*. Madrid, Asociación Nacional de Bibliotecarios, Archiveros y Arqueólogos 1972.

Ex libris... Ex bibliotheca... Knižní sbírky Knihovny Národního muzea a jejich dřívější majitelé. Praha, Národní muzeum 2015.

FINKELSTEIN, David; McCleery, Alistair: *The Book History Reader*. London and New York, Routledge 2002.

FURET, François; OZOUF, Jacques: *Lire et écrire*. Paris, Minuit 1977.

Histoire de la lecture dans le monde occidental. Paris, Editions du Seuil 1997.

Historia de la edición y de la lectura en España 1472–1914. Bajo la dirección de Víctor Infantes, François Lopez, Jean-François Botrel. Madrid, Fundación Germán Sánchez Ruipérez 2003.

A History of Reading. New York, Viking Penguin 1996.

CHALOUPKA, Otakar: *Takoví jsme my – čeští čtenáři*. Praha, Adonai 2002.

CHARTIER, Roger: *Histoires de la lecture. Un bilan des recherches*. Paris, IMEC 1995.

CHARTIER, Roger: *Les Usages de l'Imprimé (XVe-XIXe siècle)*. Paris, Fayard 1987.

CHRISTIN, Anne-Marie: *Espaces de la lecture*. Paris, Retz 1988.

ISER, Wolfgang: Koncepty čtenáře a koncept implicitního čtenáře, in *Aluze* 2004, č. 2–3, s. 135–143.

ISER, Wolfgang: Proces čtení ve fenomenologickém pohledu, in *Aluze* 2002, č. 2, s. 105–117.

ISER, Wolfgang: *Der Akt des Lesens. Theorie ästhetischer Wirkung*. München, Fink 1976.

JACKSON, H. J.: *Marginalia: Readers Writing in Books*. New Haven, Yale University Press 2001.

JAMMERS, Antonius: *Bibliotheksstempel. Besitzvermerke von Bibliotheken in der Bundesrepublik Deutschland*. Wiesbaden, Reichert 1998.

JAUSS, Hans Robert: *Literaturgeschichte als Provokation*. Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag 1979.

Jazyk a řeč knihy: k výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. Ed. Jitka Radimská. České Budějovice, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích 2009.

Jihoslovenské literatury v českém prostředí. Eds. Ivo Pospíšil a Miloš Zelenka. Brno, Masarykova univerzita 1999.

K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. Čtenář a jeho knihovna. Ed. Jitka Radimská. České Budějovice, Jihočeská univerzita 2003.

K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. Jazyk a řeč knihy. Ed. Jitka Radimská. České Budějovice, Jihočeská univerzita 2009.

KHEL, Richard: K podílu knih na utváření života a díla Františka Palackého (1798–1823), in *Časopis Národního muzea v Praze*, řada c – literární historie 2005, č. 1–2, s. 57–89.

KHEL, Richard: *Na papíře napsáno a vytištěno.* Praha, Naše vojsko 2008.

KHEL, Richard: *Papír všude a se vším.* Praha, Mladá fronta 2007.

KHEL, Richard: *Poselství papíru.* Praha, Karolinum 1999.

KHEL, Richard; JAKŠOVÁ, Jana: *Knihovna Josefa Václava Friče: bibliografický soupis.* Praha, Národní muzeum 1965.

Knihovna Národního muzea. Praha, Národní muzeum 1953.

Komu asi patřila? Knihy a jejich lidé – sběratelé i nepřátelé. Praha, Národní muzeum 2015.

KUBÍNOVÁ, Marie: *Text v pohybu četby. Úvahy o významové a komunikační povaze literárního díla.* Praha, Academia 2009.

Les seigneurs du livre. Les grands collectionneurs du XIXème siècle à la Bibliothèque royale de Belgique. Bruxelles, Bibliothèque royale de Belgique 2008.

LESŇÁK, Rudolf: *Literárne dielo a čitateľ.* Bratislava, Slovenský spisovateľ 1982.

Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Praha, Academia 1985–2008.

LIBA, Peter: *Čitateľ a literárny proces.* Bratislava, Tatran 1987.

Libraries within the library: the origins of the British Library's printed collections. London, British Library 2009.

LIFKA, Bohumír: *Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000 až 1900*. Praha, Spolek sběratelů a přátel exlibris 1982.

LITTAU, Karin: *Theories of reading. Books, bodies and bibliomania*. Cambridge, Polity Press 2006.

MANGUEL, Alberto: *Cestovatel, věž a červ: čtenář jako metafora*. Brno, Host 2016.

MANGUEL, Alberto: *Dějiny čtení*. Druhé vydání, Brno, Host 2012.

MANGUEL, Alberto: *Knihovna v noci*. Brno, Host 2009.

MYERS, Robin; HARRIS, Michael; MANDELBROTE, Giles: *Owners, annotators and the signs of reading*. London, British Library 2005.

NOVOTNÝ, Miloslav: *Knihovna Národního musea (1818–1948)*. Praha, Národní museum 1949.

PEARSON, David: *Provenance Research in Book History. A Handbook*. New Castle, The British Library Studies in the History of the Book 1998.

PEARSON, David: *Books as history. The importance of books beyond their texts*. London, British Library; New Castle, Oak Knoll Press 2008.

POKORNÝ, Jiří: Vytváření čtenářských zájmů, in *Studie k sociálním dějinám 19. století*, Opava, Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě 1997, s. 105–115.

Provenance evidence: thesaurus for use in rare book and special collections cataloguing. Prepared by the Standards Committee of the Rare Books and Manuscripts Section. Chicago, Association of College and Research Libraries 1988.

Průvodce po fondech a sbírkách Archivu Národního muzea. Praha, Národní muzeum 1998.

Průvodce po fondech literárního archivu PNP. Praha, Památník národního písemnictví 1993.

PRZEDAK, A. G.: *Geschichte des deutschen Zeitschriftenwesens in Böhmen*. Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung 1904.

Rezeptionsästhetik. Theorie und Praxis. Hrsg. Rainer Warning. München, Fink 1994.

RYANTOVÁ, Marie: Čtenář, in *Člověk českého raného novověku*, Praha, Argo 2007, s. 398–432.

SHAW, David J.: *Books and their owners: provenance information and the European cultural heritage papers presented on 12 November 2004 at the CERL conference hosted by the National Library of Scotland, Edinburgh*. London, Consortium of European Research Libraries 2005.

ŠIMEČEK, Zdeněk: Půjčovny knih a čtenářské společnosti v Českých zemích a jejich působení do roku 1848, in *Československý časopis historický* 1981, č. 1, s. 63–88.

ŠIMEČEK, Zdeněk; TRÁVNÍČEK, Jiří: *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha, Academia 2014.

ŠÍROVÁ, Marie: *Soupis knihovních fondů KNM*. Interní soupis – rukopis.

ŠLECHTA, F.: *Knihovna V. Náprstka. I. Knihy české. – Bohemica*. Praha, J. Kolář 1872.

TENČÍK, František: *Četba mládeže v počátcích obrození*. Praha, Státní nakladatelství dětské knihy 1962.

TUREČEK, Dalibor: Rezeptionshorizonte der tschechischen Literatur in den Jahren 1800–1850, in *Brücken. Germanistisches Jahrbuch Tschechien-Slowakei* 2003, s. 9–18.

VENCL, Slavomil: *České exlibris. Historie a současnost*. Praha, Sdružení českých umělců grafiků Hollar 2000.

„*Vita morsque et librorum historia.*“ K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. Ed. Jitka Radimská. České Budějovice, Jihočeská univerzita 2006.

VOIT, Petr: *Encyklopedie knihy I–II. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. Druhé vydání, Praha, Libri 2008.

VOLF, Josef: *O starých českých sběratelích knih*. Praha, Spolek českých bibliofilů 1937.

VOPRAVIL, Jaroslav Stanislav: *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře (anagramů, kryptonymů, značek, jmen původních, přijatých, dvojitých, polatinštělých atd.)*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1973.

VRCHOTKA, Jaroslav: *Dějiny Knihovny Národního muzea v Praze (1818–1892)*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1967.

WASKA, Karel: Četba maloměstského řemeslníka v první polovině 19. století. K problematice čtenářského zájmu německy mluvících oblastí Čech, in *Západočeský historický sborník* 1999, s. 169–187.

WITTMANN, Reinhard: *Buchmarkt und Lektüre im 18. und 19. Jahrhundert*. Tübingen, M. Niemeyer 1982.

Wolfenbütteler Notizen zur Buchgeschichte 2004, Heft 1–2:

- Armin Schlechter, Thomas Stäcker: Auf den Spuren der Bücher – Provenienzforschung und ihre Probleme.
- Jürgen Weber: Thesaurus der Provenienzbegriffe. Konzeption und Anwendung.
- Johannes Moetsch: Das Provenienzprinzip im Archiv.
- Jutta Bendt: Provenienzen und Profile. Aspekte bestands- und exemplarspezifischer Erschließung im Deutschen Literaturarchiv.
- Armin Schlechter: Jüngere pfalzgräfliche Bestände aus den Neuburger, Düsseldorfer und Mannheimer Hofbibliotheken in Heidelberg.

ZACH, Aleš: *Slovník českých nakladatelství* [online]. 2008. Dostupné z <http://www.slovník-nakladatelství.cz>.

ZENKER, Ernst Victor: *Geschichte der Journalistik in Österreich*. Wien, k. k. Hof- und Staatsdruckerei 1900.

5/ literatura k osobě a tvorbě J. V. Friče

a/ monografie

BARÁK, Josef: *Vzpomínky Josefa Baráka*. Praha, Družstvo Máje [1904].

BASS, Eduard: *Čtení o roce osmačtyřicátém*. Druhé, doplněné a opravené vydání, Praha, F. Borový 1948.

BROUČEK, Stanislav: *K druhému břehu. Češi v prostředí francouzské společnosti 1862–1918*. Praha, Etnologický ústav Akademie věd ČR 2007.

BROUČEK, Stanislav: *Kandidáti další existence. Z osudů české novodobé emigrace*. Praha, F&J Mediaservis a Etnologický ústav Akademie věd ČR 2004.

BUMBOVÁ, Šárka: *Vyprávění o rodu Fričů*. Ondřejov, Astronomický ústav Akademie věd ČR 1999.

ČECHURA, Jaroslav a kol.: *Historie českých spiknutí*. Praha, Akropolis 2000.

Čeští radikální demokraté. Výbor politických statí. Ed. Karel Kosík. Praha, Státní nakladatelství politické literatury 1953.

Čeští radikální demokraté o literatuře. Výbor ze statí K. Sabiny, J. V. Friče, V. Vávry Haštalského, J. Knedlhane Liblinského, J. E. Sojky a E. Vávry. Ed. Růžena Grebeníčková. Praha, Československý spisovatel 1954.

DÖRFLOVÁ, Yveta; DYKOVÁ, Věra: *Kam se v Praze chodilo za múzami. Literární salony, kavárny, hospody a stolní společnosti.* Praha, Vyšehrad 2009.

DOUBEK, Vratislav: *Česká politika a (východní) vystěhovalectví 1848–1922.* Praha, Akropolis 2012.

DOUBEK, Vratislav: *Česká politika a Rusko (1848–1914).* Praha, Academia 2004.

FRIČ, Josef Václav: *Paměti I–III.* Ed. Karel Cvejn. Praha, Státní nakladatelství krásní literatury, hudby a umění 1957, 1960, 1963.

FRIČ, Josef Václav: *Spisy I. Politické články z let 1847–1864.* Eds. Otto Šimáček a Božena Šimáčková. Praha, Státní nakladatelství politické literatury 1956.

FRIČ, Josef: *Jak se kluk-dědeček flákal po Francii.* Praha, Michal Jůza & Eva Jůzová 1995.

Fričova čítanka. Výbor ze spisů J. V. Friče. Ed. Ferdinand Strejček. Praha, Uher 1924.

Hrdinové a věštcí českého národa. Eds. Rudolf Holinka, Jan Čerovský a František Marek. Přerov, Společenské podniky 1948.

J. V. Frič, básník a revolucionář. Výbor z díla. Eds. Karel Kosík a Růžena Grebeníčková. Praha, Mladá fronta 1953.

J. V. Frič a demokratické proudy v české politice a kultuře: sborník statí. Praha: ČSAV, 1956.

- Karel Kosík: Josef Václav Frič – český buržoasní revolucionář
- Květoslava Boudová: Úloha J. V. Friče v revolučním studentském hnutí roku 1848–1849
- Jan Kaliba: Pokusy J. V. Friče o vydávání časopisů v době bachovské reakce 1854–1858
- Josef Zumr: Čeští radikální demokrati a A. I. Gercen
- Jiří Benda: Kulturní a politická činnost J. V. Friče v době jeho emigrace ve Francii v letech 1860–1867
- Václav Žáček: Problémy slovanské vzájemnosti v české veřejnosti v šedesátých letech 19. století a účast J. V. Friče na jejich řešení
- Jiří Beran: K politické činnosti J. V. Friče v osmdesátých letech
- Božena Wirthová: Básnické dílo J. V. Friče
- Růžena Grebeníčková: K literárním názorům mladého J. V. Friče

- Eva Hermanová: J. V. Frič a N. K. Někrasov
- Věra Bubeničková: J. V. Frič a jeho vztahy k Jaroslavu Čermákovi a Soběslavu Pinkasovi

J. V. Frič v dopisech a denících. Ed. Karel Cvejn. Praha, Československý spisovatel 1955.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava: *Božena Němcová: příběhy – situace – obrazy.* Praha, Academia 2007.

JEREMEJEVA, Galina Ivanovna: *Češskij radikal'nyj demokrat Jozef Vaclav Frič: iz istorii obščestvenno-političeskoj bor'by v Čechii v 40–60-je gody XIX v.* Moskva, Nauka 1984.

JEŽKOVÁ, Petra: *Obležen národem dramatiků. Jan Lier (1852–1917).* Praha, Academia 2014.

JUNGSMANN, Josef: *Zápisky.* Ed. Radek Lunga. Praha, Budka 1998.

KOSATÍK, Pavel: *Čeští demokraté. 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života.* Praha, Mladá fronta 2010.

KOSÍK, Karel: *Česká radikální demokracie. Příspěvek k dějinám názorových sporů v české společnosti 19. století.* Praha, Státní nakladatelství politické literatury 1958.

KUČERA, Martin: *Zprávy tajným inkoustem. Kapitola z dějin českého zpravodajství za první světové války (1914–1918).* Praha, Masarykův ústav Akademie věd ČR 2003.

LENDEROVÁ, Milena; JIRÁNEK, Tomáš; MACKOVÁ, Marie: *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století.* Druhé, doplněné vydání. Praha, Karolinum 2017.

Naši předchůdci. Ed. Karel Cvejn. Praha, Melantrich 1953.

Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století. Sborník příspěvků ze symposia pořádaného oddělením pro výzkum literární kultury ÚČL AV ČR v Praze 13.–14. října 2004. Praha, Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR 2005.

Přátelský kruh Boženy Němcové. Praha, J. Otto 1946.

SECKÁ, Milena: *Vojta Náprstek – vlastenec, sběratel, mecenáš.* Praha, Vyšehrad 2011.

SVĚTLÁ, Karolina: *Z literárního soukromí I. Vzpomínky, paměti, literární dokumenty.* Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1959.

SZYJKOWSKI, Marian: *Polski romantyzm w czeskim życiu duchowym.* Poznaň, Instytut Zachodni 1947.

ŠESTÁK, Miroslav: *Revoluční spolupráce E. Kvaternika s J.V. Fričem v letech 1863–1864: z dějin česko-chorvatských vztahů v období radikálního buržoazně nacionálního hnutí*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1965.

ŠTÚR, L'udovít: *Dielo* I–II. Ed. Jozef Ambruš. Bratislava, Tatran 1986.

TAMBORRA, Angelo: *Josef Václav Frič e l'Italia*. Roma, Istituto per la storia del Risorgimento italiano 1993.

URBAN, Otto: *Česká společnost 1848–1918*. Praha, Svoboda 1982.

ZIELECKÁ, Olga: *Rodokmen Josefa Václava Friče (1829–1890) a Anny rodem Kavalírové (1825–1893)*. Praha, Časopis Společnosti přátel starožitností československých 1938.

ZIELECKÁ, Olga: *Památce Josefa Václava Friče a jeho choti Anny rodem Kavalírové (Sázavské)*. Praha, Státní tiskárna 1937–1938.

ŽÁČEK, Václav: *Josef Václav Frič*. Praha, Melantrich 1979.

b/ studie a články

BAŤHA, František: Literární archiv Umělecké besedy, in *Sborník Národního muzea v Praze* 1963, řada c – literární historie, č. 5, s. 251–268.

BROUČEK, Stanislav: Josef Václav Frič – předobraz osudu českého emigranta, in *Český lid* 1999, č. 2, s. 97–112.

DOUBEK, Vratislav: Josef Václav Frič. Základy politického exilu, in *Vzkazy domů. Příběhy Čechů, kteří odešli do zahraničí (emigrace a exil 1848–1989)*, ed. Lucie Wittlichová, Praha, Labyrint 2012, s. 28–37.

FISCHER, Jan O.: Béranger, J. V. Frič a Gorkij, in *Literární měsíčník* 1981, č. 1, s. 96–99.

FUČÍK, Julius: Tři dny v kalendáři, odd. 3, in *Čtení o českých umělcích a buditelích*. Praha, Státní nakladatelství dětské knihy 1960, s. 34–35.

HESOVÁ, Petra: Fričova pařížská léta tučná i hubená, in *Sborník Národního muzea v Praze* 2016, řada C – literární historie, č. 61, s. 63–72.

HESOVÁ, Petra: Osobní knihovna Josefa Václava Friče – poznámky na okraj, in *Sborník Národního muzea v Praze* 2013, řada C – literární historie, č. 57, s. 66–70.

HORÁK, Jiří: Fričova „Pravdivá píseň o tom, jak čert babu vzal“, in *Český lid* 1955, č. 42, s. 120–122.

CHARYPAR, Michal: Amnestování velezrádci. Spisovatelské podniky J. V. Friče a Karla Sabiny v letech 1854–1861, in kol. autorů: *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*, sv. I, Praha, Academia a Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR 2015, s. 435–448.

KAZBUNDA, Karel: *Pout' Čechů do Moskvy 1867 a rakouská diplomacie*. Praha, Orbis 1924.

KHEL, Richard: Josef Václav Frič, in *Čtenář* 1969, č. 8, s. 270–271.

KLOSOVÁ, Ljuba: J. V. Frič a české divadlo, in *Divadlo* 1954, s. 853–857.

KOSÍK, Karel; GREBENÍČKOVÁ, Růžena: J. V. Frič a ruští revoluční demokraté, in *Praha–Moskva* 1953, č. 10, s. 73–86.

KRULIŠOVÁ, Jarmila; PATEJDLOVÁ JANÍČKOVÁ, Jaroslava: Korespondence Josefa V. Friče s Františkem Novákem, in *Sborník Národního muzea v Praze* 1962, řada C – literární historie, sv. VII, č. 1, s. 1–50.

LOUŽIL, Jaromír: Dva dopisy Karla Sabiny Josefu Václavu Fričovi, in *Česká literatura* 1962, č. 1, s. 100–105.

NOVOTNÝ, Miloslav: Archiv básníka, revolucionáře a emigranta J. V. Friče, in *Literární noviny* 1946, č. 5–6, s. 73–75.

PAŘÍZKOVÁ, Kateřina: Frič Museum in Lázně Bělohrad, in *Sborník Národního muzea v Praze* 2013, řada B – přírodní vědy, č. 3–4, s. 113–123.

POHORSKÝ, Miloš: Vývoj Fričovy politické poesie, in *Česká literatura* 1954, č. 1, s. 41–57.

REILING, Henri: Václav Frič (1839–1916) and his influence on collecting natural history, in *Journal of the History of Collections* 2005, vol. 17, no. 1, s. 23–43.

SIVEK, Alois: K stykům J. V. Friče s polskou emigrací pařížskou, in *Slezský sborník* 1953, s. 517–525.

STREJČEK, Ferdinand: Radikál Frič, in *Naši bojovníci pérem*, Praha, Topičova edice 1948, s. 129–142.

STREJČEK, Ferdinand: Spor lásek Jos. V. Friče, in *Lásky a milenky našich básníků: literární historky*. Praha, F. Topič, 1928, s. 62–73.

ŠESTÁK, Miroslav: Revoluční varianta řešení chorvatské a české otázky, in *Sborník historický* 1972, s. 189–219.

URBAN, Zdeněk: Neznámý J. V. Frič, in *Tvorba* 11. 9. 1974, č. 37, s. 8–9.

VÁCLAVEK, Bedřich: 110 let od narození J. V. Friče, in *Literární studie a podobizny*, Praha, Československý spisovatel 1962, s. 161–163.

VLČEK, Jaroslav: Obrodné slovesné snahy doby Fričovy (Josef Václav Frič – Lada Nióla – Obzor 1855 – Fričovo dílo životní), in *Několik kapitolek z dějin naší slovesnosti*, Praha, Bursík & Kohout 1912, s. 74–131.

ZILYNSKYJ, Bohdan: Josef Václav Frič, král Vašek a Zuzana, in *Marginalia Historica* 1999, č. 3, s. 125–136.

ŽÁČEK, Václav: České diskuze o moskevské pouti Slovanů, in *Příspěvky k dějinám česko-ruských kulturních styků* 2, Praha, Svět sovětů 1969, s. 134–178.

ŽÁČEK, Václav: Česko-polská revoluční spolupráce v šedesátých letech 19. století, in *Česko-polský sborník vědeckých prací* I, ed. Milan Kudělka, Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1955, s. 430–503.

ŽÁČEK, Václav: Češi a Poláci v době lednového povstání polského r. 1863, in *Československý časopis historický* 1963, č. 6, s. 717–741.

ŽÁČEK, Václav: Josef V. Frič v Záhřebu, in *Sborník Národního muzea v Praze* 1971, řada C – literární historie, sv. XVI, č. 1, s. 21–71.

ŽÁČEK, Václav: Radikální a revoluční demokraté „mladé“ polské emigrace let šedesátých a soudobé radikální tendence české politiky, in *Sborník Národního muzea v Praze* 1963, řada c – literární historie, č. 4, s. 186–220.

ŽÁČEK, Václav: Zájem polské emigrace o husitství (šedesátá léta 19. století), in *Slovanské historické studie* 1961, č. 4, s. 323–344.

SOUHRN

...žádnou válku ještě nevyhrály brožury –

(Václav Havel: Pokoušení)

Literární a knižní pozůstalost po českém spisovateli Josefu Václavu Fričovi (1829–1890), tzv. fričovský archiv, byla v roce 1945 darována do fondu Národního muzea. V šedesátých letech došlo k jejímu rozdělení. Fričovský archiv s rukopisy, drobnými tisky, dokumenty, doklady, korespondencí, hmotnými památkami, mobiliářem a vzácnějšími knihami byl převezen do Památníku národního písemnictví, kde byl dále rozdělen a začleněn jednak do fondu Literárního archivu PNP, jednak do fondu Uměleckých sbírek PNP. Fričovská knihovna, z níž byla vyňata část původního obsahu, zůstala v majetku Knihovny Národního muzea a v současnosti je uložena v depozitáři v Terezíně. Kvůli opakovanému stěhování i neprofesionálním zásahům byl zcela zničen původní katalogizační systém. Fričovský archiv dodnes není veřejně badatelsky přístupný, neboť doposud nebyl uspořádán, inventarizovaný materiál, rukopisný i tištěný, je vzájemně kontaminován a nezkatalogizovaný neregistrován. Za více jak století se tak na současné podobě dochované fričovské pozůstalosti podepsaly jak následky dvou světových válek, dědické nároky, neodborná manipulace, činnost badatelů a editorů, kteří získali do fondů přístup, tak i kolísající kvalita způsobu konzervace a archivace. Malá, avšak ne zanedbatelná část vzácných památek je pravděpodobně trvale ztracena (poštovní známky, mince, originální rukopisy, nevrácené knihy atd.) a křehký a méně odolný materiál archiválií přirozeně větší.

Jsem přesvědčena, že podat přesnou a spolehlivou zprávu o fričovské knihovně je možné pouze s důkladnou znalostí obsahu a charakteru celé pozůstalosti, neboť mnohé její části jsou jen fragmentem vyňatým ze souboru, jehož další část lze dohledat v archivu. S oporou prvních dobových seznamů a rukopisných poznámek jsem se pokusila obnovit alespoň přibližnou podobu původní jednoty fričovské pozůstalosti, a proto předkládám strukturované a vzájemně odkazy propojené soupisy nalezených archiválií (viz soupisy rukopisů a tisků, uložených v LA PNP) a s nimi korespondující katalog fričovské knihovny.

Cílem této práce bylo nejen opravit omyly a nepřesnosti starších bibliografií a aktualizovat údaje v dílčích soupisech a databázích,¹⁸¹ ale především připravit podklady pro budoucí komplexní inventarizaci a katalogizaci fričovského fondu, neboť doufám, že se jej v blízké budoucnosti podaří konečně uspořádat a zpřístupnit badatelské veřejnosti. Obnovení schématu a zavedení systému původního třídění tomu jistě napomůže. Zároveň se domnívám, že patřičná revize a mírná reorganizace fondů v obou institucích, LA PNP a KNM, by přispěla k jejich logičtějším rozdělení, než je to stávající, pokud stanovené kompetence organizací, nebo náročné finanční a prostorové možnosti i podmínky skladování rozsáhlých sbírek nedovolují jejich opětovné sloučení.

Se zmiňovanou choulostivostí archiválií souvisí také hlavní výzkumný záměr práce s fričovskou knihovnou – vyhledat provenienční značky, nalézající se v jednotlivých exemplářích, identifikovat je, charakterizovat a dokumentovat jejich existenci obrazem (fotografie) a písmem (přepis). Vzhledem k rozsahu fondu a kvantu jeho individualizovaného obsahu to v praxi znamenalo prolistovat stovky knih a časopisů stránku po stránce, pořídít sto gigabytů snímků, vyluštit a opsat nepřeberné množství pracovních poznámek, dedikací, osobitých glos atd. Výsledkem je však působivá sonda do málo známých, nebo spíše jen tušených zákoutí života a díla J. V. Friče, která odhalila mnoho překvapivých relací a faktů a díky níž lze nahlížet na Fričovu činnost i osobu v zcela nových souvislostech. Fričovská knihovna možná působí jako konglomerát monografií a periodik více či méně hodnotných, v každém případě však badatelsky unikátních, běžně nedostupných a pro poznání i interpretaci Fričových pracovních postupů a tvůrčích záměrů nepostradatelných. Mimoto se nejedná pouze o knihovnu autorovu, o unikátní výběr z dobově oblíbené beletrie, aktuální žurnalistiky, esejistických a odborných pojednání, nýbrž i o knihovnu autorskou, neboť zahrnuje téměř dokonale kompletní¹⁸² sbírku Fričovy tištěné tvorby v prvních vydáních, jak knižních, tak časopiseckých. Frič v posledním desetiletí svého života, když po návratu do

¹⁸¹ Například jsem si povšimla, že ve fričovské knihovně jsou katalogizovány dva knižní fragmenty, každý pod vlastní signaturou, jedná se však o jednu knihu, které se rozpadla vazba (viz **III 311** a **III 323**); ve fričovském archivu jsem identifikovala dva rukopisy jako dva fragmenty jednoho díla (nalézají se v různých kartonech, jeden je katalogizován pod signaturou **13 G 4** s názvem **Líbánky na kahánku**, druhý pod signaturou **13 G 5** s popiskem „**fragment hry Victor Armand**“).

Fričova bibliografie v *Lexikonu* obsahuje několik mylných informací, např. autorem hesla byla chybně atribuována díla napsaná pod pseudonymy J. Str. (= správně Jan Strakatý) a Ferda N. Tatránský (= Ferdinand Náprstek).

¹⁸² Chybí zejména časopisecké otisky Fričových novinových fejetonů a původních dopisů (z nich především články, které vyšly v zahraničí nebo byly otištěny v malonákladových, regionálních a poloilegálních, resp. v rakouských zemích zakázaných periodikách, a v konfiskovaných číslech) a tisky jeho divadelních her, především překladů.

vlasti začal sbírat podklady pro pokračování svých memoárů a činit přípravy pro revizi básní, próz a dramát pro uspořádání dalších plánovaných svazků svých sebraných spisů, souběžně sestavoval vlastní bibliografii¹⁸³ a shromažďoval výtisky svých prací, jež se mu nepodařilo získat dříve, v době jejich vydání, nebo které z nejrůznějších příčin nemohl přivést s sebou z emigrace domů. Později ve vyhledávání odkazů a sběru výtisků pokračovali jeho dědici, podobně jako správci a pořadatelé pozůstalosti (nejintenzivněji a nejpečlivěji Olga Zielecká), a knihovnu získanými přírůstky rozšiřovali, ale bibliografický soupis literatury Fričovy a o Fričovi nesestavili. Badatelé a literární historikové, kteří později čerpali z fričovské pozůstalosti dosud nepublikované, nebo málo známé texty a pořizovali z nich výběry (manželé Šimáčkovi, Karel Kosík, Růžena Grebeníčková) i rozsáhlé komentované soubory (Karel Cvejn), citovali znovuobjevená fakta do životopisných studií (Václav Žáček) nebo se zabývali raritními exempláři z pohledu teorie čtenářství (Richard Khel), po desetiletí stále znovu ve svých pracích zdůrazňovali nutnou potřebu sestavit a konečně především pro studijní účely zveřejnit úplnou Fričovu bibliografii, nikdy se však žádný z nich, ani nikdo jiný, k tomuto počínu neodhodlal. Pokusila jsem se proto navázat na Fričův prvotní záměr a sestavila strukturovaný soupis jeho beletristických, dramatických i žurnalistických prací, které se mi podařilo dohledat. Pochopitelně jsem si vědoma stále otevřenosti předkládané bibliografie.

Přestože nepokládám Fričovu tvorbu¹⁸⁴ za nezbytnou součást kánonu české literatury¹⁸⁵ a pro případné vydání bych volila edici nezkrácených *Pamětí*, nejlépe revizi třísvazkového Cvejna, a zevrubně komentovaný obsáhlý výběr Fričových literárních esejů, kulturně-společenských článků¹⁸⁶ a politických statí, zvláště z období emigrace, které považuji za originální, historicky pozoruhodné a stále čtenářsky poutavé, kladla jsem zřetel na přepis co nejvíce

¹⁸³ Podle několika dochovaných fragmentů Fričových rukopisných poznámek je zřejmé, že kvůli excerpčním z dobových periodik navštěvoval i vzdálenější knihovny v rámci rakousko-uherské monarchie (např. u výpisků poznámka ve smyslu, že ve vídeňské císařské bibliotéce schází některá čísla *Literárních listů* → viz též bibliografie VIIIb/).

¹⁸⁴ Se znalostí obsahu Fričovy rukopisné pozůstalosti, která obsahuje značné množství variant třídění básní do různých oddílů, podobně jako jejich nové jazykové, rytmičké i rýmové úpravy, motivické verze atp., s přihlédnutím ke knihám, jež během života vydával, a též ke komentářům a poznámkám, které vpisoval k novinovým otiskům svých fejetonů a redakci zasílaných původních dopisů, usuzuji, že si Frič ze svého vlastního díla nejvíce považoval tvorbu básnickou a žurnalistickou (viz přepisy v katalogu knihovny, které názorně ukazují, jak bedlivě střežil každý omyl tisku a jak se pohoršoval nad neschválenými redakčními úpravami nebo krácením textu).

¹⁸⁵ Uvědomuji si, že můj názor na Fričovo dílo, v němž spatřuji stopy svérázné geniality a notnou dávku šablonovitého epigonství, je po šesti letech intenzivního prodlévání v materiálu příliš zaujatý, ale připouštím, že budoucně možná ubere na kritičnosti – přesto však zůstávám dále velmi skeptická v otázce dokončování Fričových sebraných spisů.

¹⁸⁶ Zejména cestopisných črt a ohlasů světových výstav.

Fričových vpisů, glos, poznámek, variant a korektur. Věřím, že budou využity z textologického hlediska při budoucím edičním zpracování Fričova díla, pro rekonstrukci autorova tvůrčího procesu, jehož celistvým záznamem ostatně Fričova rukopisná pozůstalost je – od náčrtů a poznámek (makuláže, studie, zápisníky), od výčtů reálií, faktů a neobvyklých nebo cizojazyčných obrátů (výpisky ze slovníků, sběr historismů, excerpce bible) přes označování inspirativních námětů a motivů (brožury, knihy jiných autorů) až k finálnímu zpracování (rukopis – opis – čistopis – časopisecký otisk – knižní otisk – později v těchto otiscích nejen korektury, ale i různé verze, doplňky či škrty i další obměny).

RESUMÉ

Provenienzforschung (die Forschung der Besitzerbücherprovenienz) fällt in den Bereich der Bücherkultur, vor allem aber in die Lesergeschichte und in das Studium der Lesermentalität. Sie zeugt über gesellschaftliche, kulturelle, historische und tagtägliche.

Lebenszusammenhänge unserer Vorfahren, über zeitgenössische Literatur, über die Inhalte und die Entstehung von bestimmten Büchersammlungen und über die Wege von bestimmten Bücherexemplare in Raum und Zeit. Gleichzeitig bietet sie bisher unbekannt Informationen über ihre Besitzer und über die Interessen und Gewohnheiten der Leser. *Provenienzzeichen* charakterisieren direkte und indirekte Informationen über die Interessen der Leser. Es handelt sich sowohl um *direkte Spuren*, die die Besitzer in ihren Büchern hinterlassen haben (Einschreibungen im Inneren der Bänder), als auch um äußere Informationen. Provenienzzeichen sich in Form von handschriftlichen Exlibris, Dedikationen einer konkreten Person oder Institution, in Form von verschiedenen Eintragungen, Lesernotizen zum Inhalt, zum Autor, bibliographischen Verweisen, Übersetzungen von einzelnen Ausdrücken oder Textabschnitten, Unterstreichungen, Eintragungen zum Bücherpreis, zum Ort und Datum, wo das Buch gekauft wurde usw., und auch in Form an Beilagen, die mit dem Text nicht zusammenhängen (Verse und Zeichnungen), oder auch in BildForm (gedruckten Exlibris, Stemplabdrücke). Über die Besitzer der Privatbibliotheken sagt vieles der finanzielle Aufwand, das benutzte Material und die Gestaltung des Einbandes aus. Weiterhin die Auswahl der Werke, ihre thematische Richtung, Inhalt, Autor und Sprache, das Prinzip der Signierung der einzelnen Bänder und ihre Einordnung in der Bücherschrank sind wichtig. Man kann auch die Spuren nach der Bücherhandhabung, ihre Lagerung und Speicherung erforschen (Beschädigungen nach der zahlreichen Benutzung, unschonendem Umgang, aber auch nach Zensoreneingriffen). Die Bände können aber auch die Leser Desinteresse aufweisen (ungeschnittene Blätter), oder im Gegenteil die Beliebtheit (außer Eintragungen und Abnutzungen z. B. die Lesezeichen und weitere eingelegte Gegenstände). Zu den *undirekten Forschungsquellen* gehören vor allem Archivadokumente (persönliche Korrespondenz, Tagebücher, Rechnungsbelägebücher, Testamente, erhaltene Bibliothekskataloge usw.) und bei den Lesern die literarisch oder wissenschaftlich tätig sind auch Hinweise auf ihre eigene literarische Werke oder wissenschaftliche Tätigkeiten zu finden. Die exzerpten Informationen über Provenienzzeichen werden nachfolgend in breit strukturierten elektronischen Datenbanken katalogisiert und in Form von Bilddokumentationsmaterial wird digitalisiert.

Josef Václav Frič: In meiner Privatbibliothek

Nach dem Krieg wurde der unglücklich aufgeteilte Bestand des Büchernachlasses von J. V. Frič teilweise im Literaturarchiv des Denkmals des nationalen Schrifttums, teilweise in hiesigen Kunstsammlungen und in dem Depositar von Theresienstadt in der Abteilung der Bibliothek des Nationalmuseums aufbewahrt. Wegen wiederholten Umzügen und nicht professioneller Behandlung wurde das ursprüngliche Katalogisierungssystem völlig vernichtet. Ein Teil von wertvolleren Publikationen befindet sich in LA PNP, die Mehrzahl der anderen in der Depositär Bibliothek des Nationalmuseums in Theresienstadt. In beiden Fällen ist es durch später zugefügten Publikationen und anderen Archivmaterialien, was bisher nicht katalogisiert wurde, kontaminiert. Innerhalb von mehr als einem Jahrhundert ist der gegenwärtige Zustand des Archives von Frič nicht nur durch die zwei Weltkriege, Erbschaftsansprüche und -streits, Eingriffe von Forschern und Editoren, die den Zugang zu den Fonds erhalten haben, beeinflusst. Aber auch durch die Zeit und die Art der Lagerung sind einige handschriftliche Notizen verblaßt, ausgelöscht und auch teilweise durch neue Bindung entfernt worden. Dabei wurden die qualitativ schlechteren und wenig widerstandfähigen Materialien schnell verdorben. Ein kleiner aber nicht vernachlässigbarer Teil der wertvollen Schätze ist wahrscheinlich dauerhaft verschwunden – Briefmarken, Münzen, Originalhandschriften. Ohne die Bestände der beiden Organisationen zu vereinigen, ist es sehr schwer, Auskunft über die Bibliothek von Frič zu geben, weil die einzelnen Teile völlig unlogisch zersplittert wurden und manchmal auch innerhalb des gesamten Komplexes verteilt sind.

Das Ziel der Dissertationsarbeit ist es vor allem, die ursprüngliche Kohäsion des bibliothekarischen und des handschriftlichen Fonds zu erneuern, den Inhalt zu revidieren, die Ungenauigkeiten der ursprünglichen, älteren und neueren Kataloge, Verzeichnisse und Aufstellungen nachzubessern. Auf dieser Grundlage, mit Hilfe von bisher nicht bekannten oder neu entdeckten Unterlagen und Dokumenten, die man im Archiv von Frič findet, wird nicht nur für die breitere Wissenschafts- und Forschungsgemeinde, sondern auch im allgemeinen Bewusstsein das aktuelle Bild dieses bedeutenden patriotischen Literaten neu zu interpretiert sein und ihn als sowohl vielseitig gebildete künstlerische Persönlichkeit mit europäischem Überblick und als einen ungewöhnlich aktiven politischen, künstlerischen Menschen und Organisator von Vereinen vorzustellen.

Nach dem ausführlichen Studium von beiden Teilen des Archivs von Frič, der außer Korrespondenz und Andenken die in US PNP gelagert sind, zu einem Teil die Bibliothek von

Frič und zu anderem Teil 156 Kartons mit in größtenteils nicht sortierten Dokumenten, Handschriften, Ausschnitten und andere zerstreuten und nicht katalogisierten handschriftlichen und gedruckten Materialien enthalten. Es hat sich gezeigt, dass die museale Sammlung der Bücher von Frič zwar nicht durch eine größere Menge von Exemplaren, die durch ihre Eigenartigkeit oder durch nicht Erreichbarkeit wertvoll ist, die aber im Ganzen eine informative und kulturell wertvolle Plattform, die die Zeit der 40er bis 80er Jahre des 19. Jahrhunderts dokumentiert, darstellt. (Eine Ausnahme bilden einige Bände, die in dem Fond wahrscheinlich nur zufällig geblieben sind, wie z. B. die Komorn Bibel von Frič mit handschriftlichen Notizen, eine Ausgabe von Josef Flavia aus dem Jahr 1711, heute schwierig erhältliche Jahrgänge von tschechischen und ausländischen Periodika, politischen Broschüren ausländischer Provinzen usw. Außer Exemplaren ohne Notizen und Kennzeichnungen kann man auch Originale entdecken, deren Duplikate – wahrscheinlich irrtümlich – in den geschützten Fond LA PNP aufgenommen wurden.)

Mein vorgeschlagene Ziel war es zu finden, bildlich dokumentiert und überschreiben unzählige Menge von Notizen, Glossen und Kommentaren die Frič in die einzelne Bände und Broschüren eingeschrieben hat, und weitere seltenen Elemente die in den einzelnen Bänden zu finden sind aufzusuchen (Einfügungen von anderen Personen, Stempel und Stempelmarken, eingefügte Gegenstände), sie zu identifizieren und attributieren, ihre Funktion, Ursprung, Alter zu beschreiben, gegebenenfalls auf die Einmaligkeit des Druckes, oder auf seine spezifische Außergewöhnlichkeit oder Besonderheit aufmerksam zu machen.

Während meiner Studie habe ich ganz spezifische Randbemerkungen, Kennzeichnungen und Symbole entdeckt, die ich als chiffrierte oder kodierte Nachrichten mit einem Geheimcharakter identifiziert habe. Als ich den chiffrierten Schlüssel der Nachrichten in den Bänden aus dem Deposit KNM aufgelöst hatte, kehrte ich zu den Fonds LA PNP zurück und forderte einen wiederholten Zugang nicht nur zum Archiv von Frič, sondern auch zu den Nachlässen anderer befreundeten Personen. In nicht katalogisierten Beständen habe ich versucht, Unterlagen zu finden, die meine Hypothese durch entsprechende Materialien untermauerten und verifizierten. Parallel dazuhabe ich im Depositarium in Theresienstadt gearbeitet, in dem ich mehr als 1500 Bände durchsucht habe mit dem Ziel, einen relevanten Nachweis zu erbringen. Es ist mir gelungen nicht nur einige jahrzehntelang verlorene und auseinander gerissene Originale der Handschriften und Originaldrucke zu entdecken sondern auch vor allem bisher nicht bekannte, direkte (manu JVF) geschichtlich überzeugende Nachweise von der politischen Tätigkeit Fričs, die sich auf die Vorbereitung einer geheimen

gegen Österreich gerichteten Organisation in den 60. Jahren beziehen. Bisher sind nur Statuten des Vereins bekannt, die anhand von zwei Originalhandschriften (auf Papierstreifen und Abschriften) Hugo Traub im Jahr 1919 kollationierte und herausgegeben hat. Später ist das nur am Rande in den Editionen und Studien von V. Žáček, K. Kosatík oder neuerdings S. Brouček erwähnt worden. Ich meine, dass gerade diese einmaligen Unterlagen von denen es mir gelungen ist, sie in der Bibliothek von Frič zu entdecken, wesentlich das bisherige kulturelle und politische Profil von Frič nicht nur präzisieren und modifizieren sondern sie in Zusammenhang mit der Widerstandstätigkeit des Sohnes von Frič J. J. Frič während des ersten Weltkrieges zu sehen sind und auch diese Problematik neu beleuchten. Damit ist die wesentliche Aufgabe der Forschung in den privaten Bibliotheken von bedeutenden tschechischen Persönlichkeiten des 19. Jahrhunderts bewiesen.